

3
1998

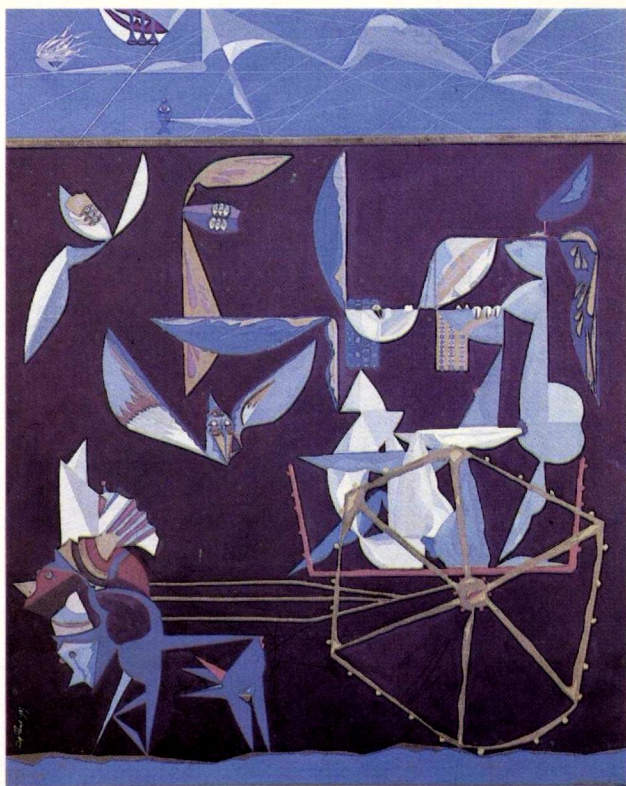
الطريق

УЗБЕКИСТОН
ХАЛҚ РАССОМИ,
АКАДЕМИК
БАҲОДИР ЖАЛОЛОВ
АСАРЛАРИДАН
НАМУНАЛАР

ОЛТИН АРАВА.

СУҲБАТ.

Муқованинг учинчи бетида

Б. ЖАЛОЛОВнинг
«МУҲАББАТ ЧАМАНИ» асари

май-июнь

Ижтимоий-сиёсий,
илмий-оммабон ва
бадний безакли журнал

МУАССИС:

Ўзбекистон Республикаси
Маданият ишлари
вазирлиги

Бош муҳаррир:

Тилаб МАХМУДОВ.

Тахрир хайъати:

Рустам АБДУЛЛАЕВ,
Абдумўмин БОЙМАТОВ,
Жуманиёз ЖАББОРОВ,
Асқар МАҲКАМ
(бош муҳаррир ўринбосари),
Тоҳир МИРЖАЛИТОВ,
Жасур РАСУЛТОВ,
Маънура НАБИЕВА
(масъул котиб),
Муҳсин ҚОДИРОВ,
Турсунали ҚЎЗИЕВ,
Тўхтасин ҒОФУРБЕКОВ,
Дехқонбой ҲУСАНОВ.

Журнал 1925 йилдан
чиқа бошлаган.

УШБУ СОНДА

Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони	
Ўзбекистон Театр санъатини ривожлантириш тўғрисида.....	2
Муҳаррир минбари	
Барқарорлик кафолатлари (Бешиччи мақола).....	4
Дилрабо КЕНЖАЕВА. Мустақиллик ва маънавий маданият.....	6
Камол МАМЕДОВ. Руҳият хизмати нима?.....	7
Кундуз НИШОНБОЕВА. Оила – муқаддас даргоҳ.....	8
Мурод САВУРОВ. Телевидениенинг тарбиявий аҳамияти.....	9
Турсунали ҚЎЗИЕВ. Ижод ва бадний йўқув тизими.....	10
Аҳмаджон МЕЛИБОЕВ. Тарбиянинг тамал тоши.....	12
Гулнора РАХМОН. Кўкка узатилган кўл ёки Баҳодир Жалол ижодида бир ҳайрат.....	14
Сеvara МАЛИКОВА. Нозик касб ижодкори.....	17
Маъмуржон САИДХОНОВ. Мураккаб ва сеҳрли жараён.....	18
Ботир ЖУМАНИЁЗОВ. Иқтисодиёт ва ахлоқ.....	19
Зиёдулла МУКИМОВ. Амир Темури нега ҳонлик мансабини олмаган.....	20
Нодира МУСТАФАЕВА. Маърифат даргаси.....	21
Абдулхай УМАРОВ. Амир Темури расомлар ижодида.....	22
А.АБДУЛЛАЕВ, Ю.ВАЛИКУЛОВ. Бир газал шухрати.....	24
Сайфиддин Шоҳ БАРОТ. Дилларин ром этади.....	25
МОХИНУР. Изланишдан толмаган инсон (Ўзбекистонда хизмат кўрсатган санъат арбоби Шухрат Аббосов билан суҳбат).....	26
Сайёра ШОДИЕВА. "Бобурдан мадад олмаган" (Ўзбекистон халқ артисти Муҳаммадали Абдуқундузов билан мулоқот).....	28
Гулнора ОТАБОВЕВА. Бизлар учрашамиз. (Шеърӣ туркум).....	30
Охунжон САФАРОВ. "Бухорча" ва "Мавризи" туркумлари.....	32
Маъмуда АБДУЛЛАЕВОВА. Қалб парчаси.....	34
Дўстмурод ИОРҚУЛОВ. Маданий мерос ва инсон камолоти.....	36
Хусан УБАЙДУЛЛАЕВ. Амирнинг совғаси (Воқеий ҳикоя).....	37
Коражон ТОШМУРОДОВА. Яссавий ва маънавий ахлоқий тарбия.....	38
Ҳабибулло ЖЎРАЕВ. "Не было гофла эрур аҳли гурур...".....	39
Яшар ҚОСИМ. Озод авлодларга мактуб.....	40
Нормурод НОРҚОБИЛОВ. Қизча (Ҳикоя).....	42
Бахтиёр ЭШОНЖОНОВ. Имом ал Бухорий яшаган давр.....	44
Сарвиноз ҚОДИРОВА. "Чимилдиқ"нинг шов-шуву.....	47
Нафас ШОДМОНОВ. А.Навоий: "Андоқ рисола йўқтур...".....	48
Тилаб МАХМУДОВ. Кўзойнакли дўхтир (Ҳикоя).....	50
Нодира СОАТОВА. "Ўзбеклигим билан фахрланаман" (Хонанда Норали Алланазаров билан музоҳаба).....	52
Олим УСМОНОВ. Шарқ, илоҳий Шарқ.....	54
Жалолиддин РУМИЙ. Маснавий (Давоми).....	56
Аббасалом АБДУҚОДИРОВ. Тасаввуф истилоҳларининг қисқача изоҳли дугати.....	62
Муҳсин ҒАНИЕВ. Қўёнчилик тажрибаси.....	64

МУҚОВАНИНГ БИРИНЧИ БЕТИДА:

"Кундузсиз кечалар" (Усмон Азим асари) спектаклида:
Чўлпон — Муҳаммадали Абдуқундузов,
Солҳа — Зухра Ашурова.

В.Гранкин фотоси.

ЎЗБЕКИСТОН ТЕАТР САНЪАТИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ
ТЎҒРИСИДА

Ўзбекистонда асрлар оша яшаб келаётган томоша санъати аънавларини ўрганиш, бойитиш ва тарғиб қилиш, театр санъатини ҳар томонлама ривожлантириш, моддий-техник негизини янада мустаҳкамлаш, мамлакатимизда амалга оширилаётган маънавий-маърифий ислохотларда театр арбобларини фаол иштирокини таъминлаш, миллий ва умумбашарий қадриятларни тараннум этувчи бадиий баркамол саҳна асарлари яратиш, махсус таълим тизимини замон талабларига мос ҳолда такомиллаштириш, юқори малакали кадрларга бўлган эҳтиёжни тўлароқ қондириш мақсадида:

1. Ўзбекистон Республикаси Маданият ишлари вазирлиги, Театр арбоблари уюшмаси, атоқли санъат намойендалари ва кенг жамоатчилиكنинг тақлифларини инобатга олиб, Ўзбекистон Республикаси Маданият ишлари вазирлигининг театр ташкилотлари ҳамда Ўзбекистон Театр арбоблари уюшмаси негизида Маданият ишлари вазирлиги тизимида «Ўзбектеатр» ижодий-ишлаб чиқариш бирлашмаси ва унинг қошида Театр ижодкорлари уюшмаси ташкил этилсин.

2. Ўзбекистон Маданият ишлари вазирлигига бошқа тегишли ташкилотлар билан биргаликда «Ўзбектеатр» бирлашмасини ташкил этиш билан боғлиқ ижодий, ташкилий, молиявий-ҳўжалик ва ишлаб чиқариш фаолиятини йўлга қўйиш вазифаси юклансин.

3. Белгилаб қўйилсинки, «Ўзбектеатр» бирлашмаси Театр ижодкорлари уюшмаси, театр ташкилотлари ва ҳудудий бўлимлариغا эга бўлган мустақил ижодий-ишлаб чиқариш тузилмаси ҳисобланиб, мулкчилик шакллари ва қайси идорага тааллуқли эканидан қатъи назар, мамлакатдаги барча давлат театрлари, театр студиялари, халқ театрлари жамоалари ва бошқа тегишли ташкилотларни ихтиёрий равишда бирлаштирилади.

4. «Ўзбектеатр» бирлашмаси-

нинг асосий вазифалари қуйидагилардан иборат эканлиги инобатга олинсин:

театр ва театр-студиялар ижодий жамоаларини халқимизнинг бой маънавий дунёси, маданий мероси, миллий ва умумбашарий қадриятларимизга эҳтиром туйғуларини мадҳ этувчи, истиқлолни улуғловчи ёрқин саҳна асарлари яратишга йўналтириш, шунингдек, ватанпарварлик ғояларини, миллий-эстетик таомийларни тарғиб қилишга қаратилган ташаббус ва ҳаракатларни рағбатлантириш;

ўзбек халқ томоша санъатлари (халқ аънавий театри, майдон томошалари, байрамлар) соҳасидаги бой тарихий меросни чуқур ўрганиш, тадқиқотлар, ўқув қўлланмалари яратиш учун шарт-шароит туғдириш;

ижодкорларни ижтимоий муҳозафа қилиш, театрларнинг моддий-техник негизини мустаҳкамлаш, уларни замонавий ашёлар билан таъминлаш;

театрлар жамоалари, режиссёрлар, драматурглар, бастакорлар, расомлар ва балетмейстрларга долзарб мавзуларда буюртмалар бериш, республика ва халқаро микёсда кўрик-танловлар, фестиваллар ўтказиш, хорижий мамлакатларга гастроллар уюштириш, илмий анжуман, симпозиум ва семинарлар ўтказиш, турли мукофот ва совринлар таъсис этиш;

иқтидорли ёшларни излаб топшиш ва малакали мутахассис кадрлар тайёрлашда олий ва ўрта махсус ўқув юртига яқиндан ёрдам бериш;

Ўзбекистон Телерадиокомпанияси, «Камолот», «Умид», «Олтин мерос» ва бошқа жамғармалар ёрдамида ёш ижодкорлар санъатини тарғиб қилиш, уларнинг турмуш шароитларини яхшилаш, мамлакатимизда ва чет элларда таълим олиш ҳамда малака оширишларини уюштириш.

5. Миллий театр ва оммавий томоша санъатлари ютуқларини кенг тарғиб этиш мақсадида «Те-

атр» ойлик адабий-бадиий, ахборот-реклама журнали нашр этилсин.

6. Театр санъати маънавият ва маърифатни юксалтиришнинг қудратли воситаларидан бири эканлигини назарда тутиб, жойларда бу санъат ривожини билан боғлиқ ишларни изчил амалга ошириш масъулияти Маданият ишлари вазирлиги билан бир қаторда, тегишли вазирликлар, идоралар, ташкилотлар биринчи раҳбарлари, Қорақалпоғистон Республикаси Вазирлар Кенгаши раиси, вилоятлар, шаҳар ва туман ҳокимларининг зиммасига юклансин.

7. «Ўзбектеатр» бирлашмасининг моддий-техник негизини мустаҳкамлаш, ижодкорларни моддий ва маънавий рағбатлантириш мақсадида бирлашманинг «Артмадад» номли махсус жамғармаси ташкил этилсин.

Давлат, жамоат ташкилотлари ҳамда мулкчилик шаклларида ва идоравий бўйсунтиришдан қатъи назар, турли муассасалар, шўжумладан, хорижий ташкилотлар ва алоҳида жисмоний шахслар жамғарма ҳаммуассасалари бўлиши мумкин. Жамғарманинг таъсис мажлиси бир ой муддат ичида ўтказилсин.

Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги жамғарма Низомини белгиланган тартибда рўйхатдан ўтказсин.

Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги «Артмадад» жамғармасини давлат томонидан қўллаб-қувватлаш мақсадида унинг ҳисоб рақамига эллик миллион сўм микдорда маблағ ўтказсин.

8. Тошкент шаҳар ҳокимлиги икки ой муддатда Тошкент шаҳар, Ҳамза кўчаси 49-, 51-уйларни таъмирласин ва уларга «Ўзбектеатр» бирлашмасининг марказий аппарати, унинг жамғармаси ҳамда Театр ижодкорлари уюшмасини жойлаштирсин.

9. Ўзбекистон Республикаси Маданият ишлари вазирлиги Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги ва Молия вазирлиги биргаликда

Тошкент Давлат санъат институтининг драма, мусикали театр, кўғирчоқ театри, кино, телерадио, сахна рассомлиги, санъат меънежменти бўйича мутахассис кадрлар тайёрлаш доирасини кенгайтириш, ўқитиш услубини жаҳон андозалари даражасига кўтариш чора-тадбирларини кўрсинлар.

Республика театр ташкилотларининг, айниқса, вилотлардаги театр муассасаларининг малакали драматург ва режиссёрларга бўлган катта эҳтиёжини ҳисобга олиб, олий маълумотли, иқтидорли ёшлардан драматург ва режиссёрлар тайёрловчи икки йиллик олий курслар ташкил этсин. Белгилаб қўйилсинки, ушбу курслар давлат буюртмаси ва шартнома асосида фаолият юритади.

10. Ўзбекистон Республикаси Макроиктисодиёт ва статистика вазирлиги, Молия вазирлиги «Ўзбектеатр» ижодий-ишлаб чиқариш бирлашмаси тасарруфига кирувчи театр ташкилотларининг бинолари қурилиши ва таъмирланиши, уларнинг моддий-техник базасини мустаҳкамлаш, Тошкент Давлат санъат институти ва унинг 400 ўринли ётоқхонаси янги биноларини лойihalаш ва қуриш учун тегишли маблағ ажратишни 1999-2000 йиллар режасига киритсин.

11. Театр ходимларини ижтимоий ҳимоялаш ва рағбатлантириш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Молия, Меҳнат, Маданият ишлари вазирликлари ҳамда «Ўзбектеатр» бирлашмаси уч ой муддат ичида театр муассасаларининг ихтисослаштирилган тизимини, республика, вилоят, шаҳар, туман, ҳалқ ва ҳаваскорлик ҳамда хусусий мақомлари ҳамда ижодий йўналишларини ҳисобга олган ҳолда меҳнатга ҳақ тўлаш бўйича янги таъриф меъёрларини ишлаб чиқиб, Вазирлар Маҳкамасига тақдим этсинлар.

Шу билан бирга, театр ташкилотларига қўшимча молиявий манбалар топиши учун кенг имкониятлар яратиш мақсадида уларнинг гастроль-концерт ва шартнома-лар асосидаги бошқа хизмат фаолиятидан тушадиган маблағлари, ҳомийлик ва инвестициялар, шу жумладан, чет эл инвестицияларидан имтиёзли фойдаланиш ҳамда театр жамоасини рағбатлантириш тартибини белгилайди-

ган Низом икки ой муддатда Вазирлар Маҳкамасига киритилсин.

12. Ўзбекистон Маданият ишлари вазирлиги, «Ўзбектеатр» бирлашмаси уч ой муддат ичида театр ижодий ходимларига квалификация бериш, давлат мукофотлари, фахрий унвонлар ва бошқа мукофотларга тавсия этиш бўйича уларнинг, айниқса, ёшларнинг бутун фаолияти давомида касбий ва ижодий ўсиш жараёни хусусиятларини ҳисобга олувчи Низом ишлаб чиқсинлар ва Вазирлар Маҳкамаси тасдиғига тақдим этсинлар.

13. «Ўзбектеатр» бирлашмаси ва унинг тасарруфидаги корхона ва ташкилотлар барча турдаги солиқлардан ва божхона тўловларидан беш йил муддатга озод этилсин.

Солиқдан озод этилиши натижасида йиғилган маблағларнинг мамлакатимизда театр-томоша санъатларини, илмий-тадқиқот ва нашр ишларини янада ривожлантиришга, бирлашманинг моддий-техник негизини мустаҳкамлашга, ижодкорларни ижтимоий муҳофаза қилиш ишларига сарфланиши белгилаб қўйилсин.

Театр санъати ривожига ҳомийларни жалб қилиш мақсадида уларнинг фойдадан тўлайдиган солиқ бўйича базаси «Ўзбектеатр» бирлашмаси, унинг таркибидagi муассасалар ҳисобига ўтказадиган маблағлари миқдорига монанд қисқартирилиши назарда тутилсин.

14. Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги ушбу Фармонда кўрсатиб ўтилган вазифаларни амалга ошириш билан боғлиқ бўлган сарф-харажатларни қоплаш учун маблағ ажратсин.

15. Ушбу Фармоннинг бажарилиши юзасидан Вазирлар Маҳкамаси бир ой муддатда тегишли қарор қабул қилсин.

Ўзбекистон Республикаси
Президенти И.КАРИМОВ.

Тошкент шаҳри,
1998 йил 26 март.

МИЛЛИЙ ТЕАТРНИНГ БАҲОРНИЙ ОЛИМИ

Мустақилликнинг еттинчи баҳори театр санъати ва унинг мутасаддилари учун қувончли келди. Минг йиллар оша тарих синовидан ўтиб келадиган томоша санъатини янада ривожлантириш, устозлар маҳорат сириларини ўрганиш замон талабидир. Шу жиҳатдан қараганда, Президентимизнинг «Ўзбекистон театр санъатини ривожлантириш тўғрисида»ги Фармони муҳим тарихий ҳужжатдир. Биз, театр санъати аҳли бу қарорни мамнуният билан қутиб олдик. Ушбу Фармон театр санъатини жаҳон андозалари даражасига кўтаришда, республикаимиздаги театрларнинг моддий-техник негизини янада мустаҳкамлашда, таълим тизимини замон талабларига мос ҳолда такомиллаштиришда, юқори малакали кадрларга бўлган эҳтиёжни тўлароқ қондиришда катта роль ўйнашига ишончимиз қомил. Хусусан, ёш ижодкорлар ижодини тарғиб қилиш, турмуш шaroитини яхшилаш, мамлакатимиз ва чет элларда таълим олишига жиддий эhtiбдор беришани, «Театр» ойлук адабий-бадий, ахборот-реклама журналини нашр этиш масалалари бизни беҳад ҳушуд этди.

Фармондаги «Республика театр ташкилотларининг, айниқса, вилотларда театр муассасаларининг малакали драматург ва режиссёрларга бўлган катта эҳтиёжини ҳисобга олиб, олий маълумотли, иқтидорли ёшлардан драматург ва режиссёрлар тайёрловчи икки йиллик олий курслар ташкил этилсин» деган тақлифлар таҳсинга сазовордир. Чунки республикаимизда олий малакали режиссёрлар кўпайса театр санъати янада ривожланида ва тараққий этади, деган умиддамиз.

Шу билан бирга Фармонда тегишли идоралар олдида қатор тадбирларнинг амалга оширилишини вазифа қилиб қўйилиши ҳам аynи муддоо.

Бир сўз билан айтганда, биз бор қучимизни театр санъатини ҳар томонлама ривожлантиришга, боитишига сарфлайвераимиз.

Ёкуб АҲМЕДОВ,
Закир МУҲАММАДЖОНОВ,
Тўғру АЗИЗОВ,
ҳалқ артистлари.

сусий мол-мулкка эга бўлгач, одамларда ўз қадрига етиш, ўзгалар иродасига кўр-кўрона боғлиқ бўлиб қолмаслик, жамиятни янгилаш ва ривожлантиришда шахсий фаолият, ташаббускорлик ва бунёдкорлик ҳисси орғиб боради. Одамларнинг мулксизлик ва мутелекдан букилган қадди-қомати тикланади, руҳида, онгида ҳаётга ва келажакка нисбатан кўтаринки кайфиятлар содир бўлади.

Ўзбекистонда ҳуқуқий давлат тузиш бўйича қилинган улкан амалий тадбирлар натижаси ўзaroқ жамиятимизнинг жаҳон цивилизациясига кенг қўламада интеграциялашуви иқтисодийетимизга инвестициялар олиб кириши учун ҳуқуқий ва ташкилий шароитлар яратилди. Натижада Ўзбекистонда «очиқ эшиклар» сиёсати олиб борилиб, чет эллик инвесторлар тадбиркорлик фаолияти билан шугулланишлари учун ишончли ҳуқуқий кафолатлар ва иқтисодий имкониятлар яратиб берилмоқда. Чет эллик инвесторларга қонунлар асосида қандай кафолатлар берилди?

Биринчидан, Ўзбекистондаги хорижий инвестициялар национализация ва реквизиция қилинмайдиган;

иккинчидан, хорижий инвесторларга қонуний фаолият натижасида олинган фойдани ва бошқа маблағларни ҳеч бир чекловсиз чет эл валютасида чет элга ўтказиш кафолатланади;

- чет эллик жисмоний ва юридик шахсларга давлат мулкни хусусийлаштириш жараёнида, шу жумладан, кўчмас мулк олди-сотдисида эркин қатнашиш кафолатланади;

- чет эл инвестициялари иштирокида ташкил этилган корхоналар ўзлари ишлаб чиқарган маҳсулотини лицензиясиз экспорт қилиш ва ўз ишлаб чиқариш эҳтиёжлари учун маҳсулотини импорт қилиш ҳамда қўшма корхоналарнинг устав фондида ҳисса қўшиш учун бож тўламасдан мулк олиб киришга ҳақлидир.

Бундан ташқари, амалдаги қонунлар чет эллик инвесторлар учун кафолатлар билан бир қаторда солиқ соҳасида кенг имтиёзлар ҳам берилганки, буларнинг барчаси Ўзбекистонда ишлаб чиқа-

ришни кенгайтириш ва чуқурлаштиришга қаратилган, халқ ғами ва келажакни ўйлаб қилинаётган ишлардир.

Амалдаги қонунчилигимиз чет эллик инвесторлар учун Ўзбекистон капитал сарфлаш учун қулай, ҳамкорлик учун ишончли мамлакат эканлигиндан далolat беради.

Шундай қилиб, жаҳон тажрибаси ва Ўзбекистонда эришилган ислохотлар далolat берадики, «иқтисодий, сиёсий, маънавий соҳаларда кенг миқёсдаги ўзгаришларни муваффақиятли амалга оширишнинг, ижтимоий муносабатларни тубдан ислох қилишнинг, дунё ҳамжамяти томонидан эътироф этилиши ва фаол халқaro ҳамкорлигининг гоят муҳим шарти - мамлакатда ижтимоий-сиёсий барқарорликни, фуқаролар тинчлиги ва мамлакатларaro тотувлики таъминлашдан иборат».

Бундай барқарорликка эришилган мамлакатдаги фуқароларнинг эркин фаолият ва яшашлари қонуний кафолатланади, чет эллик инвесторларнинг бу мамлакатга қизиқиши ортади, ўз навбатида, бу мамлакатнинг жаҳон халқлари олдидagi обрў ва маъқеи тобора мустаҳкамланиб боради. Ўзбекистон ана шундай тарихий тараққиёт жараёнларини ўз бошидан кечирмоқда. Президентимиз Исом Каримов ёзганидек, «бир-бири билан чамбарчас боғлиқ булган икки вазифа: бир томондан ҳаётнинг ҳамма соҳаларини муваффақиятли ислох қилиш ва барқарор ривожлантириш; иккинчи томондан, ижтимоий-сиёсий барқарорликни сақлаш - республикада амалга оширилаётган сиёсатнинг ўзагини ташкил этади».

Ўзбекистонда қарор толган барқарорлик барча ижтимоий-сиёсий ва маънавий-маданий ютуқларимиз гарови бўлиб қолди. Лекин барқарорлик ўз-ўзидан пайдо бўлиб қолмайди. Ўзбекистонда эришилган ижтимоий ва сиёсий барқарорлик китобда баён этилганидек, қуйидагиларнинг натижасидир:

- жамият миллатларaro зиддиятлар, жамиятда тарқoқлик ҳолатини ва барқарорликни келтириб чиқарувчи жуда кучли омил ҳисобланган тор гуруҳий манфаатлар тўқнашувига асосланган фуқaro-

лар қарама-қаршилиги ҳалокатли эканлигини чуқур тушуниб ва англаб етди;

- жамиятни тубдан ислох қилишнинг чуқур ўйланган дастури ишлаб чиқилди ва амалга оширилди. Бу дастур жамият томонидан қабул қилинди ва уни бутун халқ қўлаб-қувватлади. Давлат аҳолини ижтимоий ҳимоялашга қаратилган кучли чора-тадбирларни амалга оширди, бу эса ижтимоий тараққиётнинг гоят муҳим мақсадлари ва устувор йўналишлари бўйича ижтимоий келишувга эришиш учун асос бўлди;

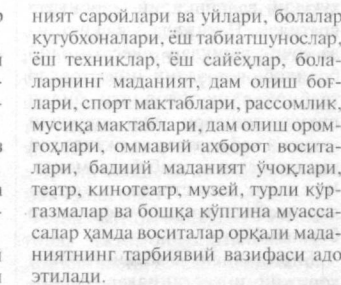
- давлат ҳoқимияти ва бошқарув органларининг ҳoқимиятларни демократик негизда бўлиш таъминлиги асосланган янги тизим ташкил этилди ва у самарали ишлаб турибди. Шунингдек, маҳаллий ҳoқимият идоралари ва фуқаролар ўзини ўзи бошқариш органларининг ваколатлари кенгайтирилди. Турли сиёсий ва ижтимоий ҳаракатлар, нодавлат тузилмаларнинг фаол, энг муҳими, амалий фаолияти учун кенг ҳуқуқий макон вужда келтирилди.

Бу тадбирлар ва ижтимоий-сиёсий ислохотлар мамлакатимиздаги барқарорлик, миллатларaro тинчлик ва фуқаролар тотувлигига асос бўлди.

Мамлакатимиздаги барқарорлик энг катта бойлигимиз ва бундан кейинги муваффақиятларимизнинг кафолатидир.

«Хулоса қилиб айтганда, - деб ёзди Исом Каримов, - ижтимоий-сиёсий барқарорлик жамиятнинг жўшқин ва тадрижий ривожланиши, жаҳон тизимига интеграциялашуви учун асосий негиз ва шарт-шарoитдир. Энг мураккаб ўтиш даврида жамиятда барқарорликни сақлаб туриш, айнқиқса, муҳим. Бундай пайтда ижтимоий ва иқтисодий зиддиятлар кўпгина ижтимоий ўзгаришларнинг ўткинчи руҳдалиги сабабли янада кескинлашади. Бу эса барқарорликни бир қадар кенг-роқ тушуниш имконини беради. Ижтимоий-сиёсий барқарорлик, миллий ҳамжихатлик, фуқаролар тотувлиги жамиятни янгилаш ва ислох қилишнинг, барқарор ривожланиш ҳамда тараққиётнинг пойдевори ва кафолатидир».

1. Рухий олам камолоти нималарга боғлиқ?
2. Инсонийликни ривожлантириш - жамият эҳтиёжи
3. Кунгил кўзини очиш ва руҳий уйғониш нима?

Алишер Навоийнинг «Насойимул муҳаббат» асарида келтирилишича, Боязид Бистомий халқ орасида ваъз айтиб, минглаб одамларнинг руҳини уйғотар экан. Аммо бир гуруҳ бой, бадавлат одамларга донишманднинг ваъзи таъсир этмабди.

Комплекс тарбиянинг барча қисмларини ўзда мужассамлаштирган таълим-тарбия тизими ёш авлоднинг жамиятимизнинг барча тарбия ўчоқлари томонидан — оила, мактабгача тарбия, умумий ўрта таълим, ҳунар-техника таълими; ўрта махсус таълим, олий таълим; мактабдан ташқари муассасалар - мада-

Жаҳон маданияти ривожининг

РУҲИЯТ ХИЗМАТИ НИМА?

мавжуд қонуниятларидан бири, бу турли халқлар миллий маданияти-нинг бир-бирига таъсиридир. Мамлакатлараро ҳамкорлик, маданий алоқалар натижасида турли халқлар маданияти ва тарбиявий воситалари ранг-баранг маъно билан бойиб, янада ривожланиб боради.

Ўзбек халқининг минг йиллар давомида шаклланган маданият ва маънавият дурдоналари бор.

Муствақиллик даврида уларни қайта тиклаш, ривожлантириш имконияти туғилди. Ота-онага ҳурматдан тортиб оила гузаллигича, муомала маданиятидан имон софлигича, меҳнатсеварликдан меҳмондўстликкача, тинчликсеварликдан ижодкорнинг илҳомича ва ҳоказо фазилатлар халқимиз маданияти ва маънавиятини ифодаловчи ажойиб фазилатлардир. Ўзбекона яшаш ўзбекона маърифатга интилиш демаскир.

«Маънавият ва маърифат, - дейди юртовқимиз И.А. Каримов, - жамиятимиз, халқимиз қамолотининг бош омилларидан... Келажақда Ўзбекистон юксак даражада тараққий этган иқтисодиёт билангина эмас, балки билимдон, маънавий жиҳатдан етук фарзандлари билан жаҳонни қойил қилиши керак. Мамлакатимизни мард, фидойи кишилар юртига, меҳру шафқат, муҳаббат барқарор бўлган, тафаккур ва ижод қайнаган муқаддас маконга айланишига аминман».

Дарҳақиқат, маданият ўз маънавий-маърифий воситалари ёрдамида инсонларда гузаллик, адолат ва инсонпарварлик, меҳр-шафқат, мардлик ва олижаноблик хислатларини тарбиялайди. Инсонларни маънавий юксакликка, тафаккур ва ижод қайнаган муқаддас маконга олиб келади.

Дилрабо КЕНЖАЕВА,
Қарши Давлат университети
аспиранти.

Ривожланган мамлакатлар илм-фанини, иқтисодиётини чуқур таҳлил этиш асосида қайта ва қайта шунга амин бўлиб бораёلمизки, бундай ўсишларнинг негизда қатор омиллар билан бира, руҳият, психологик хизмат соҳаси ҳам ўзига хос муҳим ўрин тутар экан. Хўш, руҳият хизмати, руҳият маданияти, руҳий маорифнинг ўзи нима?

Психологик билимлар, руҳий ҳолатлар тўғрисида, бундай маълумотларнинг ниҳоятда зарурлиги ҳақида мутафаккир доҳлар ўз вақтида таъкидлаб ўтганлар. Айниқса, бу масала Абу Наср Форобий қарашларида, Ибн Сино ўғитларида чуқур ва ўзига хос таразда акс этган. Боболаримизнинг психологик меросидан ўзининг ворислари эмас, балки хорижий мамлакат мутахассислари жуда ўринли ва самарали фойдаланмоқдалар.

Психологик хизмат нима? Киши руҳиятини билиш асосида нималарга эришиш мумкин?

Тан олиш керак. Кўпчилигимиз кўзи очик-кўр, қулоғи очик-қар, тафаккури соғлом- "беомур"лармиз. Шу ўринда Шарқинг забардаст алломаси Жалолиддин Румийнинг "Кўзни юмгил, кўзга айлансун кўнгул" ибораси беихтиёр ёдга тушади. Неча юз йиллар олдин яшаб, ижод этган бобокалонимиз фикрлари нечоғли теран фалсафий, психологик мантиқка эга. Агар юқоридаги фикрларни тушунишга ҳаракат қилсак, қуйидаги маъно келиб чиқади. Кўз-кўриш, қулоқ-эшитиш, тафаккур-фикрлаш маънавий эканлиги ҳеч қимда шубҳа уйғотмас керак. Ҳамма ҳам кўрганини англаб «кўра билиш», эшитганини тушуниб «эшитиш олиш» қобилиятига эга эмас. Чунки, инсон кўрган ва эшитганини руҳий таҳлил этиши зарур.

Жалолиддин Румий фикри оҳимизмида, жуда кучли, иқтидорли руҳунос ҳам бўлган. Негаки, факатгина кучли руҳуносгина кишилар қалбини тушуниб етди. Қалби, руҳияти уйғоқ киши учун кўриш, эшитишнинг ўзи унчалик аҳамиятга эмас. Атроф-муҳитдаги нарс ва воқеаларни кўриш, эшитиш учун кўриш ҳамда эшитиш аъзоларининг соғлом бўлишининг ўзи қифога қилмайди. Бунинг учун инсон қалби уйғоқ бўлиши керак. Акс ҳолда, сезги аъзоларининг кучи ҳеч нарсга етмайди. Шукроналар бўлсинки, мамлакатимизда секинлик билан бўлса-да, бу борада айрим ишлар амалга оширилмоқда. Айтса аргизуғил тадбирлар белгиланмоқда. Хар бир ҳодисанинг асл психологик асосини топиш, унинг қўрилиши, ифодалиши, йўналганлигига қараб, яхшилик бўлса юксалтириш, ёмонлик бўлса бартароф этиш, олдини олиш еки тўғрилаш имконини беради. Мамлакатимизда маориф тизимида тез суръатлар билан ривожланаётган тестлар ҳам ушбу муаммонинг бир қиррасидир. Афсуски, бу борада ҳали қилиниши зарур бўлган ишлар талайгина. Бу соҳада маълум тажрибалаarga эришган бўлсак-да, такомиллаштиришимиз керак бўлган нарсалар ҳали кўп.

Хозир бизда барча: физиклар, мате-

матиклар, тилчилар, биологлар, тарихчилар барча-барчаси тестолог деган нома даъвогарлик қилмоқдалар. Турли фанлардан тузилаётган тестлар бизнингча тест талабларига тўла жавоб бера олмайди. Назаримизда, бундай шаклда тузилаётган тестларни тест эмас, балки турли фанларга оид топшириқлар, вази-фалар йиғиндиси деган маънул. Негаки, тест ҳақиқий тест бўлиши учун фақат боланинг билими даражасинигина эмас, балки унинг қобилиятини, нимага қодирлигини, келажақда ривожланиш салоҳиятини ҳам очиб бериши даркор.

Мана шунинг учун, тест тузувчилар биринчи навбатда ўзларининг фанларини яхши билишдан ташқари, бола руҳиятини ҳам чуқур билишлари талаб этилади. Турли тестларни қўллашда унинг психодиагностик имкониятларини ошириш мақсадида у орқали олинган натижалар нимани ифодалайди, хатоларнинг турлари қандай бўлиши мумкин, хатолар асосида нималар ётади ва улар қандай маълумот ҳақида дарақчи сифатида хизмат қилишлари мумкин қабилар батафсил аниқланиши лозим.

Таъкидлаш жоизки, аввало, бўлажақ мутахассисларнинг, қолаверса кенг омининг маънавий савиялари, руҳий маданиятларини ўстиришда давр тақозосидир. Бу соҳадаги ишларда ҳам лоқайдлик қўнгилсиз натижаларга олиб келиши мумкин. Бўлғуси олимлар фуқаролар ва давлат хизматчиларини соғлом руҳиятли, халқпарвар қилиб тарбиялаш учун қуйидаги ишларни амалга ошириш мақсада мувофиқ:

- республикамактаб, боғчаларида хизмат қилиши мумкин бўлган психологлар тайёрлаш масаласини ижобий ҳал этиш, махсус факультет очиб;
- тиббиёт, иқтидорий таъминот, суд, прокуратура, адлия тизимлари учун малакали психологлар тайёрлаш муаммосини қўриб чиқиш;

- мамлакатимизда психологик қилларни ўргатувчи, оммага етакзувчи даврий журнал чоп этишни ижобий ҳал қилиш;
- малака ошириш тизимларида мураббийларнинг психологик тайёргарлигига алоҳида эътибор қаратиш;

- психологик методик йўл-йўриқлар яратиш, уларни маҳаллий шароитга мослаштириш ишларини кенгайтириш ва жаддалаштириш;

- психологик илмий тадқиқотларни замон талабларига мос таразда чуқурлаштириш зарур деб ҳисоблаймиз.

Юқоридаги тадбирларнинг қанчалик тез ва ижобий ҳал этилиши нафақат халқ таълимининг сезиларли юксалишига, балки, жамиятнинг бир бутунлигини сақлашга, барча жаҳваларда юксалишга хизмат қилади.

Қамол МАМЕДОВ,

психология фанлари номзоди,
Низомий номи Тошкент давлат
Педагогика университети.

ОЙЛА – МУҚАДДАС ДАРГОҲ

Қундуз НИШОНБОВЕВА,
Тошкент Давлат Маданият
институтини катта
ўқитувчиси

Қадим-қадимдан кишиларнинг ички дунёси хислатлари оилада баркамол бўла бошлашини кўхна тарих, муштарак қонун-қоидаларимиз тасдиқлаган. Ойла муқаддас даргоҳ бўлиб, унда жамиятда юз берадиган барча ўзгаришлар ўз аксини топади. Шу маънода 1998 йил Президентимиз И.А. Каримов томонидан умуммиллат Ойла йили деб белгиланишида ҳам чуқур маъно бор.

Ойла жамиятнинг кичик бир бўлаги бўлиб, инсонпарварлик, меҳнатсеварлик, одамоҳулик, меҳр-шафкат каби хислат ва хусусиятларни ўзида муҳасаммалаштиригандагина яхлитлик, ҳамжихатлик қарор топади. Инсон табиати, ҳаётини йўналиши, одатлари дастлаб оилада шаклланади ва такомиллашади. Боланинг ота-онага, оилага муҳаббат, эл юртига, меҳнаткаш халққа бўлган муносабати, эътиқоди билан уйғунлашиб кетади.

Ўзбекистонда 4 миллионга яқин оила мавжуд бўлиб, бунга ҳар йили 250 минг янги оила қўшила боради. Аслида бир оиланинг таркиб топиши бутун бир авлоднинг вужудга келиши учун асос бўлади. Ойлада шахс инсон сифатида шаклланади, яшашни, меҳнат қилишни ўрганади. Халқ донишмандларидан бири шундай деган эди: «Отанинг муқаддас бурчи фарзандни дунёга келтирганили эмас, балки яхши фарзанд тарбиялаганили билан белгиланади».

Ойлада ота-онанинг, шу оиладаги катталарнинг ўтириб туришдан тортиб, сўз маданияти, кийиниши, ўзини тутати билиши, кишилар билан муомаласи, хатто атроф-муҳитга муносабати, газета-журнал ўқиши ва бошқа шунга ўхшаш оддий бўлиб кўринадиган ҳолатлар ҳам бола тарбиясига катта таъсир қилади.

Бир донишманддан сўрабдилар:

- Қандай аломатлар одамнинг бахтли эканлигидан хабар беради?

Донишманд айтиди:

- Ҳалол меҳнат, саҳийлик, ғайрат, очик юзликлик, ширин сўзликлик бахтли одам аломатларидир.

Яна ундан сўрабдилар:

- Чакки йўлда юрган тарбиясиз фарзанд нимага ўхшайди?

Донишманд айтиди:

- Бундай фарзанд ортиқча ўсган бармоққа ўхшайди. Уни кесиб ташламоқчи бўлсанг, оғрийди, ўз жойида қолдирсанг, бедаво бўлиб туравереди. Бу каби ривоятлардан шундай хулоса чиқариш мумкинки, энг аввало фарзанди келажаги ва тақдири учун ҳар бир ота-она ўзини жавобгар ҳис қилмоғи ва оилада шахсий намуна кўрсатмоғи лозим.

Афсуски, хали ҳам айрим ота-оналар оғзидан ёш болалар олдида бўлмағур сўзлар чиқиб кетади. Ортиқча зеб-зийнат, мол-дунёга ҳавас қўйиш ва шу ҳусусда оилада бўлиб турадиган суҳбатлар бола тарбиясига салбий таъсир этмай қолмайди. Бунинг ўрнига оила даврасида янги китоблар ҳақида, шунингдек, кўрилган фильмлар юзасидан мунозаралар қилинса, сиёсий ахборотлар мунтазам қулатиб бориlsa, бола характерида ахлоқий малакалар шакллана боради.

Жамият юксалган сари бутун дунёда оила ва тарихга эътибор кучайиб бораёпти. Албатта, оила мустаҳкам бўлмағунча жамият ўзлақонли ҳаёт кечиролмайди. Оилани мустаҳкамлаш учун эса унинг тарихини яхши билиш, олдинги аجدодлар тарбиясида синовдан ўтган энг яхши анъаналарни сақлаш ва ривожлантириш талаб қилинади.

Бундан икки минг йил олдин Афросиёб номини олган машҳур пахлавонимиз Алп Эр Тунга яшаган даврларда туркий халқларда эзгу бир оилавий анъана бўлган. Агар уй тўрида ота-она ёнма-ён ўтирган бўлса-ю, бўй ётган ўғиллари эшикдан кирса, аввал онасига, сўнгра отасига таъзим бажо келтирган.

Кейинчалик Ислон дини кенг қўл очибдан сўнг Қуръони Каримнинг «Жаннат оналар оёни остидадир» деган оятига ва Ҳадиси шарифнинг «Яхшиликни аввал онангга қил» деган ўғитига амал қилиш қатъий тус ола бошлаган. Чунки ота, шу жумладан она оиланинг асосий таянчи, бунёдкори ҳисобланган. Тарих саҳнасида салкам беш аср давомида дунёнинг эътиборига сазовор бўлиб яшаган Темурийлар сулоласи барча авлодлар учун қимматли бўлган оилавий ҳаёт сабоқларига, ўлмас анъаналарга бойдир. Шу жумладан Темурийлар салтанатида оилада эркак аёллар орасидаги сadoқат, меҳроқибат, аёлга муҳаббат, аёллар ва суякли хотинларига ҳурмат ҳам ибратли бўлган.

Бугунги кунда оиланинг биринчи ҳокимиси Аёл-Она бўлиб турганда ўтмиш авлодларимизнинг ибратли оилавий анъаналари биз учун тарбия мактаби бўлмоғи даркор.

«Парвардигор улуг фарзандларни ота-онанинг улуг муҳаббатидан яратди» деган ҳикматли гап бор. Зеро, шундай экан, ота-оналар оилада шундай гўзал муҳитни яратмоқлари керакки, фарзандларнинг кўз ёшлари тўқилмасин, болалар уйларида нора-сида гўдакларнинг нидоси кўпаймасин, уларнинг қалбида эзгулик, меҳр-муҳаббат ва самимийлик барқарор бўлсин.

Республикамиз Президентини Исломи Каримовнинг "Ахборот тизимлари соҳасини қайта ташкил этиш ва бошқаришни такомиллаштиришга оид чора-тадбирлар тўғрисида"ги фармонларида ахборот, телекоммуникация ходимлари олдида улкан вазифаларни қўйди. Қўйилган талабларни қўйди. Жумладан фармондаги "Телекоммуникация тизимлари ҳамда технологияларини ривожлантириш ва такомиллаштиришга хорижий сармояларни жалб этиш учун шарт-шароитларни вужудга келтириш, телекоммуникация технологияларини яратиш, жорий этиш ва фойдаланиш" каби талаблар телевидение ходимлари зиммасига масъулиятли вазифалар юклайди.

Мустақил республикамизда телевидение кўрсатувлари тобора кенгайиб бормоқда.

Кўрсатувлар мазмунини жиҳатдан кенг халқ оmmasининг маънавий-маърифий ва маданий ривожига, эстетик дунёқарашларининг уйғунлашуви ва улкан таъсир кўрсатмоқда.

Телевидение — оммавий санъат турларининг энг кенжаси. У меҳнаткашларга ишдан сўнг дам олиш пайтларида маданий ҳордиқ, эстетик завқ бағишлайди.

Ўзбекистон Министрлар Советининг Тошкентда телевизион марказ қуриш тўғрисидаги 1953 йил 30 июнда қабул қилган қароридан сўнг Ўрта Осиёда биринчи бўлиб Тошкентда 1956 йилдан бошлаб телекўрсатувлар олиб борилди. Шу тариқа республикамизда телевидениега бўлган эҳтиёж ва қизиқиш кун сайин ўсиб бориб.

Телевидениенинг мўъжизавий хусусияти шундаки, у бир вақтнинг ўзида концерт зали, театр сахнаси, спорт майдони ҳамда тарғибот ва ахборот минбари сингари жуда кўп вазифаларни бажаради. Шунинг учун ҳам ҳукуматимиз унинг ривожига алоҳида эътибор қаратмоқда.

Телевидение аҳолига мамлака-

тимиз ва чет элдан содир бўлаётган моддий ва маънавий ҳодисаларни кўрсатувчи санъат турларидан бирига айланди.

Инсониятнинг олижаноб мақсади бўлган тинчликни мустаҳкамлашда, меҳнаткашларни юксак ахлоқчилик ва эстетик дил руҳида тарбиялашда санъат турлари орасида телевидениенинг роли ниҳоят даражада салмоқли ва бепоёнлидир.

Ўзбек олимлари томонидан ўтказилаётган социологик кузатишлар натижасига кўра ёшлар ва кексалар ҳаётида телевизор муҳим ўрин эгаллайди.

Телевидение санъат турлари орасида асримизнинг энг оммавий шаклига айланди. У санъат турларининг ўсиши ва ривожланишига ҳам катта таъсир кўрсатмоқда.

Мустақиллигимизнинг 6 йиллигига бағишлаб ўтказилган "Ўзбекистон — Ватаним маним" кўрик-танловининг телеэкранда намоиш қилиниши телетомошаниларда гўзалликка интилиш, Ватанга меҳр туйғуларини кучайтирди.

Ўзбекистон телевидениесининг катта муваффақиятларидан яна бири, рангли телевидениенинг жорий қилинишидир. У туфайли телевизион кўрсатувларни бадий-эстетик жиҳатдан яхшилаш имкониятлари туғилди.

Ўзбекистон телевидениесининг фаолияти айрим камчиликлардан ҳам ҳоли эмас. Телевидение экранда кўпинча кўрсатувларнинг такрорланиши, баъзи ҳолларда эса телепрограммада намоиш этилиши керак бўлган бадий фильмнинг аниқ ёзилмаслиги ёки кўрсатилиши керак

бўлган фильм қолиб, унинг ўрнига бошқасини, 16 ёшга тулмаган болалар кўриши мумкин бўлмаган фильмларни намоиш қилиш ҳоллари учраб туради.

Назаримда, кундан-кунга гуллаб-ривожланиб бораётган қишлоқ ва шаҳар типидagi посёлкаларимиз, маданий-маърифий марказларимиз тўғрисида олиб борилаётган кўрсатувлар тор доирада бўлиб қолаётир. Телевидениенинг вилотиимиз қишлоқ ҳўжалиги, фан ва техника, маданият ва санъат ривожига бағишланган кўрсатувларининг

ТЕЛЕВИДЕНИЕНИНГ ТАРБИЯВИЙ АҲАМИЯТИ

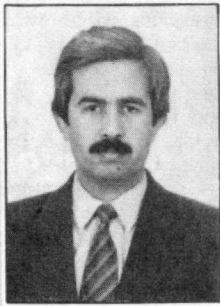
юзакилиги ҳам кўзга ташланади.

Ўзбекистон телевидениесини халқимизнинг мустақиллик давридаги маънавий-маданий минбари ва бадий-эстетик тарбия мактабига айланмоғи лозим.

Мурод САВУРОВ,

Самарқанд Давлат меъморчилик-қурилиш институти фалсафа кафедраси доценти.

ИЖОД ВА БАДИЙ ЎҚУВ ТИЗИМИ

Республикаимиз мустақилликка эришганига ҳали кўп бўлгани йўқ, ammo қисқа давр ичида унинг миллий санъати янги поғонага кўтарилиб, юксалиб бормоқда. Бу қисқа давр ичида яратилган ижодий бойликлар, шубҳасиз, асрлар давомида аждодларимиз томонидан яратилган барча моддий ва маънавий меросларнинг ажралмас қисмидир. Эътироф этиш керакки, бу ютуқлар санъатимизга кўрсатилган гам-хўрликнинг эрқин натижасидир. Республика Президенти Иблом Каримовнинг сазой-ҳаракатлари туфайли Ўзбекистонда яшаб меҳнат қилган барча халқлар маданияти ва санъати, бадий ижодиётининг гуллаб-яшнашига энг яхши шароит туғилди.

Халқнинг бадий маданияти мурракбашушунча. Ўзига авваламбор моддий ишлаб чиқаришни, яъни қурилиш санъати сифатида меъморлик, бадий ҳунармандчилик, бадий саноат ва улардан бирмунча эркинроқ ижод турлари: ҳайкалтарошлик, рангтасвир, графика, театр декорацияси, кино рассомлари санъатини қамраб олади. Меъморлик ва тасвирий санъатларнинг уйғунлигида монументал декоратив санъат (леворий рангтасвир, мозаика, монументал ва декоратив ҳайкалтарошлик) муҳим ўрин тутди. Санъатнинг барча ушбу турлари ўз қонун-қоидалари ва хусусиятларига эга. Табиийки, қурилишнинг махсус техникавий воситалари билан боғлиқ бўлган меъморлик, тасвирий ва амалий санъат учун ифода - тасвир шарт-шароитлари бир-бирдан фарқ қилади. Лекин санъат тури сифатида уларнинг бари Республика рассомлик билим юртининг ташкил бўлиши билан бевосита боғлиқ, давр-

нинг бадий маданияти деб аталган яхлит бир тушунчани англатади. Шунга таъкидлаш лозимки, Ўзбекистон тасвирий ва амалий санъатининг барча турлари бўйича мавжуд бўлган мактаблар тарихи ўрганилмаган деб айтиш ножоиздир. Лекин Ўзбекистон тасвирий ва амалий санъати бадий таълим тарихи, мактаблар йўналиши, уларнинг янги ва энг янги даврлардаги ривожланишини умумлаштирувчи илмий ишлар ёзилмаган. Ўзбекистон рангтасвири, графикаси, ҳайкалтарошлиги ҳақида нашр этилган адабиётлар анча етарли. Ўттинчи йиллардаёқ махсус нашрларда ўзининг янги йўналиши ва анъаналарига эга бўлаётган миллий бадий таълим мактаби фаолиятида янги ўзбек миллий тасвирий ва амалий санъатининг шаклланиши муаммолари қўйилган эди. (Масалан: Чепелевнинг «Совет Ўзбекистони санъати», Н.Коллиннинг «Ўзбек республикаси тасвирий санъати» рисола-лари).

Ўзбекистон тасвирий санъати ривожланиши ҳақида умумлаштирувчи йўналишдаги адабиётлар факат эллигинчи йилларга келиб пайдо бўла бошлади. Ҳамза номидаги Санъатшунослик институти ходимлари гуруҳи томонидан 1957 йилда яратилган «Совет Ўзбекистони тасвирий санъати»/рангтасвир, графика, ҳайкалтарошлик тарихи ҳақида очерк/ китоби бу йўналишдаги ilk қадирғоҳ эди. Ўша йилнинг ўзидаяқ, «Ўзбекистон ССР тасвирий санъати» альбоми чоп этилди. Г.А. Пугаченкова, Л.И. Реппеллар томонидан Москвада чоп этилган «Ўзбекистон санъати тарихи» китоби катта воқеа бўлди. Олтинчинчи йилларда Б. Веймарн ва Н.Черкасов томонидан ёзилган «Совет Ўзбекистони санъати» монографияси ўзбек рассомларининг шу пайтгача бўлган ижодий йўлини босқичма-босқич акс эттирди. Л. Жадованинг «Ўзбе-

кистоннинг замонавий рангтасвири» китоби, М. Халаминскаянинг «Ёшлар ижоди» ва А.Умаровнинг «Ўзбекистоннинг портрет рангтасвири» монографиялари нашр этилди. Шунингдек, бу йилларда таниқли ўзбек рассомлари И.Икромов, В.Кайдалов, Ў. Тансиқбоев, А.Абдуллаев, Б.Ҳамдамий, Р.Тимуровлар ижодига бағишлаб кўплаб китоб, альбом ва рисолалар ўқувчиларга етиб борди.

Ўзбекистонлик таниқли санъатшунос Р.Тоқтошнинг Михаил Курзин ҳақидаги рисоласи Таллин шаҳрида эстон тилида чоп этилди.

Ўзбекистон санъати ҳақида салмоқли йирик иш тариқасида Р.Тоқтошнинг 1972 йилда чиққан «Ўзбекистон тасвирий санъати» XIX аср иккинчи ярми - XX аср олтинчи-чи йиллари» китоби катта аҳамият касб этди.

Т.Маҳмудовнинг «Ўзбекистон рангтасвир санъати эстетикаси», «Абдулҳақ Абдуллаев», «Ўзбекистон санъатида инсон омили», «Эстетика ва маънавий қадриятлар» китобларида республикаимиз тасвирий санъати тараққиёти фалсафий-эстетик жиҳатдан таҳлил қилинди ва умумлаштирилди.

А.Ҳакимовнинг «Ўрта Осиё республикалари амалий санъати» китоби халқ амалий санъатининг тарихий йўли, унинг ривожланишига ўзларининг бебаҳо ижодлари билан ҳисса қўшган ижодкорлар ҳақида ҳикоя қилади. Унда амалий санъатнинг ривожигаги долзарб масалалар, изланишлар ва бу борада қилинаётган ишлар ўз аксини топган. Шунингдек, китобда шогирдлар тайёрлаш, халқимизнинг бой амалий санъатини замонавий янги-янги безаклар, янги ижодий изланишлар билан бойитиш, бунинг учун ўзбек халқининг кўзга қўнганг усталари ижодларини, ҳўнарларини келажак авлодга қолдириш ҳақида, яъни «Уста ва шогирд» тизими асо-

нчадан бери бир мавзу устида бош қотириб келаман. Лекин ёзишга журъатим етмайди. Негаки, ёзмоқчи бўлган одамларимни кўпчилик танийди, болачақалари, қариндош-уруғлари бор. Бу ҳам майли, инсоннинг бу тўрт кунлик дунёдаги умри ибтидосидан интиҳосига қадар безору бешикаст кечмас экан. Одам қуш бўлиб учиб кетмасин, ортиқча ҳаволанмасин, дебми, бир ёнига ташвишхалта ҳам осиб қўйилар экан... Шунданми, омад деганлари бир келса қўшқўллаб келар экану, бир кетса тўрт томонинг қиз чиққан ҳовлидай хувиллаб, бошингни қайси деворга уришни билмай қолар экансан.

Кексаларнинг айтишича, уста Ҳожиқулнинг ота-бувалари ҳам ўзидай дурадгор бўлишган, томлари қўшниникидан баланд эмас, ейиш-ичишлари кўпчилик қатори, одам тугул чумолига ҳам раҳм-шафқат қиладиган мўмин-қобил одамлар экан. Тўрт ўғил, тўрт қиздан омон қолган яккаю ягона Ҳожиқул боболаридан қолган асбоблари зангламай, бировнинг томини ёпиб, бировга дарвоза қуриб, бошқасининг эшик-ромини ўнглаб рўздорнинг тебратиб келади. Ҳеч кимга фалон пул берасиз, демайди. Қанча берса шунга шуқур қилиб кетаверади. Худо берган икки ўғлига хунарини ўргатиб, учовлон ҳар қанча иш бўлса ҳафтага қолдиришмайди.

Устанинг ўғиллари Асқарали, Акбаралилар билан бирга ўсганмиз. Болалик, ўсмирликнинг чағир сўқмоқларини бирга кезганмиз. Бирга шўхликлар қилганмиз, сугдай оппоқ ойдинлар бағрига бирга синганмиз. Эҳ, болаликда нималар бўлмайди, дейсиз. Гоҳ-гоҳ ичимизда шайтон гимирлаб, қўшнилариинг полизига, ўрик боғларига ҳам оралаб турардик. Шунда устанинг ўғиллари «Йўқ, бизни қўшманглар» дея оёқ тираб туриб олишарди. Улар олиб келганларимизни ейишмасди ҳам.

Ўқишлар тугаганидан кейин,

Аҳмаджон МЕЛИБОЕВ

1998 йил – Оила йили

ТАРБИЯНИНГ ТАМАЛ ТОШИ

ҳаммамиз ҳар томонга тарқалиб кетдик. Акбарали пойтахтга келиб ўқиди, малакали врач бўлди. Асқарали ота касбини эгаллаб, қишлоқда қолди. Отаси тирик-лигидаёқ номи чиқиб, каттаю кичик «Уста Асқар» деб чақиралдиган бўлди.

Қишки таътилда Асқарали болаларини олиб акаси Акбарали-никига меҳмонга келади, ёзда Акбарали оиласи билан отасидан қолган ҳовлида бир-икки ой яшаб келади.

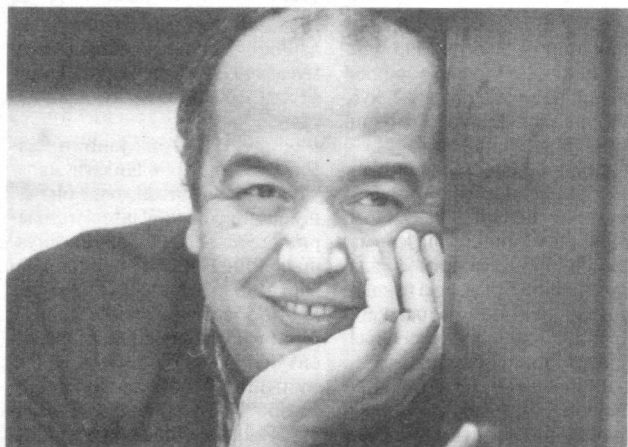
Ука «Акам оддий бир уста, бировларнинг ишини қилиб кун кечиради, болалари ёш, қийналиб қолмасин тагин», дея ҳар бурганида уч-тўрт сўмни белига тортиб боради. Жиянларига кийим-кечак олади, бирортаси оғриб-нетиб қолса, дори-дармонидан хабар олиб туради. Ака бўлса «шаҳарда яшаш осон эмас, сувдан ташқари ҳамма нарсани бозордан олиш керак», дея ҳар келганида сариёғдан туршаккача, помидор қоқидан олма-ноқкача олиб келади, бу ёқлардан келаётган машиналардан томорқасида етиштирган пиёз, картошка бериб юборади. Кўй сўйса, ҳеч бўлмаганда битта қўлини укасига илинади. Қуш уясида кўрганини қиладди, деганларидек, ака-укаларнинг болалари ҳам бир-бирларига аҳил-иноқ бўлиб ўсишди. Ота-оналарига ташвиш келтирмай, ўзлари ўқиб,

ўзлари йўлларини топиб кетишди. Қишлоқда аканинг эшигини, шаҳарда уканинг уйи олдини совчилар супуришгани-супуришган. Бўйига етиб қолган қизларига ҳавас қилмаган киши йўқ.

Мен ёзмоқчи бўлган иккинчи оила ҳам ўзимиздан. Шунча йил қўлимни ушлаб турган нарса ҳам шу — ҳамюртлик ҳисси. Аммо ёзмамиз бўлмайдиган воқеа.

... Шомурод акага «шоввоз» лақабини ким қўйганини айтиш қийин. Аммо у киши билан бир марта кўришган одам бу лақаб унга бежиз қўйилмаганигини дарҳол англайди. Шомурод ака, лофи билан айтганда, бир ерда бир пиёла чой ичилгудек вақт кўним билиб ўтирган эмас. Шошгани-шошган: ҳали у бозор бошида, ҳали бу гузар ўртасида. Гоҳ-гоҳ ҳафта-ўн кун, баъзида эса ойлаб дом-даракез кетади. Қиш оқшомларида бўладиган тўй базмларида мўйловини бураб галифе шим, кителени кўз-кўз қилиб илондек эшилиб рақсга тушиб, уч-тўрт сўм қистиришмагунча ўртадан чиқмас эди. Кейин-кейин маълум бўлдики, Шомурод шоввоз бошқа бир қишлоқда ҳам бир беванинг бошини айлантириб, ора-чора қўноқ бўлиб юраркан.

Алқисса, Шомурод аканинг фарзандлари деярли ота тарбиясини кўрмай ўсишди. Нима қилиш керак, нимани қилмас-

КЎККА УЗАТИЛГАН ҚЎЛ
ЎКИ
БАҲОДИР ЖАЛОЛ
ИЖОДИГА БИР
ҲАЙРАТ

БИРИНЧИ СЎЗ

Рангасвир шундай шеърятки, уни тинглайдилар, томоша қилдилар, деган экан Уйғонш даврининг буюк устас Леонардо да Винчи. Радиоладан кўпчилик олис кенгликларга, еттинчи осмонга олиб кетувчи дилбар мўъжоз қўй таралади. Қаршимда эса Баходир Жалоловнинг ҳар бир чизгиси ной ҳолсидек нафис, ранглири нўхотда мусофиро зумрад - мовийга мойил гўзал рангасвир асари. Бу суратда этаклари хилпирлаб, сочлари шамолларда сочилиб, самовот ичра юғурими, учибми кетаётган париваш қизлар тасвирланган...

Мен кетдим, Самарканд хонининг.

Ўғирлаб кетилган кизидек мустар.

Бу кўнгил мусаффо рух осмонининг,
Еттинчи каватин хавосин истар...

Куй ва тасвир бирлашиб, қандайдир илохий туйғуларга айланади. Ўз-ўзидан кўзимга ёш куйилиб келади.

Хонага ўз юмушлари билан банд бўлиб
юрган устанинг рафикалари Галяхоним
кирганларида кўзларимдаги ёшдан уялиб,
чўнтагимдан дастурмолча олдим.

- Нима, шамоллаб колганмисиз, хозир
иссик чой дамлайман, ўзингизга келиб
коласиз, - дедилар.

- Йўк, - дедим, - кўшиқми, шеърми, рангасвирми, барибир, асардан хаяжондансам, шунанга каттиқ таъсирланаман.

Галхоним ширингина, шарқона дастурхон тузагач, Баходир аканинг видеоленталарга ёзиб олинган деворий суратлари тасвирларини саралай бошлади. Экранда рангтаъсир устаси Баходир Жалоловнинг Фарғонадаги Чимён санаторийси деворларига ишланган «Ҳосил байрами» асари пайдо бўлди.

Сўнг Таллимаржон насос станцияси
деворий сурати...

«Баҳор» концерт зали - «Раксининг
туғилиши»...

Ўзбек энерго-курилиши биноси - «Инсон номи билан»...

Қарши мусикали драма театри биноси
девори - «Қашмир қўшиғи»...

Инсон тафаккури тантанаси - де-
вий гилам эскизи...

Тошкент Халқлар Дўстлиги концерт
зали...

Тасвирлар алмашар, аввал умумий кўринишлар, сўнг ёркин рангин парчалар... Кино уйи деворий сурати - «Абади-ят элчилари», Қўқондаги Хамза Ҳакимзода Ниёзий номли театр фойесигаги бекиёс гўзал деворий композиция, Бельгия - корт-рейк...

Англия...

Сўнг экранда устанинг Тарих музе-
йдаги бутун бир инсоният ақл-заковоти
мажмуаси бўлмиш олимлар, файласуф-
лар, мунажжимлар, шеъринг султонлари,
асримиз уфқида Оллоҳ иноят этган эрки-
миз рамзлари, юртимиз сардори, коинот,
буржлар раамзлари, ранглар, инжа чизги-
лар ила нўхоятда нафис ишланган девор
ий тасвир пайдо бўлди.

Лента айланади... Бактрия, Қўшондавлати, шохли Искандар... Амир Темур... Экрам хар бир хақронимни гоҳ узоқлади, гоҳ юзигни, маънодор қўзларини охишти яқинлаштиради.

Соҳир дунё...

Нахотки шу тасвирларнинг барчаси бир инсон қўли билан яратилган... Бир қароқўз ўзбек яратган... Дарвоқе, устанинг Овруполнинг қўлгина қисмини ўзига мафтун этган модерн услубидаги - яъни хар хил кублар, учбурчаклар, симнамо чизиклар асосида ишланган асарлари-чи!

- Эҳ-ей, хали қўрадиган нарса қўп, қолганини кейин қўрамай, келинг бир пиеладан қўп ичайлик, - дейдилар Галияхоним.

Мен хали ҳам халиги ўйлар таъсирида устанинг рафикасини савола тутаман.

- Галихон, мана хозир бир қўрган деворий суратлар, шубҳасиз, Баходирнинг мумтоз услубда яратган шох асарлари. Бу мусавфо ранглар, бу чизикларнинг симобдек эркин югурувчанлиги одамни хайратта солади. Аммо у кишининг ё фақат рангла ёки фақат чизикларга асосланган таъриба услубида яратилган, ўзига хос санъат оқими сифатида тен олинган асарлари бор. Буларнинг орқасида шубҳасиз, тинимсиз меҳнат ётганлиги сезилиб турибди. Аммо ажабланишарми шундаки, тасвирий санъатда хар қандай янги - изм, - мизм, - низмлар - реалистик услубни эскириб қолган услуб сифатида инкор қилади. Реализм тарафдорлари эса, энди пайдо бўлаётган хар қандай янги услубни тен олмайдилар.

Бир-бирини инкор қиладиган бу икки услубда бир рассом шундай муваффақият билан ижод қилиши ақл бовар қилмайдиган ҳодиса. Назаримда, Баходир Жалолов иккитадди. Бирини ижодқонда ўтириб, модерн услубида ижод қилса, иккинчиси бирорта деворга мумтоз асар яратгани кетади. Сиз Баходирнинг нафақат рафикаси, балки сафдошисиз ҳам. Биласиз, мақола ёзмакчиман. Тушуниб етишга ёрдам берсангиз.

- Бу жуда оддий. Баходир акангиз эгизак!

- А? Халиги, эгизакларга Хасан-Хусан деб исм қўйиладиган шекилли?

Галихоним табассум қилади:

- Яъни, Баходир акангиз эгизак юлдузлар буржи остида тувилган. У бир қолатдан иккинчи қолатга шундай тез ўтадики, баъзан мен ҳам қайси юлдузи остида турганини фахмолмай қоламан.

- Э, шундай демасизми!

Яна сурат қўришда давом этамиз.

Орадан икки соатлар қамаси ўтган бўлса-да, гўё қўп қисмли бадий фильм томоша қилаётганди ленталарнинг охири қўринмади. Эҳтимол, устанинг усталиги, нафақат катта истеъдодлигида, балки унинг сермахсуллигида ҳамдир.

Баходир ака қириб келганларида видетомоша тўхтатилиб, ёзув столига ўтди.

У киши олдидан тайёрлаб қўйган мовий жилдиди қалин дафтарни қўлимга тутқаздилар. Мовий ранг... Устанинг севимли ранги...

ИККИНЧИ СЎЗ

- Баходир ака, Сиз нафақат Ўзбекистонда, балки, Гарб мамлакатларида ҳам яхши танилган, аллақачонлар халқимиз фахрига айланган рангтасвир устасисиз. Тасвирий санъатимизнинг олтин хазинасига айланган биринчи асарларингиз хақида сўзлаб берсангиз.

- Мен Ленинград Бадий Академиясини 1974 йилда тамошлаб Тошкентга қайтдим. Мана шу 1974-1980 йилларда қўлаб улуг санъаткорларимиз ҳамда истеъдодли ёш замондошларимиз портретларини яратдим. Булар уста қўлол Муҳиддин Раҳимов, қизикчи Ақром Юсупов, Олим Хўжаев, Комил Ерматов ҳамда Рузи Чориев, Вячеслав Охунювлар портретларидир. Менинг тасвирий санъатга бўлган нуқтаи назарим, рангларга, композиция қурилишга бўлган муносабатим, айнан мана шу йилларда шаклланди. Бу давр мен учун шаклий изланишлар, яхши маънафода иккиланишлар, экспериментлар даври бўлди.

- Сизнинг елка оша томошабинга қараб турган автопортретингиз, Комил Ерматов, академик Вохид Зоҳидов, уста қўлол Раҳимов, санъатшунос Эльмира Хўжаева, рафикангиз Галихон, Афғонистондаги жангчи қабил реалистик услубда маромига етказиб ишланган, чуқур психологик портретларингиз билан бир қаторда бўрилар, эчкилар рами, хар хил ранглар таъриба қилиб қўрилган, симнамо чизиклар, кублар, учбурчакларга асосланган раэмий асарларингиз ҳам жуда қўп. Сиз қандай қилиб бу икки йўналишда ишлайсиз? Хар иккала услубга меҳрингиз бир хилими?

- Менинг барча изланишларим талабалик йилларимдаёқ бошланган. Дарс пайтида чин юракдан берилиб, реалистик услубни ўрганардим. Уйга келгач эса ўзимни ўтга-қўққа урардим, яъни ўша изланиш бошланарди. Бу хар иккала оқим деймизми, услуб деймизми, умрим давомида мени бирдек мафтун қилиб келади. Бизда юрагинини очиб ташлаш имкони бўлса, иккинчисида сириллиқ, сўзини охиригача айтмаслик, томошабинни ўйлатиб қўйиш имкони бор. Томошабиннинг тасвир қаршидан бир қалар англаб ета олмаслиқ бахти билан кетиши ҳам, менимча, асарнинг ҳам саодатидир.

- Сиз монументал рангтасвир устаси бўла туриб, нега ижодингизни портрет жанридан бошладингиз?

- Институтни тамошлаганимдан кейин олти йил умрим материал, яъни девор қириши билан ўтди. Жуда ҳам деворий сурат ишлашга келарди. Аммо имкониям йўқ эди. Каерда бирор-бир қаттарок қурилиш қўрсам, текнига бўлса ҳам деворига сурат ишлашар деган умидда борар-

дим. Бирок, негадир беришмас, айниқса, ўз бўёқларим билан, хизмат хақи олмай ишламоқчилигим уларни шубҳага соларди. Баъзан, портрет ишлаб, пул йиғиб бирорта девор сотиб олсамкиман, деб ўйлаб қолардим. Чунки Оврупола шундай қилиш мумкин. Рассом девор сотиб олади-да, кейин истаган нарасини чиқаради. Шу орада Италияга боришга имкон бўлди. У ёқда Уйғониб даврида яратилган асарлар мени чексиз хайратта солди. Ушанда олган таассуротларим на онгимни, на юрагимни тинч қўйдики, мен бунга сўз билан ифодалаб беролмаيمان. Ва ўша таассуротлар таъсири остида қатор портретлар яратдим.

- Биринчи деворий суратингиз қандай яратилган?

- 1979 йилда бир гуруҳ рассомлар қатори мени ҳам Фарғона вилоятидаги «Чимён» санаторий-оромгоҳи деворларига монументал тасвир ишлашга таклиф қилишди. Мазкур деворий сурат эскизига бутун соғинчимни тўкиб солдим. Қўзимга бўлажақ композициямдан ўзга ҳеч нарса қўринмади. Кейин, эскизларни тасдиқлайдиган бадий комиссия тасвирдаги воқеаларни чуқур хаётий асосланган, қизикари, йўналиш ва услуб бор, деган хулоса чиқарди. Ушанда бориб шунлоқ деворга юзимни босдим, қўзларимни юмиб, бир зум бахтиёрлик дамларини бошдан кечирдим.

- Озми-қўпми ижод қилиб юрган рассом сифатида айтсам, мойбўёқ жону дилим. Аммо мойбўёқнинг қуриш жараёни бирмунча вақтни олади. Айниқса тик деворда ишлаётганингизда, қўладириб қўйиб, қийнамайдими?

- Деворий суратларни ишлаётганимда мойбўёқдан фойдаланмайман. Ҳақиқатан ҳам мойбўёқ узок қурийдим. Мен ўша Афросиёб, Панжакент деворларига ишланган, бобокалонларимиз фойдаланган табийий бўёқларни хуш қўраман. Шунингдек, мен ўзим учун темперани кашф қилдим. Темпера билан яратилган асар бахмалдек товланди, темпера ўша бобокалонларимиз фойдаланган қизил туپроқдан, тошлардан, ўсимликлардан тайёрланган бўёқлар билан тен аралашади. Айниқса, тез қуриш ихлом билан тўхтовсиз ишлашда қўп келади. Яна бир яхши хусусияти шундаки, бу бўёқлар вақт ўтishi билан қорайиш, хиралашиш ўрнига тобора тиниклашади, бир-бирига қоршииб янада жозибалироқ бўла боради.

- Баходир ака, менимча Марказий Осиёнинг бошқа республикаларига қараганда ўзимизда, Ўзбекистонда тасвирий санъат жуда қокори босқичда. Бунга сабаб аср бошида П.Беньков номи билан юртининг очилиши, қирқинчи йилларда Ленинград Бадий Академиясининг Самарқандга эвакуация қилиниши... Қўлаб улуг рус рассомларининг Ўзбекистонда яшаб, ижод қилишлари деб ўйлайман. Бирок мени Сизнинг фикрингиз қўлроқ қизиктиради...

-Тўғри, аср бошида биз Оврупо тас-

вирий санъати асослари кириб келди. Беньков, Волков, Уфимцев, Гольарей сингари тасвирий санъатнинг улкан намоёндалари ўлкамизда яшаб ижод қилишди. Бу мактаб бизга Абдулҳак Абдуллаев, Раҳим Аҳмедов, Маннон Саидов, Чингиз Аҳмаров, Незмат Қўзибоев каби салоҳиятли rassomларни етказиб берди. Аммо ўзбек тасвирий санъати мактабининг, ранглар рамизининг, деворий тасвирий санъатнинг илдилари Сиз ўйлагандан кўра чуқурроқ, асрлар қаърига бориб тақалди. Масалан, қадимий Афросиёб ёки Панжакент деворий суратларини олинг. Хар бир деворий суратнинг ўз ранг жозибаси бор. Қизғишми, мовий ё малларокми... Композиция қўрилишининг мукаммаллигини айтмайсизми? Ўша жангчи филлар, аскарлар қоматидаги тўғри мутаносиблик. Ёки сарой базмлари тасвирланган суратларни эсласак, шохларнинг виқор билан ўтиришлари, маликалардаги назокат, раққосаларнинг рақсга тушиб турган ҳолатларидаги икхотдада гўзал пастка чизилар... Ёки Буюк ипак йўли боғлаб турган мамлакатлар элчиларининг учрашувлари. Ўша тасвирий санъат мактаб асослари бугунги кунда ёш rassomлар ижодида акс-садо бермоқда.

Яна бир мисол: Самарқанддаги мовий гўмбазли кошонкор иншоотлар аввало олимлар томонидан об-хавоси, суви, ўсимликлар дунёси, боғ-роғлари чуқур ўрганилиб, сўнг қурилган. Яъни, мазкур шаҳарга шундай режалар, мовий-зумрадга мойил гўмбазлар, миноралар ва нақшлар ярашди, деб тоғилган.

Бухорода эса, қуёш нурларининг ўткирлиги ҳисобга олиниб, кўпроқ яштин-геометрик шаклларда шаҳар образини яратиш керак деган ҳулосага келишган. Кичи шаҳрининг тарҳида эса, рамизийлик ҳуви.

Оврүпо, мана неча асрдики, бу уч буюк шаҳар образидан хайратда.

Яна бир мисол. Азалдан аждолларимиз рангларга катта эътибор берган. Чақалок кийимининг ўз мўтадил ранги бўлган. Келин-куёвларнинг кийими балоғатга етган ёшлариникидан очикроқ бўлган. Шохларнинг кийими, сербезак ярқирок ва қимматбаҳо матодан тикилган бўлса, сарой аъёнлари бир қадар одмироқ кийинишган.

Сўфийлик оқимининг ёрқин намоёндаларидан бири, машҳур тасаввуф шойри Мирзо Асадулло Ғолиб бир кунги дўстига қуйидаги мазмунда мактуб жўнатади: «Менга бир тўн юборинг. Ранги қўйишроқ бўлсин. Ёқалари ва этагида камтарона жияк бўлсин. Ёнида пичок соладиган кин бўлсин. Сербезак бўлмасин. Менинг кийёфамга шундай кийим мос келадиган».

- Баҳоидир ака, Сиз жуда кўп ўқийсиз. Уйлаб, икхотда катта ҳажмдаги деворий суратлар ишлаган, ишлаётган уста бўлсангиз, ўқишга вақтни қаердан топасиз?

- Биласизми, деворий тасвир қайси-

дир маънода абадий бўлиши керак. Деворий тасвир ҳазилини ёқтирмайди. Бирор тасодифий лавҳани ёки асоссиз чизилган қасрамонни кўтармайди. Дейлик, менга тиббиёт илми даргоҳи деворига сурат ишлаш топширилди. Мен Гиппократ, Ар-Розий, Ибн Сино каби тиббиёт фани олимларининг ҳаётини, замондошлари ёзиб қолдирган хотиралар асосида таҳминий образларини билишим керак. Кейин улардан тортиб то хозирги замон тиббиётигача бўлган даврдаги тараққиётни, замондош олимларнинг ҳаётини, илмий қашфиётларини ўрганишим керак.

Эх-хе, ҳар бир деворий сурат учун, қунлаб, ойлаб кутубхоналарда ўтирганман. Деворий суратда фақат фантазияга таяниб иш қўриб бўлмайди.

- Сизнинг ижодингизни ўрганаётимиз, ҳар бир деворий суратингиз ўзининг тегаран мазмун ва етук мумтоз асар эканлигига кўра, чуқур санъатшунослик таҳлилга лойиқ эканлигига ишончим қатъий бўлиб бормоқда. Тарих музейи деворига ишлаган «Абдиалат гўмбази остида» асарингиз ҳақида икки оғиз сўзлаб берсангиз.

- Менинг барча деворий рангташвир асарларим ичида ҳажман энг каттаси шу. Бу асарга инсоният ақли-заковатининг тараққиёти ва шаклланиши фокуси сингдрилган. Бу асарни яратиш жараёнида нафақат rassom сифатида сиқилгилан меҳнат қилдим, балки адабиётимиз, фалсафамизнинг улғў намоёндалари фалсафасини ўргандим. Нақшбандий тариқати, Фарғиқидин Аттот фалсафаси, Навоий шеървати, Умар Хайём дунёқараши, Улўғбек, Ал-Фарғонийлар қашфиётлари, Қамолқидин Бехзод ижоди ҳақида ўқишга, ўрганишга тўғри келди. Шунинг билан бирга саркарда Исқандар Зулқарнайн даври, Бактрия, Қўшонлар империяси, Амир Темур ва теурийлар даврининг илмий таҳлилларини ўрганиб чиқдим. Асарда қонинот, фалак, қуёш системаси ва инсоният тараққиёти ўртасидаги узвий илоҳий боғлиқлик борлигини тасвирлашга ҳаракат қилдим.

Тасвирнинг энг юқори қисмида буржлар берилган бўлса, инсоният тараққиётига ҳисса қўшган қадимги олимларнинг айнан мана шу юлдузлардан қайси бири остида тузилганлиги тақдирини белгиланганга ишоралар бор. Қайси буржлар остида тузилганлар буюк саркарда бўлганлигини таҳлил қилишга уриндим.

Хўллас, картинанинг асосий мазмунини шундан иборатки, асрий орузимиз бўлган мустанқиллик, айнан нега мана шу пайтга тўғри келди ва давлатимиз сардори нега айнан Ислом Абдулғаниевич Қаримов бўлди? Булар ҳаммаси маълум фалак юлдузлари билан, қонинот билан, қисқаси, Оллоҳ билан боғлиқ бўлиб, бирорта ҳолат тасодифий эмас.

Мазкур асарим ҳақида ҳориқдан қалаётган олимлар, бутун бир даврни композицион ташиқлаштириб чиқилган ва таҳсинга лойиқ деган ҳулосага келмоқдалар.

- Муборак ҳаж сафарингиз ҳақида сўзлаб берсангиз.

- Менинг Расулulloҳ алайҳиссалом яшаган муборак тулрокка, Муқаддас масжидлар, Макка ва Мадина шаҳарларига сафарим шунчаки, оддий бир саяҳат эмас. Мазкур сафарга мен қалбдан, руҳан тайёр эдим. Кутубхоналарда ўтириб, ўқиб-ўрган эканман, динимиз тарихига, тасаввуф илмига дуч келдим. Ва шунинг англадимки, Ислом дини мукаммал диндир. Хали ҳам баъзи мусулмон мамлакатларида, айрим жойларда зикр тушиш қаскланиб қолган.

Малъумки, тасаввуфда зикру халқа каби ҳолатлар бор. Зикр тушилганда ўнг қўл очилиб осмонга кўтарилгани, чап қўл пастга туширилиши, қафти ерга қаратилади. Бу дегани Оллоҳ ўз неъматини (истеъдо, бойлик, илм) ўнг қўлингга беради, сен чап қўлинг билан халққа узатасан. Мен ўша муборак ерларга қадимдан етганда жисимим гўёки йўқлиб, фақат руҳим қолди... Рухим шундай қувват олдикки, мени ижодкор сифатида янгиладим. Ўзимни қучли ва қабулват сездим, яъни ўша ерда шундай бир муқаддас муҳит борки, у инсон идрокидан ташқари, айни пайтда, сезимлидир. Ҳаж сафаримдан сўнг, картиналаримдаги ранглар янада ёрқинлашди, қилқалаб қўлима олдингилан ҳам югурикроқ бўлди, баъдий ҳаётим парвози янада баландалади. Яъни менинг ўша қўққа узатиб турган ўнг қўлимга яратган эғам ўз неъматини янада мўлроқ бера бошладики, мен эса, яратётган асарларим орқали халққа, Ватанга муҳаббатини янада сифатлироқ ва мўлроқ узата бошладим...

УЧИНЧИ СЎЗ

Устанинг уйидан чиқиб ҳаёллар оғушида тарих музейига келдим.

Улкан ўзғар деворий сурат қаршидада ўтирар эканман, қўнғилда фақат хайрат туйғуси ва сеvimли журнализм «Гулистон» учун бирор бир арзизулик сўз битиш истаги ҳўқмор...

Аммо, рангташвир устаси Баҳоидир Жалоловнинг ижоди шу қадар улкан ва шахси шу қадар теранки, сўз айтиш осонлик...

МУВАШШАҲ

**Билмадим, сўзларга ситармикан у,
Асли ўз-ўзида сизмаган дунё.
Хайрат рангларини тақдир этган-у,
Олтин, зар олмаган, ғиймаган дунё.
Деворда кўрман олам аксини,
Илоҳий нурлардан ёршади онг.
Равон чизиларнинг сокин рақси-ю,
Асрий орзу узра отиб келар тоғ.
Қўларим ёнади кўрганларимдан,
Афсона тўқийди кўнглим ўзига.
Ғажизир устаса шон-шараф деди,
Аста қўлоқ тутсам юрак сўзига.**

Гулнора РАҲМОН.

НОЗИК КАСБ И ЖОДКОРИ

Ўз ҳаёти, ижодини ўзбек хореография санъатининг равнаки-ю, истиқболига, еш авлодининг таълими ҳамда келажагига бағишлаган, республика балетмейстрларининг намояндаларидан бири, Тошкент Миллий ракс ва хореография олий мактабининг ректори ва бадий раҳбари, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган санъат арбоби, Қорақалпоғистон республикаси халқ артисти Қўркмас Соатовнинг таваллудига 60 йил, ижодий-педагогик фаолиятига эса 40 йил тўлди.

Қирқ йил санъатга умрини бағишлаб, бу соҳадаги барча қийинчиликлар ва тўсиқларни мардондор энгиб, ҳақиқий изланувчан иждоқор бўлиб қолиш осон эмас.

Ўзбек санъати Қўркмас Соатовдек иждоқор, фидойи инсонларга бой ва улар билан доимо фахрланади.

Урушдан сўнгги йиллар. Қийинчилик ва йўқчиликларни кўрган, оталари жанг майдонидан қайтмаган, оналари қўлида ярим етим қолган болаларга давлатимиз кўп меҳрибончиликлар кўрсатди. Ҳар бир ўғил-қиз бола орасидан лабақатига қараб, турли соҳаларга ўқишга жалб қилинди. Уларнинг орасидан илм ва санъатимизнинг равнақига ўз хиссаларини қўшган танқили олимуллар, санъаткорлар, ёзувчи ва шoirлар етишиб чикиди.

Ўша йиллари Қўркмас Соатов ҳам 11-12 ёшдаги болалар қатори пойтахтдаги хореография билим юртига танлаб олинди. Танлов ута қаттиқ ва синчковлик билан ўтказилиб, олдин 30 та, улардан яна саралаб 6 та бола ўқишга қабул қилинди. Булар Иброҳим Юсупов, Ревдар Содиков, Володя Носиров, Алберт Ишматов ва Қўркмас Соатов эдилар. Ўша давлрдан буюн бу болалар тақдирини санъатдек энг нозик, гўзал ва олижаноб касб билан боғланди. -1953 йили 20 нафар иктидорли бола -Болалар уйи-да тарбияланар эдик, - деб эслайди Қ. Соатов, - бу ердаги муассавир, музикачи ва хореография бўлимларида ўқитган ўқувчилар - барчамиз доимо бир-биримиз билан мулоқотда бўлиб, концертлар, урчушумлар ва турли тадбирларни бирга ўтказардик, эришаётган ютуқларимиздан хабардор эдик.

Хореография билим юрти хозирги консерватория биносининг иккинчи қаватида жойлашган бўлиб, машгулотларга бизни автобусларда олиб келишар эди. Мумтоз рақслар синфида устозларим Лев Александрович Засс, Афанасьева Зинаида Николаевналар, ўзбек раққосаларидан Мукаррама Турғунбоева, Розия Каримовалар рақс сирларини ўргатибгина қолмай, бизни ҳам ота, ҳам она бўлиб меҳр билан тарбиялашар, тақдиримизга қайғуришиб, тўғри йўл-йўриқлар кўрсатишарди. Агар ўйинқароқлик орасидан ўқишни сўстлаштирсак, қойиб, танбех беришарди. Ҳар бир ўқувчининг қобилиятини ривожлантириб, алоҳида иктидорини оқишда ўзлари ҳам тинмай меҳнат қилишар, бизни ҳам доимий меҳнатга, изланишга, келажаққа умид билан қарашга ўргатар эдилар. Миллий рақс сирларини ўрганаётганимизда Уста Олим Комилов доирада жўр бўлар эдилар.

Мен устозларимнинг меҳнатини жуда қадрлайман. Шунинг учундир улар ишончини оқлашга, ўзим ҳам улардай шогирдларим тақдирини ва келажагига масъулият билан қарашга ҳамиша ҳаракат қилиб келдим.

Ўқишни муваффақиятли тугатган ёш санъаткор билим юртида мумтоз рақс синфи муаллими ҳамда Навоий номидаги театрда солист бўлиб ишлай бошлади.

1957 йили Москва шаҳрида бўлиб ўтган Жаҳон ёшлар фестивалида Олтин медал билан тақдирланган ижрокчилар орасида Қўркмас Соатов ҳам бор эди.

Ўша йиллар Навоий номидаги театрининг барча спектаклларида Қ. Соатов катта маҳорат билан образлар яратди. У саҳнада янги-янги образларни орқали ўз касбининг янада мукаммал эгаллашга ҳаракат қилса, педагогик фаолияти уни доимо изланишга, ижодига танқидий нуқтаи назардан баҳо беришга ундади.

Санъатга муҳаббат, илмга чанқоқлик уни Москвага, катта театр қошидаги икки йиллик мутахассислик курсига, кейинча-

лик Тошкент маданият институтининг режиссёрлик бўлимига етақлади. Бу йиллар давомида тинимсиз меҳнат, изланишлари зое кетмади. Театрдаги балетмейстрлик ижодий ишларида, билим юртидаги бадий раҳбарлик фаолиятида эришган ютуқлари бундан далолатдир.

1973 йил Ленинград шаҳрида доимий ўтказиладиган «Оқ туллар» фестивалига қатнашган 14 та эътибор қозongan хореография билим юртилари қатори Тошкент хореография билим юрти ҳам бир акти «Шопениана» балетини маҳорат билан намойиш этди. Юқори ижрокчилик маҳоратлари учун «Оқ туллар» деб номланган биллур кубок тошкентликларга насиб этди.

Таники ва истеъдодли балетмейстр сифатида Қ. Соатов турли театр труппаларида спектакллар саҳналаштириб Украина, Белоруссия, Эстония, Қорақалпоғистон республикаларининг дипломлари, ёрликлари ва юқори даражали унвонларига сазовор бўлди.

Ўзбекистон халқ артисти, Ҳамза ва Мукаррама Турғунбоева мукофотлари совриндори, ўндан ортик ўзбек миллий рақслари ҳақидаги рисоалар муаллифи Розия Каримова шогирди Қўркмас Соатов ҳақида узгача гурур ва фахр билан гапирди: «Мумтоз рақслар билан бир қаторда миллий ўзбек рақс сирларида ҳам қучли педагог бўлган Қ. Соатовни ўта интизомли, талабчан инсон ва раҳбар сифатида қаттиқ ҳурмат қиламан.

Унинг раҳбарлигида билим юрти янада қаддини кўтараяпти. Яратганга шукр, миллий рақс санъатининг давлатимиз эъзозлаяти, қадрлаяти. Олий мактаб очилди. Ўзбек миллий рақс меросини келажақ авалда авайлаб етказиш, ривожлантириш, янги қирраларини яратиш ботида илмий тадқиқотлар, изланишлар олиб бориш имконияти тугилди».

Қўркмас Соатовнинг шогирдлари ер кўрасининг турли бурчакларида - Франция, Италия, Греция, Бразилия, Араб Амирликларида, Монголияда, Шри Ланка, Швейцария, Австрия, АКШда ижод қилиб, Тошкент хореография мактаби шаънини улуғлаб келаяптилар.

80 йиллар Туркиядаги ижодий ҳамкорлик сафари давомида Қ. Соатов балетмейстрлик ва педагогик маҳоратини яна бир бор номён этди. Хозирда Ўзбекистон, Анкара, Истанбул, Адана шаҳарлари театрларида ҳам Қ. Соатов шогирдлари бор.

«Миллий рақс ва Хореография олий мактаби олдида турган мақсад ва вазифалар, муаммо ва режаларимиз шундан иборатки, аввало, биз ўзбек миллий рақсларимиз мероси, аъналарини ўрганиб, ёзиб, видео ва телефильмларга туширишимиз керак. Рақс структураси ва уни ёзиш тизимининг илмий асосда олиб бориш услубини яратишимиз, чет эл мамлакатлар ютуқларини ўрганиб улар билан ҳамкорликда тадқиқотлар олиб боришимиз зарур. Ҳусусан, Пенхеняда ишлаб чиқилган оламшумул хитро, компьютерга ёзиб олиш тизими бўйича рақслар ёзиш услубини ўрганиб, ўзимизда ҳам тарғиб етишимиз лозим.

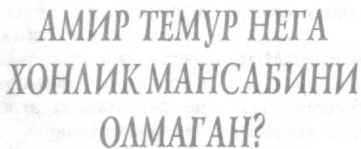
Режаларимизда яна олий ва ўрта махсус ўқув юртилари учун хореография ва миллий рақслар ҳақида, устоз санъаткорлар ва уларни ижодий фаолиятлари ва ижро услубларини еритишга бағишланган ўқув кўнламалар, дарсликлар, шунингдек, «Миллий рақс антологияси» монографиясини яратиш вазифалари бор.

Бу ишларда бизга муассавирлар, бастакорлар, композиторлар, аналитиклар ёрдам кўрсатадилар, деб умид қиламиз», - дейди биз билан сўхбатда у.

Қўркмас Соатовдек инсонлар ўз санъати ва касбининг фидойилари, жонкуяр иждоқорларидир. Ер юзиди шундай инсонлар борлиги учун ҳам гўзаллик, эзгулик барқарор бўлажак.

Севара МАЛИКОВА,
педагогика фанлари
номзоди, доцент.

Бизга маълумки, давлат ва ҳуқуқ фанларида Урта аср давлатлариини илк феодал монархия (якка хокимлиги) ва мутлак монархия даврларига бўлиб ўрганилади. Илк феодал давлати - Эфталитлар (Ок хуннлар)дан бошланади деб олсак, ундан кейинги барча давлатлар: Турк хоқонлиги, сомониylар, қоракхониylар, салжуқийлар, қоразмшохлар давлатлари мултоқий монархия қўринишидаги давлатлар

эли деб хисоблаш мумкин. Темурубек салтанати эса давлатшунослик нуктаи назардан олганда мана шу муллокий монархиянинг энг юқори чўққисидир. Чунки бу даврда мамлакатнинг сиёсий таркоклиги тугатилиб, ўта марказлаштириб, араб халифалариникига тенглаштирилганлигини кўрамиз. Шарқда Хитойчага, Ғарбда Ироққа, Шимолда Сирдарёга, Жанубда эса Хинд дарёсигача чўзилган бу мамлакатнинг бош кенті Самарканд бўлиб, бир киши - Амир Темура ва унга бўйсунган элти девон орқали бошқарилган.

Аслида Темур келиб чикиши бўйича барлос уруғидан, яъни туркий халқлардан бўлиб, бевосита мўғул хонлари авлоди-

дан бўлмаганлиги учун ў ўзини хон деб атамаган эди. Чунки, уша давр удуларига кўра хонлик чингизийлар наслига мансуб бўлиб, бу махсус ахдомада ҳам қайд этилганди. 1360-61 йилларида Мўғулистон хони Тўлук Темурхон мўғуллар хокимиятидан кутулишга ҳаракат қилгандан Мовароуннахрга икки марта қўшин тортиб, бу ердаги хокимиятни ўз ўғли Илсхўжага топшириб, Темуринунга бош қўмондон этиб тайинлайди. Темурнинг бу ишга розилик билдирмаганлигини кўргач, у унинг босиб Қочувли Баходир барлос қабиласининг биринчи бошлиғи) ва Илсхўжанинг босиб Қобулхонлар ўртасидаги пўлат тахтага ёзиб имзоланган ахдомани кўрсатади. Унда «Хонлик Қобулхон авлодиниң қўлида, қўмондонлик эса Қочувли Баходурхон болалари қўлида бўлсин, улар бир-бири билан ёвлашмасин», деган сўзлар битилганди. «Бунй ўқиб кўриб, улларун ахдиға вафолик қилиш юзасидан сипоҳсалдорликни (қўмондонликни) қабул қилдим», - дейди Темурбек ўз «Тузуқлари»да. Темурбек ана шу ахди амал қилиб, умрининг охиригача амал ичновидида қолди.

Чингизий амир Казогон набираси, даст-дабки даврда Темирнинг тифтоқчиси бўлган Амир Хусайннинг синглиси Улжой Туркон оқога уйланганидан сўнг Амир Темир Курагонни, яъни хоннинг куёвига нисбат берилди. Тарихий манбаларда унга яна бошқа нисбатлар ҳам берилган. Жумладан, "Сохибқирон" – Зухро ва Юпитер (мушарий) юлдузлари бир-бирига яқин келганда турлган бaxт-саодатли

Хаётда шундай инсонлар бўладики, уларнинг умр йўллари мазмунан серкирра, жўшқин воқеаларга бой бўлиб, тарих саҳифаларида муҳим ўрин эгаллайди. Бундай баҳо ўзига ҳок юксалишлару кулашлар, тараққиёт ва янгиланишларни бошидан кечирган XX асрнинг дастлабки ўттиз йиллигида Туркистонда янги маърифат ва маданият, миллий истиқлол учун курашган, Тошкент жадидларининг отаси - Мунаввар қори Абдурашид-хоновга ҳам тегишли. Бу улус инсон халқни маърифатли, оқ-қорани танийдиган қилишни янгиланишининг бирламчи шарти деб билди ва бу олижаноб ниятни амалга оширишда фидойилик билан ишга киришди. У турли таъжиб ва таъқирларга қарамай, моддий қийинчиликларни енгиб, мактаблар очди, дарсликлар яратди, газета саҳифаларида фаол қатнашди, маданият ва маърифий тўғрараклар очди.

Мунаввар қори инсон маърифатли бўлгандагина ўзининг ва халқининг эркини, ҳуқуқини ҳимоя қила олишини тўла англаган. Шунинг учун ҳам октябрь тўнтаришидан сўнг у ўз ҳаётини бутунлай маориф

МАЪРИФАТ ДАРҒАСИ

ва маданият ишларига бағишлади. «Сунгги икки йил ичида, - деб эзган эди у ўзининг 1919 йилда ёзилган «Ўқитувчилар қурултойига ҳозирлик» мақоласида, - Туркистон халқининг бошина келган фалокатлар ҳар бири ёлғиз нодонлиқ ва маорифсизлик орқасиндагина бўлғонлиги ҳар кимга маълумдир. Келажада бундай фалокатлардан

кутулмоқ ва Туркистон халқи тила-
ган равишда идора қилмоқ ва душ-
манлардан сақламоқ ёлғиз саноъи
ва маориф воситаси илагина мум-
кинди».

Мунаввар қори 1918 йилда ташкил топган Туркистон Маориф халқ комиссарлиги қошида очилган «туркий шўъба»нинг ташаббускорларидан бўлди. Шўъбанинг асосий ва

подшо: «Жахонгир» – жахонга ҳукмронлик қилувчи, «Қутби Салтанати Олий» – олий салтанатнинг қутби; Абул Мансур Темури Зафарли ёки Зафар ёр бўлган Темури. «Он ҳазрат» – ҳазрати олийлари, «Турк давлатининг буюк қўшиси» (Ш.Яздий. «Зафарнома») «Дин ва дунё қутби» ва бошқалар. Албатта, тарихий манбалар ва бошқа алаббетларда у турли унвон, нисбалар билан аталиб, тарихга шу номлар билан кирган бўлса-да, унинг ўзи яшаган давридаги асл номи ва нисбаси Амири Темури ҳам, Темуриланг ҳам эмас.

Бу боралда бизга Темури саройига келиб у ердаги ҳаётини ўз кўзи билан кўрган испан элчиси Руа Гонсалес де Клавихо-нинг берган баҳарлари низоҳатда қимматлидир. Темурининг замондошлари уни Амири Темури эмас, Темурибек деб аташган. «Бек» қўшимчаси ҳақиқий туркий унвон бўлиб, арабча «Амири» – ҳукмдор, фармон берувчи маъносигадаги мансабга тенг келади.

Темурибек ўз номи билан аталган улкан давлатга асос солган бўлса-да, бу ҳақда ўзи шундай дейди: «Биз малики Турон, амири Туркистонмиз, бизлар энг қадимги ва энг улуғ бўлган туркийнинг етакчисимиз». Бундан ташқари султон унвонидан аталганини ҳам кўрамиз. 1391 йилда Тухтамышхонни таъйиб қилаётган Темурибек Қозонистондаги Олтин Чуку тоғи ёнидаги тошга бу ердан Турон султони 200 000 қўшин билан ўтганлигини қиғатой-туркий тилида ёзиб қолдирган.

Темурибекнинг Турон давлатини бошқаришини, қўғирчоқ хонларни кўтариши

сабаби ҳақида Мирзо Мухаммад Хайдарнинг «Тарихи Рашидий» асарига қизқари маълумотлар келтирилган. Дастлабки йилларда амирлар унга лозим даражада бўйсунмасдан Чингизхон авлодидан хон кўтаришни талаб қилганлар. Агарда у бу амрларни норози қилганда унинг ўз қучларига гутур етган бўлур эди. Шундан кейин у Суюртағиш хонни хон таъинлаб назорат остида сақлайди, амирлар эса унга бўйсундилар.

Шундай қилиб Темурибек салтанатидда давлат бошлиғи расман Чингизийлардан Суюртағиш хон (1370-1388) ва унинг ўғли Султон Махмудхон (1388-1440 йилларда) хонлик унвонига тасдиқланган бўлса-да, амалда улар қўғирчоқ хонлар бўлиб, икътимоий ҳокимиятнинг барча белгилари, диний, дунёвий, иқро ва қонунийлик ҳокимияти бир киши, яъни Амири Темури кўлида тулланган. Бунга «Тузуқлар»даги қўйидаги сўзлар яққол мисол бўла олади: «Ўзимга кенгашдимки, Худо битта, унинг шериги йўқдир, шундай бўлгач Оллох таолонинг муқаддас мулки – ер юзига эғалик қилган киши ҳам биттадир». У ўзини Худонинг ердаги вакили, халифаси деб ҳисоблаган. Ғўёки у Қуръондан фол очганида «Инно жалнока халифатан фил арз» (35-сура, 39-оят), яъни «Сизларни ер юзига халифа қилиш» оятини чиққан экан. Бу билан у ўзининг дунёвий ва диний ҳокимиятнинг мулк бўлиғи Араб халифалари қаторида кўрганлигини яна бир бор тасдиқлайди.

Темурибек Чингизхон авлодидан бўлган Суюртағиш хон даражасида тасдиқлаб, у ўзининг бек кенти Самарқандда хон саройи «Хайати хонни» қурдилади. Унинг туркий тилидаги барча фармонла-

ри ана шу хонларнинг номидан чиқарилиб «Суюртағишхоннинг фармойишлари»га қура, бизнинг Темури Қурагонини «сузим» деб бошланган. Хон билан Темурибек ўртасидаги муносабатлар ўша давр тарихчиларида Ибн Арабшохнинг асаридаяққол еритилган: «Ғари унинг амрида ҳар бир амири қилувчию, тингловчи бўлса ҳам, - деб ёзади у. - Темурининг лақаби фақат «Улуғ Амири» эди. Хон эса унинг асоратида (Суюртағишхон) гўё лойга ботиб қолган эшак мисоли бўлиб, шу замонларда гўё султонларга нисбатан уларнинг халифалари эди». Темурибек даврдан тортиб Улуғбек давригача ушбу тартиб сақланган. Аммо бу қўғирчоқ хонларнинг хонлик номидан бошқа ҳеч қандай вақолати бўлмаган.

Бизнинг фикримизча, тарихчи олимлардан Темурибек даврининг йилномасини турки тугзан Фасих Ахмад Хавафий уни ва ундан кейин ўғли Шохруҳни ўз асарининг барча жойида «хокон» («император») деб атагани ҳақиқатга яқиндир. Бу унвон унинг икътимоий ва давлат ҳаётидаги макеини айнан акс эттиради. Юқорида Темурибек ва унинг дастлабки авлодлари Чингизхон наслидан бўлмаганликлари ўша давр давлат ҳуқуқий даврада кўра амири ёки бек мансабида бўлсалар-да, аслида мулоқий монархияга асосланган, марказлашган давлат бошқаликлари эдилар, дейишга асос беради.

Зиёдулла МУҚИМОВ,

Самарқанд Давлат университети
юридик факультети декани.

зифаси маҳаллий халқ учун мактаблар очиб, ўқитувчи мутахассислар, дарслик ва ўқув қуролларини етказилишини назорат қилиш билан бирга, омма орасида маданий-маърифий тадбирларни ўтказишдан иборат эди. Бу ташкилот ўша даврининг энг етуқ маърифатчиларини ўз атрофида тўплади.

1922 йилда Туркистон Маориф номири лавозимида ишлаган Мунаввар қори маориф ва маданият муаммоларига бағишлаган «Нашри маориф» уюшмасининг аҳамияти» номли мақоласини нашр эттирди. Эътиборли томони шундаки, унда маданий мамлакатларда маориф-маданият ишларини оддий халқ бошқариши, ҳукумат эса ёлғиз раҳбарлик ва ёрдамчилик ва зифасини ўтаганлиги сабабли онгли миллат ўзаро илмий, фанний, адабий, икътимоий уюшмалар, нашри маориф жамоатлари тузиб миллат ва халқни маориф ва маданий жиҳатдан юксалтиришга хизмат қилаётганлигига алоҳида ургу берилди. «Мана, бу йўллар билан, - деб ёзади Мунаввар қори, - бугун Оврупо ва Амриқо халқлари ҳавода учур, денгиз остида сузар,

дунёнинг энг нариги бурчаклари билан воситасиз баҳарлашар бир ҳолга, бир маданиятга етишдилар». У жадид-тараққийпарварлар амалга оширган ишларни бирма-бир санаб ўтар экан: «Юқорида саналган ва бу кунда тарих саҳифаларига топширилган миллий-маданий хизмат ва ҳаракатларнинг ҳеч бири ҳукумат усталларида эмас, ёлғиз жамоат усталларида ишланган ишлардир», - деган эди.

Мақолада «Устал» учун, яъни амал учун ўз виждонини сотувчилар қаттиқ танқид остига олинади. Инқилобдан аввал ва ундан кейин ҳам мана шундай амалпарастларнинг таъсири қучли эканлигини назарга олган муаллиф: «Агарда биз аввалда бир неча инқилобларни кўриб тажриба ҳосил қилгон бўлсак, табиий бу беш йиллик инқилоб даврида маориф ва маданият йўлида жуда ўйлаб ишлаган, қора халқни тамом қўлга олиб тараққий ва таомил йўлига ўзимиз билан бирга олиб кетган ва бу восита билан инқилоб даврдан қора халқни фикр, маориф жиҳатидан кўп, жуда кўп фойдаланадиргон бўлар эдик», - деб ёзади. У маориф ва маданий

ишларда фақат халққа суюнгандагина, халқнинг фикри ва руҳияти билан ҳисоблашгандагина, халқни маориф ва маданий ишларга жалб этилгандагина амалий ютуқларга эришши мумкинлигини яхши тушушган. Бунинг учун ҳукумат кабинетларида ўтириб эмас, аксинча жамоат «устал»ларида ва қора халқ орасида ишлаш, ҳар ерда нашр маориф уюшмалари очиб, у ерга маорифпарварларни, ёшидан қатъи назар барча инсонларни жалб этиш тақлифини ўртага ташлайди. Муаллиф Туркистон халқини маданий миллатлар қаторида қўришни, маданият дунёсида ўз ҳуқуқини танишини орзу қилади ва биз ҳақли равишда ушбу мақолани тарихшунослик нуқтаи назаридан бебаҳо нашрлар сафига қиритамиз.

1923 йилда Мунаввар қори Бош Вақф Бошқармасининг аъзолигига сайланади. Бу вазифани ҳам сидқидилдан бажарган Мунаввар қори вақф бошқармаси асосий эътибори маориф ва маданият ишларига қаратганини «Фаргона» газетасида чоп этилган «Бош вақф идорасининг бир йиллик ҳисоби»да

(Давоми 22-бетда)

аник кўрсатиб ўтган эди. Унда ёзилишича, «бош вақф идораси ўзининг таъминоти учун маҳаллий шўбаларнинг умумий даромадидан «10 фоиз» олиб, қолган «90 фоиз»ини маҳаллаларнинг ўзида маориф ва маданият ишларига сарф бўлади». (Вақф идорасининг 1923 йилдаги бутун даромади 6.529.652 сўмни ташкил этган эди). Муаллиф вақф идоралари қисқа вақт ичида халқнинг маориф ва маданияти йўлида яхшигина натижаларга эришганини Тошкент вақф шўбалари фаолиятида аниқ кўрсатиб беради. Улар томонидан очилган маданий-маърифий муассасалар сонини санаб ўтар экан, бу тадбирлар фақат шахарликлар учун эмас, балки чекка «уезд»ларда ҳам амалга оширилиши лозимлигини, бунинг учун бош вақф идораларини «вақф ерлари налогидан озод қилиш» фикри билан чиқади. Бу тадбир амалга оширилса «уезд халқи ҳам яхшигина бир маориф ва маданият сармоясига молик бўлиб, бу сармоя воситаси билан ўзининг босиб ётган ҳаёлатларига қарши курашган бўлур эди», - деб ишонди. Бундан қуринадики, маърифатпарвар зот ҳар қандай вазиятда, ҳар қандай вазифани бажармасин, унинг ўй-фикри, қалби, вужуди бутунлай ўз халқини маданияти, маърифати қўришдан иборат бўлди. Афсуски бундан ўзигини билган, халқига оқ-қорани танита оладиган инсонлар шўро ҳукумати учун «зарарли» ҳисоблана бошладилар. Шунинг учун ҳам бундай шахсларни қандай бўлмасин йўқ қилиш, уларни турли баҳоналар билан сиқиб чиқариш, «ғоявий душман» сифатида яқсон қилиш ўз макъени тикилаб олган шўролар учун манфаатли эди.

Мунаввар қори жисман йўқ қилинсада, маънавий йўқ қилина олмасди. Чунки эл учун умрини бахшида қилган, маърифат ва озодликка тинмай интилган бу улуғ шахснинг номи тарихда ўчмас из қолдирган эди.

Унинг орзу ва ниятлари, армонлари мустақиллик шарофати ила амалга ошаётганлигига биз эркин гувоҳмиз. Бугунги кунда Ўзбекистон маориф ва маданий соҳаларда кўлга киритаётган ютуқлардан дунё жамоиятлари ҳам лол қолмоқдалар. Зеро, Мунаввар қори ва унинг сафдошлари бўлган жадидлар халқимизни худди мана шундай жамоиятда яшаб, фаолият кўрсатишини дилдан истаган эдилар.

Нодира МУСТАФАЕВА,
ЎзРФА Тарих институтининг
кичик илмий ходими.

АМИР ТЕМУР РАССОМЛАР ИЖОДИДА

Дунёдаги бошқа халқлардагидек Турон замин, сўнг Мовароуннаҳрда ҳам подшо ва ҳукмронларнинг тасвирларини яратиш азалдан одат бўлган. Улар подшо-ларнинг сарой, каср ва қароргоҳларини безатиб ҳукмронлар ҳаёти, ҳарбий ва дипломатик фаолияти, баҳолирлиги ва халқпарварлигидан хикоя қилганлар. Қўлэзма китоблар пайдо бўлганидан сўнг подшоҳ, хон, султон, амирлар тасвирлари тарихий рисолалар саҳифаларида ҳам ўз ифодасини топти. Холчаён ва Барахша саройидаги рангли хайкаллар, Рашидидиннинг «Жомеъ-ут таворик»идаги XIV асрнинг биринчи ярмида шилланган Бартан Баҳодир ва унинг хотини Сунйигил Фузин тасвири, Уктой Коон ва унинг хотини тасвирлари бунга мисол бўла олади.

Амир Темурнинг тасвирлари унинг ҳукмронлик қилган давридаёқ қўллаб яратилган. Бунга тарихий манбалар гувоҳ. Мисол учун, Бобурнинг «Бобурнома»си ва Акбаршоҳнинг «Амир Темурнинг тарихи»да ана шу тасвирлар ҳақида маълумот берилган. Бобур: «Дилқушда ҳам улуг қўшқ солдирубдур, ул қўшқта Темурбекнинг Хиндистон урушини тасвир қилибдирлар», деб қисқалина маълумот берган. Самарқанддаги Амир Темур ҳукми билан қурилган саройлар ҳақида гапирганда Арабшоҳ: «Бу касрларни қай бирида ўз мажлисларини, ўз суратларини турли шаклларда, бирида қулиб тургани, иккинчисида қаҳрланган, ўзи қилган жанглар, тасвирларини, расмий тантаналардаги суратларини, подшоҳлар, амирлар, сайишлар, уламолар ва улуғлар билан суҳбат қурган мажлисларини, султонларнинг унинг ҳузурда қўл қовдштириб турлишларини, хизмат юзасидан бошқа мамлакатлардан ҳузурга келган уларнинг подшоҳларини султонларнинг вакиллари, ўзини ов халқларига яширин ҳайдаларини, Хинд, Дашти Қитқок ва Аҷам жангларини ўз зафарлари суратини, душманларнинг қай ахволда енгилиб қочгани, ўз авлодлари, набиралари, амирлари, қўшинларининг суратларини, айшу ишрат мажлисларини ва шароблари, қалахларини сохибларини, ўз улфатини, қўшқичиларини, турли маомаларда ғазалхонлик қўйчиларини, ҳузурдаги севги-ларини (никоҳдаги) пок хонимларининг ва булардан бошқа унинг бир-бирига ўхшаб, улашиб кетган, унинг бутун умри мобайнида ўзга мамлакатларда воқеа бўлган ҳодисалар суратларини тасвирлайди. Булар ҳаммаси ҳеч бир ноқисисиз ва зиё-

дасиз, қай тарзда юз берган бўлса, шундайлигича акс эттирилган. Бундан мақсади: "ўзининг ишларидан ғойибона хабардор бўлиб туриш, уларни ўз қўзи билан мушоҳада этмаганларга яққол намоён қилиб кўрсатиш эди", деб хикоя қилади.

Минг афсуски, бу деворий суратлар, улар билан безатилган каср ва саройлар бизнинг даврларимизгача етиб келмаган.

Маълумки, Амир Темур қароргоҳида, хусусан Самарқандда ўша ерли ва сохибқирон бошқа давлатлардан олиб келган нақшош мусавирлар қўп бўлган. Баъзиларининг исми шарифлари ҳам сақланиб қолган. Улар ўз санъатини фақат деворий расмлар, масжиду мадраса, макбаро турбатларни безатувчи китоблар яратиш қолмай, амир китобхоналарида яратилган қўлэзмаларга ҳам нақшу-нигорлар тайёрлашган, замондошларнинг чеҳраларини ҳам тасвирлашган. Булар орасида Амир Темурнинг ҳам тасвирлари бўлган, албатта.

Аммо бизгача етиб келган ва қўлэзмаларда сақланган Амир Темур тасвирларининг XV асрдан илгари яратилгани хали топилмаган. XV асрда чизилган сохибқирон суратлари эса унинг оламдан ўтганидан кейинги йилларга тўғри келади. Булар орасида хаттоки Бехзод қаламига мансуб бўлган сурат ҳам бор. Бизгача етиб келган Амир Темурнинг тасвирлари XVI, XVII ва ундан кейинги асрларда яратилган. Аммо гап шундаки, Бехзод яратган тасвирлардан тортиб, барча мусавирлар Амир Темурнинг чеҳраси, қиёфаси, шакл-шамойилини худди ўзидай тасвирлашганини, йўқми, деган саволга аниқ жавоб тополмаймиз. Балки бу тасвирлар Амир Темур ҳаёти вақтида яратилган тасвирларнинг қўймасидир? Бу масала халитга ечимини топмаган. Бундан ташқари, қўлэзмаларда учрайдиган Амир Темур тасвирларида унинг қиёфаси ҳар гал ўзгача, бир-бирига ўхшамайди. Чет элларда сақланаётган қўлэзмалардаги Амир Темур тасвирларининг деярли ҳаммасини қўрган расом М.Набиев ҳам шу фикрни тасдиқламакда.

Ўзбекистон расомлари ижодида Амир Темурнинг тасвири яқин-яқиндан бошлаб пайдо бўлди. Антрополог ва хаваскор хайкалтарош Герасимов Амир Темурнинг бош қановини ўрганиб, сохибқироннинг хайкал портретини яратди. Бунда у илмий тадқиқот ишчи бажариш билан бирга, айна пайтда қизил империянинг сийсисы ва мафқуравий бю-юртмасини ҳам адо этишга ҳаракат қил-

ган. Шунинг учун ҳам бу тасвир на антропология, на тарихия, на бадий жихатдан ишонарли эмас.

Ўзбекистон рассомлари яратган Амир Темур тасвирлари мусаввирлик ва хайкалтарошлиқнинг ҳар хил турига, бадий-услубий йўналишларига ва жанрларига мансубдир. Биринчи бўлиб, бу мавзуга қўл урган рассомлар орасида машҳур мусаввир Чингиз Аҳмаров, профессор Малик Набиев, таниқли рассомлардан Солиқ Раҳмонов, Рўзи Чориев, истеъдодли хайкалтарош Анвар Аҳмедов, Илхом Жабборов, Жамол Жабборов ва яна бир қатор ёш санъаткорлар ҳам бор.

Амир Темур образини яратувчи портрет асарлари унча кўп эмас. Булардан бирини Рўзи Чориев яратган. Қадимги кўлэмалардан ўрганиб олинган, ҳукмрон суратини катташтириб матога туширилган бу тасвирда соҳибқирон чордона кўриб тахтда ўтиргандек кўрсатилган. Рассом қадимги тасвири (XVII асрга оид) озгина бўлса ҳам ўзгартириб, унга ижодий ёндашиб, тасвирланган шахсининг руҳиятини, кечинмаларини, кайфиятини очиб беришга ҳаракат қилмаган. Бунинг устига, мутахассислар мулоҳазасига кўра, бу кўчирилган тасвир Амир Темурнинг эмас, балки подшо ёки ҳукмдорнинг умумлашма тасвиридир.

Амир Темурнинг яна бир портретини Малик Набиев яратган. Бу кекса ва тажрибали рассом кўпдан бери тарихий мавзуларда ижод қилади. У ўз асарларини тарихий ҳужжатларга, тарихчи ва қадим-шунослар маслаҳатларига суяниб яратади. Бирок мусаввирнинг кўп нусхада, плакат сифатида чоп этилган Амир Темур тасвири киёмига етмагандай кўринади. Тасвирланган одам ҳам суратна, ҳам сийратан жонли чикмаган, бошидаги тожи қулонгача тушиб кетган. Ахир, Арабшоҳ Амир Темур киёфаси ҳақида гапириб, пешонаси кенг киши, деган-ку. Расмда эса қошигача тушиб кетган тожи тагидан торгина пешона кўринади. Суратда соҳибқирон тўнани елкасига ташлаб ўтиради. Ўзбекчиликда эса тўни бундай кийиб юриш одоб жихатдан ноҳўя-ку? Ана шу мулоҳазаларга борадиган, Малик Набиевнинг яратган портретидан қўнғил тўлмайди.

Чингиз Аҳмаровнинг Амир Темурга бағишлаб ишлаган асарлари бир туркумдан иборат. Биринчи расмда кексайиб қолган Амир Темур полувлаб турган манғал ёнида кўрпачада ўтиргани тасвирланган. Унинг ёнида сеvimли хотини Бибихоним. У амирнинг оёқларини аяйлаб укалаб, гўё дардига даво гапларни гапириб, қўнғилга таскин бераётгандай. Қўнғитир рангдан ҳосил бўлган мухитда ана шу икки махбуб, меҳрибон шахсларнинг кўриниши, кайфиятидан иборат томошабининг эътиборини олиб қочади-

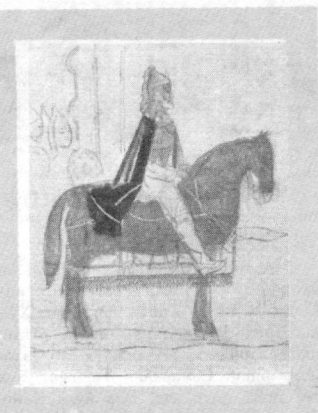
ган бошқа ҳеч нарсга йўқ. Осулда муҳит ва ором қайфияти. Оламни титратган амир ва соҳибжамошлиги, ақл-заковати билан элларга дoston бўлган Бибихонимни оддий одам, факат бир-бирининг дарди-хасрати билан банд инсон сифатида тасвирлаб, Чингиз ака темурномада новаторлик руҳи билан сурорилган, одамийлик хиссиёти барқ уриб турган ажойиб асар яратди.

Ч.Аҳмаров бошқа тасвирларида ҳам соҳибқиронни жаҳон-гир сифатида эмас, балки улуг, ноёб ақл-идрок эгаси сифатида намоён этмоқчи бўлади. «Амир Темур ва каландар» номли расмда тахтда ўтирган Амир Темурнинг қаршисида ерда ўтирган, юпун ки-йинган каландар билан суҳбати тасвирланган. Улимга маҳкум этилган каландар Қуръони қаримдан оят келтириб, ўз жонини сақлаб қолгани ҳақидаги ривоятдан олинган бу тасвирий ишорада рассом соҳибқироннинг халқларвар, адолатпарварлигини ифодалайди.

Расмлардан бирида соҳибқирон Боязид Йилдирим билан қучоқлашиб тургани тасвирланган. Бу давлда тарихий воқеа, Анкара яқинидаги жангда енгилган Боязидни иззат-иқром билан қабул қилиб, меҳрибонлик кўрсатган Амир Темурнинг олижаноблиги очиб берилган.

Рассом Солиқ Раҳмонов Амир Темурнинг жаҳонгир, давлат арбоби, саркарда сифатида, шу билан бирга ўнлилари ва набираларининг тарбиясига эътибор бергани, илм-маърифат ва хунармандлар қадрига етгани, овга чиққан пайтларини ифодалайдиган туркум асарлар яратмоқда. Бу расмлардан бирида Амир Темур Испания қиролнинг вақили Рюи Гонсалес де Клавихони қабул этаётган пайт тасвирланган. Соҳибқироннинг қўриниши, кийим-кечаги, атрофдаги мулозимлар ва меҳмонларнинг тасвиридаги ўзига хослик, меъморий қўринишларнинг ҳаммаси ўша замон воқелигини аниқ ёратади. Солиқ Раҳмонов ранглар жиғисидан усталик билан фойдаланади. Бу суратда ишлатилган қизил, олтин, сарик ранглар бўлиб ўтаётган воқеанинг татанавор, байрамона руҳини тула-тўқис ифодалайди. Ҳудуди шу мавзу «Санон нафиса» гуруҳини ташкил этган тўрт рассом Тоир Болтабоев, Ғайрат Камолов, Хуршид Назиров ва Солиқ Раҳмоновлар ижодида ҳам ўз ифодасини топган эди. Бу асар Тошкентдаги чет эллик меҳмонлар қароргоҳидаги меҳмонхона деворига ишланган. Ундаги Амир Темур тасвири Камоллидин Бехзод каламига мансуб деб топишган қадимги суратдан олинган.

Илхом Жабборов ҳамда Жамол Жабборов соҳибқироннинг улусвор ва савлатли киёфасини хайкалтарошлиқда яратишга муваффақ бўлишди. Тарихий шахсларга атаб ўрнатилган суворий хайкаллар дунёда ағчагина. Шунга қарамай, Тошкентдаги Амир Темур хайкали қайтарилмас, ўзига хос. От устидаги соҳибқирон

Чингиз Аҳмаров. Амир Темур.

рон ўз давлатининг ҳудудидан фахрланаётгандек, шикоятли, шу билан бирга озо-йишта, ақлли инсон сифатида тасвирланган.

Хайкалтарош Жабборовлар Амир Темурнинг 660 йиллигига атаб Самарқанд ва Шахрисабзда ҳам ёдгорликлар ўрнатилди.

Тасвирий санъатимиздаги Темурнома бундан буён санъаткорлар ижодида эътиборли мавзу бўлиб қолганини рассом ва хайкалтарошлар асарлари кўргазмалари исбот этмоқда. Бунга Амир Темурнинг 660 йиллигига атаб ўтказилган кўргазма ёрқин мисол бўла олади. Бу асарлар орасида самарқандлик Т.Ёркулов ва Т.Эсонов ишларини алоҳида қайд этиш лозим. Соҳибқирон бу хайкалларда гоҳ кир-адирларда дам олиб ўтирганда, гоҳ отда жангу жадални қузатиб турганда, баъзида тахтда савлат тўкиб ўтирганда тасвирланган. Тасвирлардаги унинг киёфасида, юриш-туришида, буюк қудрат, ваъминлик, руҳий баркамоллик барқ уриб туради. Афсуски, истеъдодли хайкалтарошларнинг бу асарлари ёдгорлик тарзида хали ҳеч ерда кўринмайди.

Хайкалтарош Анвар Аҳмедов анча йилдан бери Амир Темурнинг тасвири устида иш олиб борди. Бу тасвирда соҳибқирон бошида тож, шохона либос кийган ҳолда тасвирланган. Анвар Аҳмедов яратган Амир Темур сиймоси анча қомил даражада дея оламиз.

Амир Темурнинг киёфаси, унинг жаҳонгирлик юришлари, давлатчилик фаолияти, ҳаётининг баъзи давраларини ифодалайдиган ўнларча асарлар маромига етиб келмоқда. Натияжада, бадий тасвирий теъмунома ажойиб, пўхта ва пишик, бадий баркамол асарлар билан бойиб қолади, деган умидимиз бор.

БОШ УСТИНА

(Камол Хўжандий ғазалига назира)

БИР ҒАЗАЛ ШИҲРАТИ

Давлатшоҳ Самарқандий таъкидлаганидек, «Суварӣ ақолим», «Иқдмлар сурати» китобида «Хўжанд шахрини Олам арўси» деб атаганлар. Камол Хўжандий ана шу ғўзал шахарда тарбияланиб воғта етган эди. Ўрта Осиё шахарларида сўҳат қилиб, яшаб, ўз ғазалларида уларнинг номларини - Самарқанд, Тошкент, Бухоро, Хоразми тез-тез тилга олар эди. Бир йўла Камол ўз илмий-адабий билимларини тақомиллаштирган шахс эди. Камол Хўжандий Маккани ҳам зиёрат қилган. Қайтишда у Озарбайжон дерида бўлиб Табриз шахрида тўхтади.

1401 йилда оламдан ўтди. Унинг жасади Табризнинг «Макбаратуш-шуаро» қабристонига туپроққа топирилади.

Камол Хўжандий девони 977 ғазал, 100 китъа, 34 рубоийдан иборат бўлиб, асосан ғазалғўй шоир сифатида қўзга ташланади. У Саъдий ва Ҳофиздан сўнг, ғазал санъатининг чўққисига чиққан шоирдир. Камол Хўжандий ғазалларида инсоний ишқ-муҳаббатни васф этиш кенг ўрин эгаллайди. Ёр вафоси, самимийлиги, яхши хулқ-одоб, аҳд-паймон тарғиб этилади. Ёрни ҳар қандай ёмон ҳислатлардан саклаш шоир ғазалларининг бош мавзудир. Ёрга вафо қилиш қонуни, ундан жудолик - азобдир:

*Бир нафас сендин жудолик ҳеч қачон ҳуш келмағай,
Бошқалар бирла ошмолик ҳеч қачон ҳуш келмағай.*

Давлатшоҳ Самарқандийни келтирилишича, Камол Хўжандийнинг «Гуфтам ба чашм», «Бош устина» радифи билан айтган ғазали Ҳофиз Шерозийнинг қўлига тушади ва «Ташналарга муждалар етказ биздан», «Бош устина» мисрасини ўқиб Ҳофиз бир назоқат ва хушхоллик билан дейди: «Бу буюкнинг сўзлари соф ва машраблғи олийдир, Ҳожа Камолдан пок ва ширинроқ ғазалларни ундан олдин ва кейин ҳам ўтганларини ҳеч бири айтган эмас», дейди. Бутун оламни лол қолдирган Ҳофиз Шерозийдек буюк алломадан бундай юксак баҳога сазовор бўлиш фақат Камол Хўжандийга насиб этган эди. Бу ғазалининг шуҳрати барча шоир, фузалоларни бефарқ қолдирмади. Камол Хўжандийдан кейин ўтган шоирлар бу ғазалга назиралар ёзганлар. Буюк шоирлар Абдурахмон Жомий ва Бахриддин Хилолий шу ғазалга жавоб ёзганлар.

«Ғазал мулкининг султони», бобокалонимиз Алишер Навоий ҳам бу ғазалга форс-тожик тилида «Фоний» таҳаллуси билан назира ёзганлар. Садриддин Айний ва Ҳабиб Юсуфий ҳам Камол Хўжандийнинг баъзи ғазалларига «ўхшатма» ёзганлар. Бу анъана ҳамон давом этмокда. Хулоса, Камол Хўжандий буюк Саъдий Шерозий ва Ҳофиз Шерозийлар ғазалғўйлик санъатларини яна бир поғонага кўтарди ва унинг ғазаллари келажак авлодлар қалбидан жой олди ва олиши мукаррардир.

**А.АБДУЛЛАЕВ, профессор,
Ю.ВАЛИҚУЛОВ, доцент.**

Қуйидаги ғазалларни Юсуф Вализода Дарбандий таржимасида мутлоқ қиласиз.

Камол ХЎЖАНДИЙ

БОШ УСТИНА

Айди: «Биздан бошқага қўз ташлама». «Бош устина»,
Бокиб бизга назар ташла. Дедим анга: «Бош устина».

Айди: «Қўз ёшинг ила сепмоқчи бўлсанг суви сен,
Кириқларинг бирла супур остонани». «Бош устина».

Айди: «Бош қўймоқчи эрсанг ҳам биёбониди гар,
Ташналарга муждалар етказ биздан». «Бош устина».

Айди ёр: «Оёқларим изини топсанг сен ҳамон,
Хоки роҳ устида сочинг дур, гуҳар». «Бош устина».

Айди ёр: «Гар қакраса юз оху воҳдин лабларинг,
Хўлағин сен йилебон ёшинг билан». «Бош устина».

Айди: «Ойдек юзима бир кеча гар бўлсанг жудо,
Кечалаб юлдуз сана». Дедим яна: «Бош устина».

Айди ёр: «Ёр васли хаёли сенда бўлса, эй Камол,
Денгизни кез бошинг билан». Дедим анга: «Бош устина».

ХИЛОЛИЙ

БОШ УСТИНА

Айди ёр: «Узма нигоҳ мендин». Дедим: «Бош устина»,
«Бошқаларга қўз ташлама». Дедим яна: «Бош устина».

Айди ёр: «Дўст бўл менга, дилдан». Дедим: «Жоним билан»,
Айди: «Ишқ йўлида юр бошинг билан». «Бош устина».

«Кўзларингга айтқим, ҳеч қачон ҳалқ олдида,
Қўрмасин бокиб қиё». Майли, дедим: «Бош устина».

Айди: «Сўз айтмоқчи эрсанг, айт, қалб қўзи билан,
Айлама мардумга ошқор». Мен дедим: «Бош устина».

«Лабларимдин бир табассум истаса қўнғинг агар,
Сен жигарин қон этиб, йилега». Дедим: «Бош устина».

Айди жонон: «Йўлимизда ногаҳон чиқса ғубор,
Сув сепиб бостир ани». Дедим анга: «Бош устина».

Айди: «Суртгин қўзларингга бу зшиқ тупроғини,
Сурма айлаб, эй Хилолий». Мен дедим: «Бош устина».

Радиожурналист ва шоира Маъфураҳон Мухамедова олиб борган эшиттиришлар тингловчини ўзига оҳанрабодай тортиши, дилларни сеҳрлаб қўйиши, табиийлиги, юксак дидлиги, теранлиги билан таъсирчан-дир. У кўп йиллардан бери радио тўлкинлари орқали хонадонларимизга ажойиб санъаткорлар, хассос созандалар, бетакорр хонандалар билан ўтказган ва ўтказаетган гўзал ва маъноли эшиттиришлари, муסיқий лавҳалари, таъсирчан ҳикоя-ю шеърлари билан таъриф буюриб келаяпти.

Маъфураҳон Мухамедова 1970 йил ТошДУ нинг филология факультетини тугатган. 1972 йилдан бошлаб Ўзбекистон радиосининг Бадий муסיқий эшиттиришлар муҳарририятида даставвал кичик муҳаррир, кейинчалик бўлим бошлиғи ва бугунги кунга келиб бош муҳаррир ўринбосари вазифасида ишлаб келмоқда. Шу йиллар мобайнида муҳлислар эътиборини қозонган «Ўзбекистон-муқаддас қўшиқ», «Хайрли тун», «Қўшиқ соҳиблари - радио механизми», «Мен севган қўшиқ», «Ватандан яхши ёр бўлмас», «Эзгулик айланг жаҳонда», «Бугунги қўшиқлар ҳақида суҳбатлашамиз», «Бу қўшиқларни тингламоқ керак» каби ўнлаб адабий-бадий муסיқий эшиттиришлар ҳамда «Армуғон» номли радио-журналнинг, шунингдек, «Ватаним гўзалсан», «Билсанг эди», «Субҳиқоч таронаси», «Ёр келсангчи», «Аёл ҳаёли», «Оқибат», «Баҳор таронаси» каби ўнлаб шеър ва қўшиқлар муаллифидир.

Маъфураҳон гўзал қўшиқлар яратишда бастакорлар Ғаниҷон Тошматов, Матийёз Юсуновлар билан, хозирда эса Салоҳиддин Тўхтасинов, Қаҳрамон Қомитов, Қўлош Маъмуровлар билан ҳамкорлик қилиб келмоқда.

Агар Маъфураҳон шеър ёзмаганида ҳам уни билганлар халқона таъбир билан «шоира аёл» деб аташган бўларди. Чунки унинг одамийлиги, ширин суҳбатдошлиги, дилкашлиги ҳар кимда ҳам шундай фикр тугдиради.

Марҳум шоир Анвар Исроилонинг радиого - унга йўллаган мактубини завқ билан ўқийман:

«Ассалому алайкум ҳурматли Маъфураҳон, аввало энг яхши тилакларимни йўллайман. Сизга мана шундай гўзал илҳом ҳамма вақт ёр бўлсин. Кеча радио орқали берилган мафтункор муסיқий эшиттиришларининг тинглаб муболағасиз бир жаҳон баҳра олдим. Муқаддималарининг устаси бўлиб кетибсиз.

ДИЛЛАРНИ РОМ ЭТАДИ

«Хайрли тун»ни ёзиб олиб, қайта ва қайта тингладим. Бениҳоя гўзал ва теран. Таърифга сизмайди. Самимий, оромбахш. Эшиттиришларингиз юрагимга илҳом солди, анчадан бери ёзмаётган эдим, қўлимга қалам олдим. Яна эҳтиром билан Анвар Исроилон».

— Меннинг адабиёт ва санъатта механизми оширган энг биринчи инсон волидаи мухтарамам бўладилар. У киши ёшлигимдан кўп китоб ўқишга ундар, болалик ҳавасим билан ўзим-

ча шеърлар машқ қилиб юрганимда уларни эшитиб, фикрларини билдириб, маслаҳатлар бериб, жуда қувончландилар. Онам ҳам мумтоз адабиёт намуналари — Машраб, Навоий, Ғолибий шеърларини бизга ёддан айтиб берадилар. Онам раҳматли жуда камсуқум, ортқча ҳою-ҳавасларга берилмаган, имон-этиқодли инсон эдилар. Бизга ҳам шу фазилатларни сингдиришга ҳаракат қилганлар, дейди Маъфураҳон.

Маъфураҳоннинг айтишича, энг секинли эшиттиришларидан бири бу «Хайрли тун»дир. Уни радио тингловчиларга ёқадиган қилиб тайёрлаш учун баъзан тундан тонгга қадар ишлаб, шинавадалар қалбига йўл тона оладиган сўзлар, қўшиқлар излайди. Бу журналист биронта эшиттиришни шунчаки енгил-елди, юзакли танирлаган эмас. «Бир ашула таҳлили»ни олайлик. Бу эшиттиришни — мумтоз меросимизга бир саҳнат десак ҳам бўлаверади. Эшиттиришлар тайёрлашнинг ўзи бўлмайди, албатта. Уларнинг ортида қанча меҳнату захиралар ётибди.

Маъфураҳон, хозирги кунда бош муҳаррир ўринбосари бўлиб ишляпти. Бу деган гап қатта бир жамоага раҳбарлик қилиш, қатта жамоанинг тўғри йўналишини кўрсата билиш, иш режаларини тузиш, шу билан бирга наинки хозирги кунимиз билан баробар қадам ташлаш, балки ундан сал олдинда юриш демакдир. Хали олдинда унинг қиладиган ишлари жуда кўп, талайгина режалари бор. Ёшлар билан ишлаш, шоғирдлар етиштириш деган мақсадлар уни асло бефарқ қолдирмайди. Мавнавиятимизни бойитиш, элга хизмат қилиш журналист Маъфураҳон Мухамедова ҳаёти мазмунидир.

Маъфураҳон Мухамедова ёзади:

«Шундай сўз айтинг-ки,

Сўзларингиз

Атир исми гулзор

Оралаб ўтган бўлсин.

Шундай сўз айтинг-ки,

Сўзларингиз

Юракни портлатувчи

Нурзор оралаб ўтган бўлсин.

Шундай сўз айтинг-ки,

Халқа малол

Ғам, ашлик, армонлар бари

Ювилиб кетсин.

Ҳақорат ҳайдаган ноҳуш

ел сингари

Қувилиб кетсин!

Шундай сўз айтинг.

Мен шунга муштоқ...

САЙФИДДИН ШОҲ БАРОТ.

ИЗЛАНИШДАН ТОЛМАГАН ИНСОН

Ўзбекистонда хизмат кўрсатган санъат арбоби, Давлат мукофоти лауреати, истеъдодли кинорежиссёр Шухрат Аббосовнинг номи 60-йиллардаёқ мамлакатимиздаги барча катта-кичикнинг қалбини забт этганди. У режиссёрлик қилган «Махаллада дув-дув гап», «Сен етим эмассан», «Тошкент - нон шаҳри», «Муҳаббат можароси», «Абу Райҳон Беруний» каби фильмлари ўзбек кинематографиясининг энг сара асарларидан саналиб, ўзининг миллийлиги билан ажралиб турди.

- Шухрат ака, «Махаллада дув-дув гап» кинокомедияси яратилганига салкам 40 йил бўлса-да, ҳамон томошабинлар уни севиб томоша қилишди. Ана шундай фильм яратиш фикри қандай туғилган?

- 50-йилларнинг охирида икки йил Ватанимдан йироқда, Москвада истикомат қилдим. Шу йиллари ўз юртимни жуда соғиндим. Уша ердаги кулбада кишининг совуқ кунларида ўзимизнинг чанг-тўзон қўчаларимизни, шарбатта тўла меваларимизни, урф-одатларимизни кўз ўнгимдан ўтказиб яшадим. Онам эса «Ўғлим Москвадан ўрис хотин олиб келмасин-да, ишқилиб», дея кеча-кундуз ҳадик билан мени кутиб чиройли, гўзал кизлардан қай бирини келин қилсам, деган орзу билан яшаётган эдилар. Кинодаги Меҳрихон аяни (Ўлфихоним Саримсокова) тисолида ўз онамни кўрганман. Кайтгач ҳаётимизга янгича кўз билан қаралдим. Бир сўз билан айтганда, санъаткор ўзи яратаётган қахрамони ҳаётини юрак-юрагидан ҳис қилса муваффақиятга эришди. Хуллас, ушбу фильм бир ўзбекнинг ҳаёт тўғрисидаги фикрлари, дил даралари, тушунчаларидир.

Бундан ташқари, рус тили муаллими Аскар Рамазонов ҳам бошидан ўтган воқеаларни қайдлар тарзида алоҳида-алоҳида варақларга ёзиб борган экан. Шулар асосида Б.Рест сценарий ёзди. Аскар Рамазонов жуда саводли киши эди ва у қайдларини «Об этом говорят все махалля» деб номлаганди. Мен «Фильмни фақат ўзбек тилида суратла олам» деб сценарийни ёзувчи Абдулла Каххорга олиб бордим. У киши ўз қўллари билан «Махаллада дув-дув гап» деб сарлавҳа қўйдилар. Уша вақтларда фильмлар олдин рус тилида олинар, кейин ўзбек тилига дубляж қилинар эди. Шундай қилиб, ҳамма суйиб томоша қиладиган кинокомедия юзага келди. Ишонасизми, фильм экранларга чиқарилганда, томошабинларнинг қўпчилигидан, ёпирилиб киришганидан кинотеатр эшикларини бузиб юбориш-

ган. Томошабинларнинг меҳри, ихлоси бизга янги асарлар яратишга илҳом берган.

- Комедия муваффақияти тўғрисида қайғуришингиз фильмда иштирок этган истеъдодли актёрлар гуруҳини яратишда, роллар тақсимида ҳам кўриниб турибди. Ўлфихоним Саримсокова, Раззоқ Хамроев, Марям Ёқубова, Икром Болтаева, Ғани Аъзамов, Тўлқин Тожиев, Ҳамза Умаров, Раҳим Пирмухамедовлар... Умуман, фильмларингизга қай йўсинда актёрлар танлайсиз?

- Бир гап билан, битта топширик билан актёрнинг нимага қодирлигини билиб олам. Актёрларни айна кунда олийгоҳда ўзим тарбиялаётган, яъни ўқитаман. Биласизми, кинода ҳам ҳар хил техник янгиликлар бўлиши керак. Мезанкадр, ракурс дегандай. Лекин, энг асосийси, одамнинг образи. Санъаткор экранда ҳам ўз одамларини яратмоғи керак. Бу унинг ёш ёки қариллигига қарамайди. Мен ҳар бир фильмда янги-янги одамларни, актёрларни кашф этишни истаётман.

Бир пайтлари мамлакатимизда ягона «Ўзбекфильм» студияси бўлган бўлса, ҳозирга келиб бир қанча студияга бўлиниб кетди. Сизни ўз ишининг билимдони сифатида бу нарса қувонтирадими, ёки йўқми?

- Мен бунни фақат олқишлайман. Студия қанча кўп бўлса, шунча яхши. Унга бош бўлган раҳбарлар бир-бирларини яхши тушунадиган, фикрлари яқин, қўмақдош одамларни йиғиб ишласалар, ўзларининг ижодлари билан элга танилсалар ажаб эмас. Студиялар кўп бўлса, кино бир қолига тушиб қолмай, янги изланишлар бўлади. Менимча, ҳозир албатта вақтинча, бизнинг соҳамиздаги ишлар у қадар ривожланиб кетмайди, чунки пулдор бой-ваччалар ёрдам қўлларини чўзишмайтир. Яхшиям давлатимиз бор экан, юртобшимиз Ислам Каримовнинг ёрдамлари билан «Ўзбекфильм»да ишлар бироз жонланди. Айна кунда «Ўзбеккино» давлат акциядорлик компаниясидаги ишлар Темуралиқ Юнусовнинг саъй-ҳаракатлари билан олға силжияпти. Мустақил бўлганимизга ҳадемай етти йил бўлади, лекин ҳамон биронта хусусий студия йўқ. Бойваччалар шартнома тузишди-да, пул ажратишга келганда жимиб кетадилар. Хусусий студиялар капиталистик мамлакатларда кўп. Хиндистонда «Меҳра» деган хусусий студия бор. Бизникилар улар билан ҳозир ҳаммага машҳур бўлиб кетган «Али бобо ва қирқ қароқчи» фильмини суратла олишган-

Сиз қутган
учрашув

ди. Натижада ҳар икки томон ҳам яхшигина фойда қўлди. Мен студиялар қўпайиши тарафдориман, чунки бундай ҳолларда ижодкорлар ўртасидаги рақобат уларни янада яхшироқ ишлашга ундайди.

Мен аллаҳқаерда ўқигандим. «Гербергорг Хансен оф Шефортс Тиндинг» газетаси «Тоҳир ва Зухра» фильми ҳақида «Голливуд ҳатто ўзининг энг кучли рангли фильмларида ҳам Шарҳни мана шу оқ-қора композицияда эришилган даражадагидек жуда гўзал қилиб тасвирлаб бера олмаганди», деб ёзганди. Сиз айтиш кунда яратилаётган фильмларга қандай баҳо берав эдингиз ва уларни миллий деб ҳисоблайсизми?

- Ҳа, албатта, ҳамма асарларимиз ҳам миллий, лекин уларнинг ҳаммасини бадий юксак деб бўлмайди. Бир-иккитасигина киновнинг ўзига хос талаблари ҳақида жавоб беради, қолганларида эса тор - оилавий моҳорлар, мафия билан кураш талкин этилиб, халқнинг тақдир, одамларни ўйлатадиган чуқур мазмунли, мамлакатимиз тарихидаги ўзгаришларни кўрсатиб берадиган зўр бадий жиҳатлар йўқ. Хозирги фильмларда янги характерларни очиб берувчи, одамларни ишонтирадиган образ ҳам.

Буйил кино янада ривожланиши, ўз ҳосилини бериши керак. Хозир янги ғоялар билан сурғорилган зўр асарлар яратиш имконияти бор. Ишга янгича ёндашсак, санъаткорларнинг ўзларида ўзгариш бўлса, ана ушунда кинода ҳам ўзгариш бўлиши мумкин. Биз, ўзгаслар ёшларга изланишлари учун йўл очиб беришимиз керак. Хато қилишдан қўрқмаслик даркор. Иш бор жойда хато бўлади ва катта ишларни бузиз амалга ошириб бўлмайди.

- Дубляж ҳақида фикрларингизни билмоқчи эдим. Умуман хозирги кунда дубляж қилинаётган фильмлар сизни қониқтирадими?

- Тўғрисини айтишим керак, дубляжнинг айтиш кунда қандай аҳволда эканлигидан тўлиқ хабардор эмасман. Умуман олганда, дубляжнинг аҳамияти катта. Ёдингиздами, бир пайтлари суратта олинган фильмлар аслиятдан ҳам кўра ўзбек тилида жарангдорроқ, жозибалроқ чиққанди. Бунда, албатта, актёрларнинг, режиссёрларнинг маҳоратига тал бермоқ жоиз. Минг афсуслар бўлсинки, кўпгина ёшларимиз ўз она тилида гагиролмайди, ғўломайди.

- Ўзбек кинематографияси эсда қоларли образлар яратишга, турли характерлар ярата олишга қодир истеъ-

додли актёрларга эга. Мамлакатимизда ана шундай актёрлар бўла туриб, четдан жуда кўп машҳур артистлар чақирилди. Кечирасиз-у, хатто қора сочили ўбекни ҳам рус актёри ижро этган пайтлари бўлган. Мен ана шундай ҳолатларнинг такрорланмаслиги тарафдориман. Сиз-чи, хозир суратта олаётган фильмларингизда шундай ҳолатларга дуч келасизми?

- Агар имкониятим бўлса, хозир ҳам четдан актёр чақирган бўлардим. Ўзимизда актёрлар кўп, аммо мен фильмларимни жаҳон миқёсда томоша қилишларини истайман. Тўғри, ҳар бир миллиятнинг ўзига хос фазилатлари ва камчиликлари бор ҳамда уларни таърифлаш учун инсонда қобилият бўлиши керак. Истеъдодли ёзувчи Тоғай Мурод каламига мансуб «Отмандан қолган далалар» асари асосида Махмуд Тўйчиев билан биргаликда сценарий ёзди. Ана шу фильмда руслар образи бор ва уларни рус миллиятига мансуб бўлган Евгений Дмитриев ҳамда Люба Рязанцевалар ижро этмоқдалар.

- Эшитгимизга қараганда «Мирзо Улуғбек» деган тарихий фильмини суратта олишни бошлаган экансиз.

- Утиб бораётган ҳар бир кунимиз тарихдир. Мана шу кунлардаги ҳар бир ўзгариш тарихга бўлган қарашимизни ўзгартириши табиий. Мана, хозир ўтган ҳама йиллик тарихимиз ҳақида янги-янги маълумотларга эгамиз. Янги тарихий асарлар орқали тарихий шахслар билан танишялсиз. Энг аввало, биз уларни мукаммал, яхшилаб ўрганишимиз, сўнғ ўтмишда бўлган воқеаларни қандай бўлса шундайлигича тасвирлашимиз керак. Бундан ташқари тарихий фильм яратиш учун жуда кўп маблағ зарур бўлади. Уша давр архитектурасини кўрсатиш, подшоҳларнинг кийим-кечагини тайёрлаш - буларнинг бари арзон-таров нарсалар эмас.

Мен улуғ мунажжим Мирзо Улуғбек ҳақида фильм яратишни қўлдан орзу қиладим. Бунинг учун актёрларни синодан ҳам ўтказганмиз. Исмаил Эргашев Мирзо Улуғбек ролига муносиб қўрилганди. Аммо бу иш маблағларнинг етишмаслиги туфайли тўхтаб қолди. Худо хоҳласа, ҳадемай давом эттириш учун ҳаракат қилаймиз.

- Шухратака, тўғриси айтсак, Сиз суратта олган фильмларнинг деярли ҳаммаси муваффақиятли чиққан. Айтингчи, фильм ютуғини таъмин этадиган нарсани нима: мавзунинг муҳимлиги ёки сюжетнинг нечоғли қизиқарлилиги?

- Ҳар иккиси ҳам фильм муваф-

фақиятини таъмин этадиган нарсалар. Бундан ташқари актёрларнинг тўғри танланиши ҳам муҳим. Кино асосида тасвирий санъат ётади. Шунинг учун операторлар, режиссёрлар, муассирларнинг топган табиат манзаралари томошабинларни тўқинлантириши керак. Ижодкор экранда юз бераётган воқеаларни юракдан ўтказиб тасвирлаши, меҳр билан кўрсата олиши керак.

- Яқиндагина истеъдодли ёзувчи Тоғай Мурод каламига мансуб бўлган «Отмандан қолган далалар» асари асосида олган кинокартинанингизни суратга олиш ишларини тамомладингиз. Шу ҳақда гапириб берамиз.

- Биз фильмда ёзувчи ўз асарига тасвирлаганидек ўтмишнинг ва бугунимизни тўрт даврга бўлиб кўрсатишга ҳаракат қилдик. Бу ҳолат экранда шу қадар томошабинларни ишонтирарли қилиб яратилдики, бу ижодий гуруҳимиздан катта куч талаб этди. Фильм Сурхондарё, Фарғона, Қорақирғиз тоғларида суратта олинди. Бундан ташқари фильмда тасвирланган ўзбек оиласини ҳаёти, дарёлар, шаршаралар, бир-бирдан гўзал ҳовиллар томошабинларни хайратга солади деб ўйлайман. Биз ўз олдимизга гўзал она еримизни босиб олган, эзган босмачи чор империясига нисбатан нафрат уйғотиши ҳам мақсад қилиб қўйгандик ва бунга эришдик. Биз юз йиллар мобайнида курашганмиз ва ғолиб чиққанмиз. Фильмимизда ана шунинг учун ҳам ўтиб кетган энгилмас, буқилмас одамларнинг образини яратганмиз.

- Журналхонларга тилигиз.

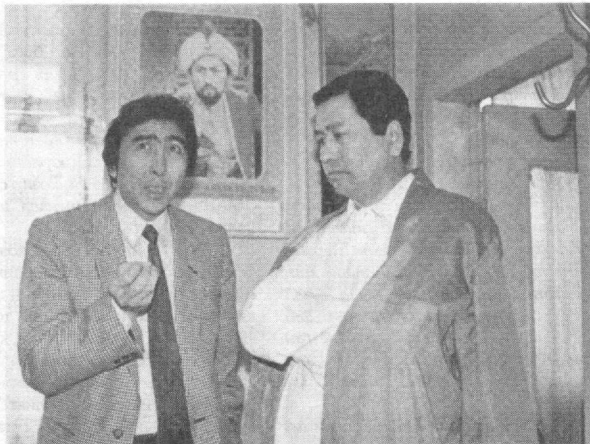
- Журналхонларга тилигим битта. Улар соғ ва саломат бўлишсин. Истагим эса кўп. Журналхонлар кино экранларида намойиш этилаётган фильмларни ёмон деб ҳисоблашсам қўришсин. Чунки ҳар бир асар янгилик, маданиятимиздаги бир воқеа. Давлатимиз одамлар қўришсин деб пул ажратяпти. Қўришсин, танқид қилишсин. Биз эса хатоларимизни тузатишдан, янгилик яратишдан, изланишдан толмайлик.

Сўхбатдош:
МОҲИНУР.

«БОБУРДАҲ МАДАД ОЛАМАҲ»

(Ўзбекистон халқ артисти
Муҳаммадали Абдуқудузов билан
мулоқот)

- Муҳаммадали ака, хабарингиз бўлса шу пайтга қадар журнализмнинг «Бедорлик» саҳифаси меҳмонлари асосан шоир ва ёзувчилар эди. Бугун санъат аҳлидан сиз руқнимизнинг илк меҳмони бўлиб турибсиз. Руҳий бедорлик ҳақидаги мулоҳазаларингизни билмоқчи эдим.

- Мен ўйлайманки, барча ижод аҳли қатори санъаткорлар ҳам, аниқроғи, актёрлар бир умр бедорлик ҳолатида яшайдилар. Хар бир роль актёр учун жуда катта жараён ҳисобланади. Айниқса, образ руҳияти актёр руҳиятига мос келса, ўша сиз тилга олган ҳақиқий руҳий бедорлик баъзан тун бўйи унга тинчлик бермайди. Яхшиси фикримни ўз ичиди мисолида тушунтириб қўя қолай. Биласизми, Чўлпон родини ижро этиш менга топширилгандан кейин бу образ ўнгимда ҳам, тушимда ҳам бутун вужудимни қамраб олгандай бўлди. Чўлпонни / Худо раҳмат қилган бўлсин / оппоқ кийимда ғалати ва ғамгин қиёфада тушларимда кўрардим. Ўша кезлар ўзимни Чўлпон билан руҳан жуда яқинлашиб бораётгандай ҳис қилдим. Асар саҳна юзюни кўргандан кейин Чўлпонни ҳозирги ҳаётимиз учун қанчалик зарур эканлигини қалбим англадим. Чунки Чўлпонни англаш ўзлгиғимизни англаш деб тушунаман. Албатта, бу бедорликлар самарасиз кетмади. Айниқса, бир ҳолатдан хали хануз жуда қувонаман. Ижодий сафарларимиздан бирида Чўлпоннинг сингиси Фойқа ая билан учрашганимизда у кўзларида ёш билан: "Мен саҳнада акамини кўргандай бўлдим" деган эдилар.

Хуллас, актёр учун руҳий бедорлик ҳам ҳузур, ҳам азоб.

- Назаримда сиз актёрлик фао-

лиятингиз давомида Пиримқул Қодировнинг «Юлдузли тунлар» романи асосида суратга олинган видеофильмдаги Бобур ролингиз билан кўп сонли томошабинлар орасида катта шухрат қозондингиз ва санъатга ташна халқимиз қалбидан муносиб жой эгалладингиз. Шахсан мен ўқувчилик ва талабалик йилларимда Бобурнинг мусаввирлар томонидан ишланган сиймосига қараб, уни ҳаққоний ва жонли тасаввур қилолмасдим. Видеофильмдан сўнг сизнинг тимсолингизда Бобур сиймосини айнан ўзидай тасаввур қилгандай бўлдим. Шу ролингиздан кейин оддий инсон сифатида Бобур шахсидан нималарни ўргандингиз, аниқроғи унинг қайси хислатларини табиатингизга сингдира олдингиз?

- Бу видеофильмнинг яратилиши, ролни ижро этиш тарихи ҳақида жуда кўп гапиришга тўғри келади. Мен имкон қадар айрим воқеаларни эслаб ўтмоқчиман. Баъзан ҳаётда айрим бегараз кишиларнинг туркиси ёки даъвати инсонга катта ижобий ютуқлар келтиради. Термизда ишлаб юрган кезларимда / 1985 йиллар эди / вилоят солиғи қисқаси сақлаш бошқармаси бошлиғи Мусурмонқул Амиров касалхона қошида очилган ҳаваскорлардан иборат театрга мени режиссёр қилиб олган эди. Мусурмонқул ака бошқа соҳа ходими бўлсада, театр санъатини жон-дилдан севарди. Ўша пайтда у киши менга бир кун: «Мақсуд Юнусов «Юлдузли тунлар» романи асосида видеофильмни суратга олиш ишларини бошлаб юборибди. Бобур родини сиз ижро этишингиз керак. Бориб гаплашасан яхши иш бўларди», - деб қолдилар. Менинг ажабланганимни кўриб Мусурмонқул ака ишонч билан: «Сиз

Бобурга жуда ўхшайсиз, ҳеч бўлмаса яхши ният қилинг», - дедилар. Саккиз ой ўтиб Ҳамза номидаги театрга ишга келдим. Ўшанда «Қодирийнинг ўтган кунлари» асаридagi иккита образни - Қодирий ва Отабекни бир пайтда ўйнашимга тўғри келиб қолди.

1986 йил Ўзбекистон компартиясининг Март пленумида «Юлдузли тунлар» романи танқид остига олинди. Телевидениедаги тайёр декорациялар ҳам бекор қилинди. 1988 йилга келиб видеофильм қайта суратга олинадиган бўлди, Мақсуд ака мени Бобур ролига таклиф қилди. Биринчи тажриба сифатида Ойша-бибига ўйланиш саҳнасини қўйиб кўрдик. Дастлаб ўз ижроимдан унчалик қониқмадим. Хуллас, кейин кизгин жараён бошланиб кетди.

Самарқандда суратга олиш ишлари бошланмасдан аввал Амир Темир қабрини зиёрат қилдик. Қурьон тиловатидан сўнг мени маълум муддат ёлғиз қолдиришларини илтимос қилдим. Чунки ўзимда шунга руҳий эҳтиёж сездим. Мени танҳо қолдиришди...

Видеофильмни суратга олиш ишлари жуда қийин кечган. 14 ой давом этган жараёнда шундай вазиятлар ҳам бўлардики, бу жуда эҳтиёткорликни талаб қиларди. Айниқса, отларда жанг қилиш манзарасини экранга тушириш машаққатли ва ноқулай кечарди. Хуллас, Бобур образи ижросига кучли эътиқод ва ихлос билан ёндошдим. Видеофильмни суратга олиш якунланиб, Бобурнинг либосини эгнимдан ечганимча унинг руҳи билан яшадим. Видеофильмга, хусусан, Бобур образига томошабинлар томонидан берилган ижобий баҳо бизни беҳад қувонтирди. Саволингизни давомии сифатида яна

шунини айтиб ўтаманки, мен Бобур шах- сидан жуда кўп нарсаларни ўрган- дим. Ундаги матонат, катъият, ши- жоат, ижодкорга хос бўлган нафис- лик мени ўзига мафтун этганди. Баъ- зан ҳаётда мураккаб аҳволга тушиб қолгудай бўлсам, Бобурни эслайман, ундан мадад оламан, кўнглим рав- шанлашиб кетади.

- Машхур бўлишдан ҳеч ким юз ўғирмаса керак. Ҳозирги ҳаётимизда инсон шахсининг, қолаверса, санъ- аткорнинг ҳалқ орасида кенг тани- лишида радио, телевидение ва мат- ботнинг роли катта. Сизнингча машхурликка қандай эриша бўлади? Айниқса, чекка вилоятлардаги истеъдодлар учун қандай имкониятлар бор деб ўйлайсиз?

- Биласизми, машхурлик ўз-ўзи- дан кўлга киритилмайди. Машхур- ликка даъво қилиб ҳам бўлмайди. Аввало инсон шу номга лойиқ бўлиши керак. Машхурликка катта ижодий меҳнат, юксак қобилият, фидойилик эвазига эришилади. Инсон қайси соҳада ишлашдан қатъи назар ўз касбига фидойи бўлсагина ютуққа эришади. Менимча, ҳақиқий талант эгаси марказда яшайдими, чекка вилоятдами барибир рўёбга чиқади. Фақат яна таъкидлайман, тинимсиз изланиш ва интилишда бўлсагина.

Тўғри, телевидение, радио ва мат- ботнинг ролини инкор қилиб бўл- майди. Аммо радио ва телевидение- га чиқаётганларнинг ҳаммаси ҳам сиз ўйлаган машхурликка эришавер- майди. Ҳозирги пайтда истеъдод- ларни рўёбга чиқариш учун респу- бликамизда барча имкониятлар мав- жуд деб ўйлайман. Туманларро, ви- лоятларро ва республика миқёсида ўтказилаётган курик- танловлар иқтидорли қобилият эгаларига кенг йўл очиб бераётганлиги ҳаммага аён.

- Сўхбатимизни маданиятга доир саволлар билан давом эттирсак. Албатта маданият жуда кенг маъно- даги тушунча бўлиб, у ҳақда батаф- сил фикр юритишга имконимиз йўқ. Шу боис мен маданиятнинг айрим жиҳатлари ҳусусида сиз билан фикр- лашишни истардим. Баъзан ҳаётда маънавияти тўқисдек туюлган шахс- ларнинг айрим ўринларда ўзлари- нинг маданиятсизлигини сездириб қўядиган ҳолатларга дуч келамиз. Ташки зоҳирий маданиятга эришиш осондир, балки. Аммо ботиний ин- соний маданият ҳаммага ҳам насиб қилавермайди. Сиз инсондаги ма- даниятнинг қайси жиҳатига эътибор берасиз ва кадрлайсиз, таъбир жоиз бўлса, қайси хижатини муҳим деб ҳисоблайсиз?

- Албатта, инсонда ботиний ма- даният ҳам, зоҳирий маданият ҳам сезилиб турса у янада гўзал қўри- на-

ди. Аммо ботиний маданиятга эри- шиш жуда қийин. Мен ботиний мада- ниятни инсоннинг энг гўзал хусусия- ти деб ҳисоблайман. Айниқса, актёр учун ички маданият жуда зарур. Ички маданиятни ўзида шакллантирмаган актёр гўзал ва намунали образ яра- толмайди. Масалан, «Ўтган кунлар»- даги Юсуфбек Ҳожи образини ички маданиятга эга бўлмаган актёр ҳеч қачон самимий ва таъсирли ижро этолмайди.

Сиз таъкидлаб ўтганингиздек, ўзини ўта маълумотли, ўқимишли қилиб кўрсатса-да, аммо маънавий саёзлиги сезилиб турган инсонларни ҳам кўплаб учратамиз. Бунинг асоси- ча, ҳаётда ташқи кўриниши жуда содда, аммо маънавий маданияти юксак инсонларни ҳам учратиб қоламиз. Бундай одамлар билан озгина суҳбатлашсангиз ҳам ўзингизда ички қониқиш ҳосил қиласиз. Нутқ гўзал- лиги ҳам маданиятнинг бир кўриниши бўлиб суҳбатдошда ёқимли таассур- от қолдиради. Шу маънода олиб қарайдиган бўлсам, мен кўпроқ ички маданиятни, қолаверса муомалада- ги маданиятни ўзида муҳассас эт- ган кишиларни кўпроқ кадрлайман ва шу жиҳатларига кўпроқ эътибор бераман.

Энг муҳими, инсон бутун дунёни таниса-да, жуда кўп хорижий тил- ларни мукамал ўргансада, умумин- соний маданият билан бир қаторда миллиятга хос бўлган маданиятни ҳам ўзида муҳассамлаштириши ке- рак. Миллий маънавий жозибани унутиб қўймаслик ҳам бир мадани- ятдир.

- Президентимиз фармони билан 1998 йил - Ойла йили деб эълон қилинди. Ойла жамиятнинг ўзга- ги ҳисобланади. Шу маънода оилавий муҳит соғлом бўлса жамият ҳам соғлом бўлади. Сиз оила бошлиғисиз. Иқтисодий етишмовчи- лик ва моддий норасолик баъзан оилада келишмовчилик ҳамда турли кўнгилсизликларга сабаб бўлиши ҳеч кимга сир эмас. Сизнингча, оила- нинг янада барқарор бўлиши нима- ларга боғлиқ? Шу ўринда оилангиз ҳақида ҳам гапириб ўтсангиз.

- Ойла бу жуда муқаддас тушунча. Инсоннинг доимий яшаш тарзи ке- чадиган кулгудароқ. Қуш уясида кўрганини қилади деганларидек, ин- сон дастлабки тарбияни ҳам оила- дан олади. Оиланинг мустаҳкамлиги жуда кўп нарсаларга боғлиқ. Энг ав- вал, ўзаро ҳурмат ва муҳаббат оила- ни янада барқарорлаштиради. Шу ўринда айрим таниқли шахслар фи- рини келтириб ўтишни лозим топар- дим. «Чин муҳаббат туғилиши, мустаҳкам оила вужудга келиши учун фақат жисмоний балоғат тўғйуси-

гина кифоя қилмайди, маънавий ка- молот ҳам керак», деган эди Абдулла Қаҳҳор. Мен бу фикрни жуда қадр- лайман. Айтиб ўтганингиздек ҳамма оилада ҳар доим ҳам тўла-тўқислик бўлавермайди. Баъзан қийналиброк рўзгор тебратишга тўғри келиб қо- лади. Аммо барибир бу каби ҳолат- лар ўзаро ҳурмат ва муҳаббат асоси- да қурилган оилаларда унчалик кат- та кўнгилсизликларга сабаб бўлмай- ди деб ўйлайман. «Ойлада рўй бера- диган кемтикларни фақат кучли муҳаббат тўлдиради», деган эди Т.Драйзер. Бу фикрнинг нечоғли ҳақлигини ҳаётнинг ўзи кўрсатиб ту- рибди. Мен ўз ҳаётимда бунинг гувоҳи бўлганман. Келиннингиз Вазираҳон билан турмуш қурган пайтларимизда фақат рўзгор учун керакли нарсала- римиз бор эди, хо-лос. Барча қийин- чилик ва етишмовчиликларни бир- галикда енгганимиз. Ҳозир Худога шукр, ҳамма нарсамиз етарли. Биз оилада ҳам, ташқи фаолиятда ҳам бир-биримизга ёқинмиз. Вазираҳон «Ҳамза» театрида бош пардозчи бўлиб ишлайди. Асосий бойлигимиз- фарзандларимиз, Жаҳонгир ва Сар- дорбек исми икки ўғлимиз бор.

- Сиз томошабинлар назарида ўта жиддий қўринасиз. Саҳнада ҳам кўпроқ жиддий шахслар образини ижро этасиз. Ҳазил-мutoййбага му- носабатингиз қандай?

- Ҳазил мutoййба жону-дилим. Ко- медиялар, комик фильмлар ва ойна- ни жаҳондаги ҳазил кўрсатувлар-ни ёқтираман. Республикаимизнинг машхур аскиячи, қизқичилари билан дўст-биродаримиз. Фақат битта кам- чилигим - комик роль ўйнамаганман. Жиддий кўринсам-да қалбан кулгу, ҳазилининг шайдосиман.

- Мана қиянда Президентимиз то- монидан «Ўзбекистон театр санъати- ни ривожлантириш тўғрисида» мах- сус фармон эълон қилинди. Сиз ва қолаверса театрларда фаолият кўрсатувчи барча санъат ахли бу фармонни қандай қабул қилдингиз- лар?

-Албатта, юртобшамизнинг бу диққат-эътибори барчамизни қувон- тирди. Чунки театр иши ҳам давлат сиёсати даражасига қўтарилиди. Бу фармоннинг чиқарилиши бир томон- дан актёрларимизнинг кадр-қимма- тини яна бир қарра оширса, иккинчи томондан жуда катта масъулият ҳам юклайди. Чунки янги-янги асарлар, янги қаҳрамонлар, янги халқимиз- нинг театрга бўлган қизиқишини яна- да оширадиган саҳна асарлари яра- тиш режиссёр ва актёрлардан жуда кўп изланишни, ижодкорликни талаб қилади.

- Кўпчилик мухлисларингизни сиз- нинг келгуси фаолиятингиз қизиқ- тиради. Сўхбатимиз сунгиде кела-

- Ҳар бир инсон орзу ва интилиш
оғушида яшайди. Орзусиз келажак
ҳам бўлмайди. Айниқса актёрдаги
орзу ижод билан ҳамоҳанг тарзда
қанот ёзади. Актёрнинг ички бир

Яна ёшлигимданок мени ҳеч тарк этмайдиган орзуим хусусида қисқача тўхталмоқчиман. Бу ҳам бўлса Шекспирнинг Гамлети.

- Муҳаммадали ака, самимий ва мазмунли суҳбатингиз учун катта раҳмат. Биз мухлисларингиз сиздан кино ва театрда кўплаб образлар яратишингизни кутиб қоламиз. Барча орзу ва армонларингиз ушалишига чин дилдан тилакдошимиз.

Суҳбатдош:
Сайёра ШОДИЕВА.

Наманианиликларини ахсарини инди наик, куван хозираси фатхир, шинаванди эаф
бузиди. Наманианини шиббийи кимозиди булган уфратува биз бурга яна бир марта ишони
хосил кидиди.

Гулинора Ошбаева шу илмозди адабиятдан даре беради. Гулинора шеърлар, эми билан бир
прозада ҳам Ҳаҷомии аниқгина қаҳралиб қалган. Унинг «Ҳолни хотирлар», «Надомини
тенилар» туғилулар, «Қудринида дунм бор, на» водиллари фикричига асдиқ берилади.
Унинг «Менисмасти» қаҳраси шарофат болганлиди.

«... Сен ҳозир шу майсаларни восит қатдин. Бемалат. Ҳавойи эгитиборишлик билан. Ҳафр жа обтинидан катр билан қараб кўриниди-да мна бот қатриб олишти...»

[illegible]

Микодоринин қайыуси бун қайыу. Нини қайыуси оғир-оғират юракни, халқни бунликка олиб йақиндан микодас қайыуш.

Дини нлк шифарини сз, муштарам шифаризафари шайн шифаризафари, биз
Тушфарини келушари ошаризафари, шифаризафари шушаризафари ошаризафари шифаризафари
шифаризафари шифаризафари.

Гулнора ОТАБОВА

Сабрнинг сарғайган кўчаларида,
Гул оlib бахорнинг кўчаларидан,
Хўрнинг хайхотке гушаларида
Бизлар учрашамиз, азизим.
Олча ол орузга чўмилганида,
Борлик бахт исига қўмилганида,
Ой осмон ашқига термўлганида,
Бизлар учрашамиз, азизим.
Рўхмини тарк этмас бəрдoshi ва тоқа
Юракда дард изи қолгуси фақат,
Кун келар-қисмат ҳам эттуси шafқа
Бизлар учрашамиз, азизим.

Кутдим, асабларим тортилган тордай,
Кўдрингнинг селига кўйдим тананим.
Кўйдим, ғуноҳларнинг куйида ордай,
Кўзларим кийидилар бор-йўк аламин.
Сен келсанг осмонни олиб келмайсан,
Кипригнинг устида калтирар сайринг.
Тушун, сен ўзингни мендай севмайсан,
Тунлар ахволимга йиғлайди жабринг.
Сабрлар сарғаяр ўзингни кутиб,
Остонада кўйган аламлар бисёр.

Соғинчлардан безган юракни ютиб,
 Мен эса бормайман, келмоғини душвор.
 Дунё-узи учун йиғлаган тўзим,
 Сен мени кайларга йиғилди кўйдинг.
 Ёлғизлиқнинг эса умри кўп узун,
 Мен севмай севилиб яшашдан тўйдим.
 Бемурувват кунлар хосхонасидан,
 Йиғилгани бораюр кечиккан видо.
 Ишқдан куйган кимса ҳамхонасидай,
 Севмоқлик дардини nasib эт, Худо!
 Шукҳбахш кунларнинг шамидай учар,
 Охларимдан безган боқира кунлар.
 Энди сен ёлворгин, айбингни кечар,
 Телефон кучоқлаб оқарган Тунлар.

Дунё сийламаган мени, азизим,
 Хатто армонларим зор оворадир.
 Кипригимда тутган ардоқли хисин
 Юрагим қаърига чўкиб борадир.
 Кетасан - кўксингда ўқинч панжаси,
 Кадамингда йиғлаб борур битта сир.
 Шу пайт сени кисар дард исканжаси,
 Губубта тағида қиқирлар қимдир.
 Сени деб, охири демай ҳам қўйдим,
 Калбингни доғлайди хазин хотира.
 Азизим, мен севиб яшашдан тўйдим,
 Аммо ҳаёлимдан ўчмадинг сира.
 Хотиралар энди кўрсатар кучин,
 Кечалари толдим хижронни кучиб.
 Бир марта овозинг эшитмоқ учун,
 Беимкон жойларга борардим учиб.
 Мени яна эса бошлар эггин туш,
 Кунларим бездилар ғам - хижоблардан.
 Юрак - кафасида тигирлар бир қуш,
 Тун ўқини бошлайди бу азоблардан.
 Онлар ўқинчидир, алдамчи, афсус,
 Сента ниманидир эслатар йўллар.
 Тунда деразангда очилар маънос
 Менинг кўзларимга ўхшаган гуллар.

Беимкон кунларнинг кўзида узр,
 Какраб лабларимда котли номларинг.
 Теварак-атрофга бағишлаб қузур,
 Йиниси тугади мажнунтолларнинг.
 Мен сендан кечолмай, тугадим буткул,
 Кибрларинг мағрур, тоғлар мисоли.
 Хижронингда кўйиб, қул бўлди бир гул,
 Боқира кунларнинг тутиб уволи.
 Эртатка сиймайди бундай жахонлар,
 Таъкибини соғиндим кўзинг тигидек.
 Энг яқин дардақашим қитоб жавонлар,

Маъно қақирешар менинг йиғимдан.
 Мен йиғлаб тиландим, сен қулиб тилан,
 Кетаман Армоннинг тусини олиб.
 Кут, энди бораман ўқисб қалб билан,
 Сен севган гулларнинг исини олиб.
 Утган кунларимнинг наъфаси тахир,
 Хеч кимга сездирмай қуласан секин.
 Осмон қулаётир устимга ахир,
 Азизим, бир бора, севаман, дегин.

Кўзингга кунларим ботади,
 Япроқдай титраниб қаршингда.
 Қон қалбим қизариб қотади,
 Беш қушқик хотирнинг аршида.
 Тунларга қонимни ичирдим,
 Тут қабил тўқилиб пойига.
 Азизим, телбадай қичқирдим.
 «Содикман кўнглимнинг ойига».
 Дераза ортида йиғланур,
 Иккимиз қашф этган айрилиқ.
 Дилдimg битта йўл боғланур,
 Жаҳаннам қаърига боргудим.
 Ойимни, йилимни сўғурдим,
 Юракнинг сел қабил қонида.
 Сен эса ўлиқдай ўқлардинг,
 «Бахт» деган бир сўзининг ёнида.
 Қанийди тушингга қиролсам...
 Изғидим дайди бир рух қабил.
 Умрингни шодлиққа ўролсам,
 Сенга бир қайғулош сингари.
 Боғларим қолдилар қаровсиз,
 Сезмадинг юракнинг таъкибин.
 Қуйдиран қулдуз ҳам аёвсиз,
 Тун деган бир кимса - рақибим.
 Майсадай эзилди йиғладим,
 Хислардан бошқаси тақдирдир.
 Кўзингга тушганда кўзларим,
 Жилмайиб қўйишга мажбурдир.
 Телбавор юзингда бир базм.
 Сўзларим дилингга сазойи.
 Сен қандай билардинг, азизим,
 Жилмайиб йиғлашинг азобин.

Ғамларни ортига оширар,
 Дардиндан дардзада қиборлар.
 Бармоғинг изларин яширар
 Юзлари тирналган деворлар.
 Гулларни кўзида жароҳат,
 Тўлпроққа қоради бахтини.
 Қўнглимда қон қусиб Аросат
 Улчайди айрилиқ сатҳини.
 Изларинг юзидма қолдилар,
 Қўнминг қўқсида зўр алам.
 Осмонни бир қўшқик толдиран,
 «Хижрондан пралган бу олам».

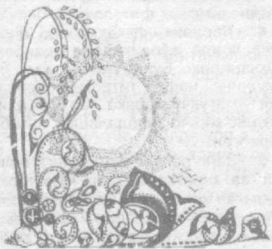
Қўлбамда умидлар мунғаяр,
 Эшикни савалар оқ ёмғир.
 Қўқсимда қалқилиб сарғаяр.
 Яшашга даҳлдор битта сир.
 Тунларга дардимни ёраман,
 Осилар осмоннинг қабоғи.
 Қитғимда қўтариб бораман,
 Минг йиллик хижроннинг сабоғи.
 Кетасан қайғумни ошириб,
 Йўлингга боғлайди завоқлар.
 Бармоғинг изларин яшириб,
 Йиғлайди қўчмада деворлар.

Мен қўрққандим,
 Сенсиз оилар ботмайдими, деб.
 Ғамгин эдим,
 Сенсиз тоғлар ботмайдими, деб.
 Шўқур, оилар ботиб, тоғлар отди -
 Ғадоёга сахийнинг иноятидай.
 Телбаландим,
 Булбул бойқуш туюлади, деб.
 Боғим гулин
 Қовоқлари уюлади, деб.
 Ажаб ! Аламларда туглайди боғда -
 Менга бир юракнинг киноясидай.

Мозорларнинг қирқ қизлари хато айтди,
 Ишққа қабр қазиганим ёлғон эди.
 Буш қўнглимга «Тангри» деган
 бир сўз қайтди,
 Азобларни отдим, илиб бойқуш еди.
 Бир мовий қуш вилдо айтди, айтаверди,
 Ишқнинг бизга айтилмаган номларидан.
 Қўнглимда қиш қўқди, баҳор
 кайтаверди,
 Қизғалдоққа қўмилган ёр томлариди.
 Қизғалдоқлар ўзмокка ҳеч етмас қўлим,
 Шамоллардан сўраганим бўлди шафқат.
 Ёлғонларинг жуфт тоғидир ўнгу сўлим,
 Ўзигимни мен ўзимдан сўрдим фақат.
 Айб шунда - шеърларимни йиритиб отдим,
 Севмайман, деб қичқир, мени
 пичқоксиз сўй!
 Юрагимни «Севги» деган тоғга сотдим,
 Қўзларингни тубига сен яшириб қўй.
 Сенда эмас, мажнунтоғда менинг гинам,
 Қаноат бўл сенсиз ўтган кунларимда.
 Тонгларингга сийдирмадинг, сулоққинам,
 Йиғлашимга ҳаққим борми тунларимда?!

Дейдиларки, қайси дарёнинг сувини ичсанг, ўша юрт таронасини куйлайсан. Зеро ўша дарёнинг шарқираб оқиши қўшигинг оҳангига айланади. Шундай бўлмаганда «Ёр-ёр»ни Сирдарё сувини ичувчи фарғоналиклар ўзгача оҳангу услубда, Амударё сувини ичувчи хоразмликлар яна бошқача наволарда, Зарафшон сувини ичувчи бухороликлар тагин айрича ҳаволарда куйламасдилар-да! Улар ҳар бир қўшиқни ўзлари сув ичган дарё айқиришларига жўрнавозлик ила хониш қилганликларидан куйлари ҳам бир-бирига ўхшамай қолган, бетакрор ҳароратга, тўлғоғу тўлғонишларга, авжу сайқалларга тўлишган. Рақслари ҳам шундай. Бир-биридан аёло, бетимсол. Фарғоналиклар нафис хиромларни билан майин ва ёқимли ҳаракатлар ила дилларидидаги самимий туйғуларини ифодалашса, хоразмликлар қўл ва қоматнинг сервикор ҳаракатларида шўҳан мўжассам этганлар. Бухороликлар эса қоматларини адл тутган ҳолда ёниб қарашлар, ишвали хиром-

рорлаш асосида қурилган бўлиб, пешхон-яккахон қўшиқ бандини ижро этгач, пасхон уни такроран, нақорат сифатида қайта куйлаган. Иккала туркум ижрочилигида ҳам пешхон ва пасхон доирачилар бўлганлар.

Бироқ мазкур туркумлар ижрочилик шарт-шароитлари, ижро жараёни, қўшиқлар матни, оҳанги, созлар таркиби ва микдори, усуллар ранг-баранглиги, қолаверса, ижрочилар жинси нуқтаи назаридан бир-биридан фарқ қилади. Айтилайик, «Бухорча» фақат хотин-қизлар ижрочилигида шаклланган бўлса, «Мавриги» фақат эркаклар ижрочилиги ва иждокорлиги маҳсули сифатида юзга келган. (Мавригиҳонлар, асосан, ҳисори чопон ёки ҳисори ятак кийганлар.) «Бухорча» ижросида 6-8 созанда, хонанда ва раққоса иштирок этса, «Мавриги» ижросини 4-7 хонанда ва созанда амалга оширган, шу йигитлардан бири, гоҳида бирор бола аёл кийимини кийиб рақсга тушган. «Бухорча» доира, ногора, қайроқ, занг жўрлигида ижро этилса, «Мавриги» асосан, дои-

қўшиқлар билан бирга ўзбекча-тожикча ширшар-шакор хонишлар ҳам бор. Эндиликда уни тўй-маъракаларда, халқ сайилларида ижро этишсаларда, ҳамон, асосан, аёллар ижрочилиги унда устувордир. Тўғри, эндиликда эркаклар ҳам унинг ижросида қатнашадиган бўлиши. «Бухорча» уч пайт-қисмдан иборат. Биринчи пайт «Ўланг», «Холи орази рухсор» ашуллари билан доира, қайроқ ва занг жўрлигида бошланади. Доирадаст аёл усул беради, яккахон хофиза ёки хофиз юқорида эслатиладиган қўшиқларни куйлашга киришган, раққоса қўлида қайроқ, билагиди занг жўрнавозлигида рақсга тушади.

Шундан сўнг иккинчи пайт-қисмга ўтилади. Иккинчи пайт ногора жўрлигидаги рақс билан бошланади. Бунда биринчи доирадаст яккахонлик-пешхонлик қилиб, асосий зарблардан иборат усулларни бериб туради, ногорачи ва бошқа доирадастлар паст овозли усул бериб, унга пасхонлик қилиб, жўр бўлиб турадилар.

Учинчи пайт-қисм туркумнинг айни авжи ва интиҳоси бўлиб, унда доира, ногора, қайроқ ва занг жўрлигида яккахон қўшиқ куйлайди, қолган созанда хонандалар пасхонлик-қўшиқ нақоратини куйлаб, унга жўрвотлик қиладилар. Улар тўйчи, тўй иштирокчилари ва тўй сабабчиларини алқаб навозиш айтадилар, мухаммасхонлик қиладилар, кўйирчок (зоча) ўйнайдилар, аёл эркакча кийиниб, ҳазил-мутойибаби рақсга тушади. Нихоят, энг охирида бир неча доира, ногора, қайроқ ва занг жўрлигида турли усуллардан иборат зарблар мажмуаси ижро этилиб, туркумни интиҳосига етказадилар.

Шуниси характерлики, «Бухорча» бошидан охиригача қўшиқ ва рақс уйғунлигида шаклланган. «Шашмаком» шўъбаларининг «Уфур» қисмлари оҳангларига асосланган бу рақслар беш кўринишда қарор топган:

1. «Қайроқ уфори»- фақат қайроқ жўрлигида тез ва қувнок ҳаракатлар асосига қурилган рақслар.

2. «Равона»- гўзалнинг хуш рафтори, хиромни негизда қурилган, бу рақс хонанда жўрлигида амалга ошади.

3. «Уфур»-якка раққоса ижросидаги ритмик рақс. Гўзал мушқу анбарини таратиб, ўзгаларни сарқуш қилишга чоғланган ҳаракатлардан таркиб топган рақс.

4. «Ларзон»- фақат доира ё бир неча доира жўрлигидаги жозибаби, шўҳанг рақс. Бунда танадаги ҳар бир аъзонинг нафис титроғи асосидаги дил ўртағувчи ҳаракатлар уйғунлиги орқали маъно ифодалашга эътибор берилган.

5. «Занг ракси» ёки «Зангбанди»-қўл ва оёқларга занг кўнгириқча боғланган ҳолда айтилётган қўшиқча ҳар рақс. Бу рақсларни ижро этишда раққоса ҳар бир рақсга мос кийим

Охунжон САФАРОВ,
филлогия фанлари доктори,
профессор

«БУХОРЧА» ВА «МАВРИГИ» ТҲРКУМЛАРИ

лар, шўху шиддаткор нозларга тўла ҳаракатлари билан кўнгилларга чўғ солиб рақсга тушганлар. Шу зайдда уч ўлқанинг уч хил ижрочилиги асосида шаклланган ўзбекнинг яхлит рақси ва қўшиқчилиги асрлар сарҳадларини кеңиб, сайқалу ривож топиб келмоқда. Бинобарин, «Танавор» Фарғона мулкини эслатиб турса, «Лазги» Хоразмни ёдга солади. Бухорони эса бетакрор «Бухорча»-сию, сернола «Мавриги»-си хотирага келтиради. Шуниси ҳам борки, «Танавор» ва «Лазги», асосан, рақс ҳолатида шаклланган бўлса, «Бухорча» ва «Мавриги»лар бир қанча қўшиқлар ва уларга омухта рақсларнинг ўзаро уйғунлиги замирида композицион яхлитлик касб этиб шаклланган бетимсол туркумлардир. Улар шаҳар турмушига мансуб қуй ва қўшиқлар силсиласидан иборат ҳолда алоҳида-алоҳида туркум сифатида шаклланган. Шунга қарамай, улар ижрочилигида бир қатор муштараклик бор. Чунончи, ҳар иккала туркумда ҳам ижро пешхонлик-яккахонлик ва пасхонлик-нақорат сифатида так-

ра жўрлигида томошабинларга пешкаш қилинган.

«Бухорча» ичарида яшовчи хотин-қизлар базмининг қўшиқ куйлари сифатида туркумлашган. Шу боис, унда аёл қалбининг барча тўлғоғу навозишлари, дарди, алами, ҳасрати, севгиси, изтироблари, хуллас, қувончу ташвишлари ҳам қуй, ҳам қўшиқ, ҳам рақсининг ўзаро омухталигида бутун жозибаси билан намоён бўлган. Бу тароватда Бухоро моҳнеҳраларининг боқиралиги бор. Бу тароват Бухоро моҳпайкарларининг асрий армонларидан энтиқишларга тўла. Бу тароватлар Бухоро обидаларидаги фусункор кошинларнинг рангларидан жило олган... «Бухорча» ана шундай серишва қўшиқ ва куйлар тажассумидир. Унинг жозибасини таъминлаган яна бир хусусияти - Шашмакомнинг «Соқинома» ва «Уфур»ларига яқин оҳангларда эканлигидадир.

«Бухорча» номи шарафлантаётган сарзаминда шаклланган ва шу мулкда «Мавриги»дан қадимийроқ тарихга эга. Унинг таркибида тожикча

кийишга алоҳида эътибор берган. Асосан, кенг энгли кўйлак, зардўзи камзул, зардўзи лозим, зардўзи кавш ёки шиппак кийилган. Кўйлакнинг ёқа ва энгларни ҳам ё зар, ё ипак билан каш-таланган бўлган. Зардўзи пешонабоғ тангиб олинган ёки кундал дўппи кийилган.

«Бухорча»даги рақсларни ижро этувчи раққоса кучли истеъдод, назоқатли қомат соҳибаси бўлмоғига ҳам махсус эътибор берилган. Чунки бу рақслар қоматни эгмаган ҳолатда бажарилган. Бу Бухоро рақсларининг ўзига хос хусусиятидир. Раққоса ҳи-ром этаркан томошабинни ҳаё ва ибодирасида ўзига мафтун эга билмоғи лозим. Унинг маҳорат даражаси ана шунда кўринади. Рақслар таркибини ифодаловчи «қош қоқиш», «кўз учир-иш», «кифт қоқиш», «айлишни макомин», «кўл ҳаракатлари», «қарси гирда», («айланма қарс»), «якка ракс», «кўш қарс», «ҳалқа ё мушт», «юз пардалаш», («пардаи рўй»), «кулча», «си-наларзон», «қанот ларзон», «кўл лар-зон», «панжа ларзон», «чарх», «бел чархи», («чархи миён»), «икки томон-лама чарх», («чархи дутараф»), «икки тизза чархи», «бिलाкузук ва занг тақилган кўл ҳаракатлари», «занг тақилган оёқ ҳаракатлари», «занг боғланган бел ҳаракатлари», «ҳи-ром», «майда ҳи-ром», «жар», «морпечон» («ўрама илон») сингари ҳаракатлар малакали бажарилгандагина - «Бухорча» рақслари қиёмига етган ҳисоб-ланган. Уларнинг авлоддан-авлодга ўтиб сайқал топишида турли даврлар-да яшаган Тиллохон, Қарихон, Чер-вонхон, Халилхон, Булўрхон, Оймул-лои гули сурх ва унинг келини, Кун-далхон, Қоғозпеч, Ноплўтихон, Нов-вотхон, Муъаззаса Омонова, Исхор Оқиллов, Маргарита Оқилова сингари раққоса раққосалар муносиб ҳисса қўшганлар.

«Мавриги» ҳам номи рўй-рост ифо-далаб турганидек, тарих тақозосига кўра қўчирилиб келтирилган элатлар-нинг қўшиги, «Мавриги» аслида мар-вликларнинг қўшиги бўлиб, товуш ўз-гаришига учраб «Мавриги» шаклини олган. (Ҳозир Туркманистонга қара-ши Мари шаҳри илгари Марв дейил-ган.)

Буни қўйидаги фактлар ҳам далил-лаши мумкин: Ўзбекистон Республи-каси ФА Шарқшунослик институти қўлёзмалари фондида сақланган Мулло Абдуллатиф хожанинг «Маж-муа» асарида ўқиймиз: «... Амир Шохмурод ўн етти марта қизилбош-лар (форслар) устига юриш қилиб, Марв-Шоҳжаҳонни ҳам қуч билан қўлга киритибди». Ўзбекистон ССР тарихи-нинг 1957 йилда чоп этилган 2-томида бу тарихий ҳодиса янада муфассалроқ изоҳланган: «1786 йил-да Шохмурод Марв устига қатор юришлар бошлади. Биринчи юриш-даёқ бу шаҳарнинг ҳокими Байрама-

ли ўлдирилди, тузилган сулҳ шартно-маси бўйича Байрамалининг ўғилла-ридан бири Марв ҳокими қилиб та-йинланди». Бунда шу нарсга эъти-бор бериш зарурки, қўчирилган мар-вликлар фақат эронийлар нуфусидан-гина иборат бўлмаган. Қўчирилганлар таркиби ўзбеклар, тожиклар, туркман-лардан иборат.

Чунончи, Шофиркон туманининг «Ўзбекистон» жамоа ҳўжалиги ҳуд-дида Маври қишлоғи бор, аҳолиси, асосан, ўзбеклар, Қогон шахридаги Зиробод аҳолиси эронийлардир. Уш-даврда бир гуруҳ эронийлар Самарқанд ва Жизза шаҳарларида ўрнаштирилганлиги ҳам маълум. «Мавриги» худди шу қўчириб келти-рилганларнинг аламзада ҳўжронини ифодаловчи дардкаш оҳанглар асо-сида айтадиган қўшиқлар ва ижро этиладиган рақсларнинг бухоролик-лар репертуаридаги қўшиқлару рақслар билан ўзаро уйғунлашувидан ташкил толган ахлит туркумдир.

Кейинги ривожланиш жараёнида маҳаллий куй ва қўшиқлар, ҳусусан, «Бухорча»га мансуб усул ва оҳанглар таъсирида маҳаллий ранг ола борган. Бухороликлар таъсирида янада тинкилашиб, теранлашиб, тўлишиб композицион ахлитлик ҳосил қилган. Бу мулоҳазамизни туркумнинг фақат Бухоро шаҳри ва унинг атрофидаги қишлоқлардагина куйланиши ҳам тасдиқлайди, Самарқанд ёки Жизза марвликлари ижросида бундай ахлит-лик ва жозибали ижро учрамаслиги-нинг сабаби ана шундандир.

Ҳозир «Мавриги» таркибида куйланмаётган қўшиқлар, асосан, форс-тожикча. Улар илгари ёзиб олинма-ган. Шу боис «Мавриги» таркибида ўзбекча қўшиқлар бўлмаган дейиш учун ҳам етарли илмий асос йўқ.

Хуллас, Бухоро халқ қўшиқлари орасида «Бухорча мавриги»га ҳамоҳанг, ундаги мотивларни тўлдирувчи, образларни бойитувчи қўшиқлар кўп. Даврлар ўтиши билан ўзбеклар орасида мавригиҳонлик сўнган. Акс ҳолда халқ орасида «Бухорча мавриги» дейилгучи бундай қўшиқлар бўлмаслиги лозим эди. Шунда машҳур ҳофизлар ҳам, гарчи фонетик транскрипцияга учраган эса-да, уни «Маврика» деб қуйламаган бўлардилар.

Гап шундаки, «Мавриги»нинг қўш-қ вариантлари хилма-хил. Ҳозир уни ҳеч ким тўла ва тугал ижро этолмагани-дан матни ҳам тўла ва тугал асл қадим-ий таркибида ёзиб олинмаган. Шу боисдан, унинг композицион асосига оид фикрлар ҳам фақат таҳлил объек-ти бўлган вариантга нисбатангина тўғри бўлиши мумкин, ҳолос. «Мавриги»хонлар орасида айрим ва-риантларига мансуб қўшиқлар тор даврадаги тингловчиларга мўлжал-ланганлиги ҳақида ҳам гаплар юради. Бу хилдаги қўшиқлар эротик мазмун-

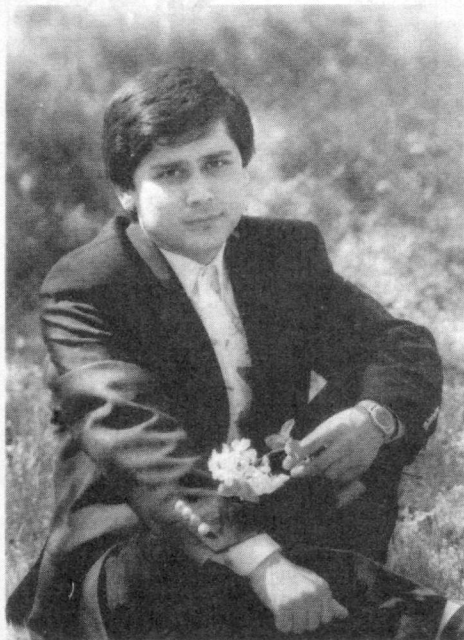
га эга. Бухороликлар репертуаридаги «Мавриги» бир неча пайт-қисмдан иборат. Пайтлар «Шаҳид гардон», «Шаҳд», «Сархона», «Гардони сархона», «Фуроварди сархона», «Супори-ши сархона», «Чорзарб», «Шикан-шикан» ва «Пинхона» рақсларидан таркиб толган.

«Шаҳд» фарғонача катта ашула тамойилларига яқин эркин усулдаги бадихтан нола чекиб, фарёдли ижро этиш билан бошланади. Шундан сўнг тартибга келтирилган усуллар билан бирин-кетин тез ижрога мўлжалланган қўшиқлар айтилади. Шу асосда барча пайтлар бир-бирига улана боради. Рақслар доира ва ногора ҳўрлигиде қўшиққа ҳамоҳангликда ижро этила-ди. Бунда ракс доира (ногора) садо-ларининг пастдан шиддатли авжга чиқиши, сўнгара пасайиб бориши асо-сида якунига етишига қатъий риоя қилинади.

Афсуски, «Бухорча» ҳам, «Маври-ги» ҳам ўз вақтида тўла-тўқис ёзиб олинмагани учун ҳозирги ижрочилар уларни ахлит композицияли туркум сифатида билмаган ҳолда ижро эта-дилар. Бу борадаги илмий изланиш-лар ҳам талаб даражасида эмас, улар-да тарафқашлик руҳи устувор, тур-кумларнинг ҳар бирига хос таркибий қисмлари аниқланмаган, қўшиқ матн-лари ҳам аралаш-қуралаш, қатъий мантӣқий тартибга эга эмас, гоҳ сав-водироқ ёзиб олинмаганидан маъ-но ва рукнга путур етказилган.

Бинобарин, асрлар давомида халқ томонидан яратилиб тақомиллашти-рилган ва ахлит бир сюиталар шакли-ни олган бу асарларни, аввало, сав-водли ва тугал ёзиб олиш, фақат Бу-хорога хос лоқал ҳодиса сифатидаги моҳиятига чуқур ва теран занг со-лиш, қўшиқлар таркиби ва тартибини аниқлаш, ижро хусусиятларини ўр-ғаниш, қўшиқ, куй ва рақсинг ўзаро уйғунлигини таркиб толган гармо-ник бир бутунлик қонунчилигини очиш, ижтимоий ахлоқий, ғоявий-эстетик, этнопедагогик ва этнографик вази-фалардан келиб чиқувчи хусусиятлар-ни умумлаштириш ҳамон жиҳдий му-аммо бўлиб келмоқда. Бунда фақат муסיқашунослик нуқтаи назаридан ёндошмай, фольклоршунослик билан ижодий ҳамкорлик қилинаётганина қу-тилган натижага эришиш мумкин.

Илхомжон ФАРМОНОВ

ҚАЛБ ПАРЧАСИ

❖ Қўшимчи фақат тинглабгина қолмай,
балки уни севиб ҳам қолгани.

❖ Инсоннинг қалб келтирилмағанини ҳақиқат
сўзлар ҳам ифода қила олганда, қўғиш
ёрдига келади.

❖ Ҷаъиди ҳаф биф фарахбахш кунларимиз
ни рағбати лажзасини қушиққа жо қилиб
оламга ёйсам дейман.

- Илҳомжон, баҳорнинг дастлабки кунларида «Туркистон» саройида илк концертингиз бўлиб ўтди. Концертдан олдин кайфиятингиз қандай эди ва ундан кейинчи...

- Бу концерт менинг мустақил равишда берган биринчи концертиmdir. Ўша кунни ўзгача ҳаяжон билан кутдим. Репетициялардан кўнгилни тўлга бўлса-да, лекин томошабинлар олдида катта масъулият ҳис этардим. Бу нарсa, айниқса, биринчи кун жуда сезилди. Залга кўзим тушдию, ilk қадамдаёқ бирдан юрагим орзиқиб кетди. Мухлисларим чехрасидаги кўшиқча, хусусан, менинг кўшиқларимга бўлган ташналикни сезгач, ишончини оқлашга, улар қалбини кўшиқларим орқали «ишғол» қилишга ҳаракат қилдим. Бор маҳоратим, истеъдодимни намойён қилишга фурсат етганлигини сездим.

Бу концерт, назаримда, шу ўтган 3-4 йиллик ижодий фаолиятининг кичкинагина сарҳисоиб бўлди. Мухлисларим қайси кўшиқларимни севиб тинглашди, қандай кўшиқларга иштиёқлари баландлигини билиб олдим. Энди келгуси ишларимда асосий эътиборни шуларга қаратаман.

- Биз куй-кушққа иштиёқмандмиз. Қўшиқларини севиб тинглайдиган хонандаларимиз орасида, сиз ёш бўла туриб, анчайин машҳурсиз. Муҳлисларингиз беҳисоб. Бунинг сабабини нимада деб ўйлайсиз?

- Халқимиз санъатсевар халқ. Муҳлисларимиз эса жуда нозиктаб. Улар дилдадидагидек қўшиқ қўйлаш фақат менинг ўзимга боғлиқ иш эмас. Шоирнинг шеъри, бастакор куйи, жўровоз созандаларининг ҳам бу сермашақат ишда хизматлари беқиёс. Уларнинг меҳнатлари орқасидан хонанда олқиш олади, элга танилади. Мени машҳур қилган шулар - гуруҳимиз аъзолари...

- Дарвоқе, гуруҳингиз ҳақида...

- Гуруҳимиз номи «Илҳом». Акаларим Азамат, Анвар, укам Шерзод ва созандаларимиздан иборат.

- Табиат инъом этган овоз, аввало, Оллоҳдан. Шу билан бирга «қонида санъаткор қони бор-да!» ҳам дейишади. Шу фикрларни сизга нисбатан ҳам ишлатиш мумкинми?

- Албатта. Отам - Шомурод Фармонов ҳам санъаткорлар. Оилавий санъат муҳити ёшлигимдан мени ўз домига тортди. Асосий устозим отам бўладилар. Уларнинг сайъ-ҳаракатлари, маслаҳатлари, йўл-йўриқлари тугайли мен шундай катта йўл бошида турибман.

- Бугунги ёшлар кўпроқ эстрада кўшиқларини тинглашга мойил. Бу соҳада биз кимларга эргашишимиз, кимлардан ўрнак олоғимиз керак?

- Эстрада ҳам санъатнинг ажралмас бир бўлаги. Агар масалалга теранроқ назар ташласак, унинг ҳақ кувончили, ҳам дилни хира қиладиган томонлари бор. Кувончлиси, кўпгина хонандаларимиз эстрадада ўз истеъдодларини намойиш қилиб, эл олқишига сазовор бўлмокдалар. Шунингдек, фахр билан тилга оладиган, ўзбек миллий эстрадасининг тамол тошини кўйган Ботир Зокировдек улуғ санъаткори борлигини унутиб қўймайлик. Унинг қўшиқлари за-

минида соф миллийлик, ўзбекона маънавият дурдоналари ётади. Хонанда ижросидаги хоҳлаган кўшигингизни бир тингланг, улар нақадар ёқимли, роҳатбахш. Ҳар қандай вазиятда ҳам руҳингизни сарафроз этиб, гўзалликка ошно қилади. Эстрадага мос услуб ва йўналиш кўшиқ асосини ташкил этади. Куй-оҳанги ҳам, шеъри ҳам қўнлингизга тегмайди. Аввал ўқиган оддийгина шеърингиз ҳам куй билан ҳамоҳангликда янги-янги қирраларини очиб, ўзгача маъно кашф этади. Ёки «Ялла» гуруҳининг кўшикларини олайлик. Мана булар ҳам эстрада-ку. Биз мана шу йўлни маҳкам ушламоғимиз керак.

- Мумтоз қўшиқларимиздан ҳам куйлаш
ниятингиз борми?

Маҳмуда АБДУЛЛАЁРОВА
сўхбатлашди.

Биз маданиятни кенг маънода инсон ижтимоий фаолиятининг натижасидеб тушуниш тарафдоримиз. Маълумки, инсоннинг чин инсонга айланиб бориши, унинг ижтимоий фаолиятга киришуви маданиятнинг бошланиши, шаклланишидир. Шу билан бирга маданият яқунлари, унинг рухий ва моддийлашган кўриниши инсонларни яна фаолиятга йўллайди. Инсоннинг биологик, соф психологик хусусиятларидан ташқари, унинг ҳар қандай фаолияти маданият билан узвий боғлиқдир. Бу маданият турли предметлар, қуроллар, тақинчоклар, безаклар, уй жиҳозлари, санъат асарлари, фалсафий мушоахалар, бадийий ўйлар, ахлокий принциплар шаклида инсоннинг ижтимоий фаолиятида вужудга келади.

Маданият муайян жамият ҳаётини акс эттириб, шу жамият инкиризидан сўнг йўқ бўлиб кетмайди, аксинча, у ўз даврини яшаб, кейинги авлодлар учун ҳам маънавий бойлик сифатида хизмат қилаверади.

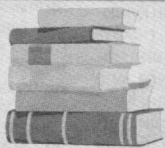
Ўтмиш маданиятининг энг яхши қадриятлари ҳозирги ва келгуси авлодлар учун ҳам ҳаётини билиш воситаси, маънавий юксалиш манбаи бўлиб хизмат қилади.

Ўзбекистон халқлари ўтмишда феодализмнинг шароитларида, исломдини илм-фанини тарғиб қилгани учун ҳам, маданиятнинг барча соҳаларида бой ва бебаҳо бойлиқлар яратдилар.

Минг афсуслар бўлсинки, халқ ижодиётининг ноёб ёдгориқлари бир гача тўлиқ етиб келмаган. Бу борада гап фақат тарихнинг аёвсиз ҳукмидагина эмас, балки меҳнаткаш халқ томонидан барпо этилган қанчадан-қанча маданий қадриятлар чет эл истилочилари ва бошқалар томонидан ҳамда ўзаро феодал урушлар натижасида кули қўққа соғурилгани, вайрон қилингани, мутафаккир олим ва ёзувчиларнинг қўллаб-қўллагани йўқ қилиб юборилганлиги тўғрисида бораётди.

Ўзбек халқи ўзининг ҳақ-хуқуқи ва мустақиллиги учун асрлар мобайлида тинимсиз курашиб келди. Шу билан бирга халқимиз ўз миллий меросини, урф-одатини, анъаналарини ҳимоя қилиб ва ардоқлаб, бизнинг қунимизгача етказиб келдики, бутунги кунда биз ўз маданий меросимиз билан ҳақли равишда фахрланамиз.

Маданиятимиз тарихи ва анъаналари бой, савдо-сотик ва маданий алоқаларнинг қўлайиши натижасида IX-XV асрлардаги Ўйғониб (Ренессанс) даврида Ўрта Осиё илм-фани, маданияти тарихида мисли қўрилмаган юксалиш рўй берди. Ал-Хоразмий, ал-Фаробий, Ибн Сино, Беруний, Фирдавсий, Рудакий, Бухорий, Аҳмад Югна-

МАДАНИЙ МЕРОС ВА ИНСОН КАМОПОТИ

кий, Махмуд Қошғарий, Замахшарий, ат-Термизий, Аҳмад Яссавий қабилар ўз даври маданий юксалишининг чўққилари бўлдилар.

Академик М.М. Хайруллаев бу даврни шундай таърифлайди:

«Хаттоки араб халифаси Маъмун Урта Осиёнинг олимларини халифаликнинг марказига олиб кетгани ва улар Бағдод академиясининг кўрқи бўлиб, илм учун хизмат қилганликлари ҳам тарихдан маълум. Мухаммад Ҳоразмий, Аҳмад Фарғоний, Жавҳарий, Марваридий каби математиклар ва астрономлар шулар жумласидандир.

Ўрта Осиёнинг буюк ўқоларни номи дунё маданияти соҳасида олтин сатрлар билан ёзиб қолдирилгандир. Социал уюлгия шу даврда шаклланди. Форобий асарларидаги етук, юксак жамоа ва барқамол инсонлар ҳақидаги фикр-хаёллар шу даврнинг махсуслидир.»

Ҳозирги Ўзбекистон ҳудудида яшовчи халқларнинг маданий мероси маълум маънода Европа маданиятининг шаклланиши ва ривожига қатта таъсир қўрсатган. Аллома И.М. Мўминов ёзма-ндек, «Шарқ мамлакатлари Ўрта аср, Ўйғониб даври шароитида Фарғоба, Европа мамлакатлари цивилизация ривожига ижобий таъсир қўрсатди. Шарқ ва Фарб мамлакатларининг ўзаро таъсири, ҳамкорлиги, ижтимоий-тарихий жараённинг диалектикасидаир». Бу фикрдан кўриниб турибдики, Шарқ Фарбни ўйқудан уйқотган, унга таъсир қўрсатган.

Дона халқимиз эртақлари, халқ достонлари, мўғтоз мусика асарлари, халқнинг қўқна тарихини, унинг урф-одатлари, моддий ва маънавий бойлиқлари,

ранго-ранг табияти ва бошқаларни акс эттиради.

Албатта, ҳозирги ўтиш даврида қишлар маълум даражада айрим иллатлардан тўла-тўқис қўтилиб кетишди, деб айта олмаимиз. Бундай қамчиликлар ислохотлар жараёнида қўзға ташланиб қолмоқда. Бошқариш тизимида ҳозирги давр талаблари даражасида раҳбарликнинг янги усул ва услублари ҳамма жойда қўнғилдагидек жорий этилмоқда, деб айта олмаимиз. Қимдади журъат ва дадиллик етишмайди, қимдади иймон, инсоф, билим ва тажриба қамлик қилаётган. Натижада қадрлар қўнимсизлиги, раҳбарлар қўнимсизлиги пайдо бўлмоқда.

Президентимиз Ислам Қаримов таъкиллаб ўтганларидек, «Бозорнинг ўзгарувчан шароитларида меҳнат қилишга лаёқати бўлган ўзимизнинг юқори мақолаи маҳалли қадрларимизсиз Ўзбекистоннинг мустақиллигини тасаввур қилиш қийин. Нафақат умумий маълумот ва тарбияни, балки қадрларнинг қасб-қорига йўналиш олишини, уларни тайёрлаш, қайта тайёрлаш, малакасини оширишни ўз ичига олувчи ягона ўзлуксиз миллий таълимни яратиш вазифаси қўйилмоқда. Бунда Ўзбекистоннинг ўзига хос хусусиятлари халқнинг миллий рухий турмуш тарзи, қимдади бўлган жаҳон ва Шарқ тажрибасининг энг яхши ютуқлари ҳар томонлама эътиборга олиниши керак. Олий ва ўрта махсус таълимнинг бутун тарқибий тизимини қайта қуриш, талабалар ўқийдиган мутахассисликлар тарқибини жидаий ўзгартариш керак бўлади».

Хўлоса қилиб айтганда, мамлақатимиз буюк тарихий жараёни бошидан кечираяпти. Ҳозир ҳаммамиз буюк тарихий ҳодисаларнинг гувоҳи бўлаёмиз. Тарихан қиска вақтда янги давр, янги жамиятга асос солинди. Ўзбек халқининг асосий мақсади ҳам, бутун фаолияти ва меҳнати ҳам шу жамиятни барпо этиш, истиклол мафқураси ва халқ маънавиятини қамол топтириш, Ватан истиклолини мустаҳкамлаш, унинг таракқиети ва халқ фаровонлигини оширишга муносиб ҳисса қўшишдан иборатдир. Эришилган барқарор тинчлик ва оқойишталик, босқичма-босқич таракқиёт йўли зиё машғулини янада баланд қўтариб халқимизнинг қелажақ истиклолини янада қароғон қилишга улкан имкониётлар яратиб берди.

Ўстмурод НОРҚУЛОВ,

Тошкент Давлат ағар университети
фалсафа ва ҳуқуқ кафедраси
доценти.

Ахмад Ясавийдаги самимият-ошкораликда (И. Ҳаққулов). Баъзан ундаги ошкоралик талабларига чидаш кийин, чуқури айрим-айрим турткиларини ўқиган одамда таркидунёчилик каби ҳаёллар пайдо бўлади, буни бадбинлик деб ангилаш мумкин, аммо бу нотўғри. Ясавий ҳикматларида бадбинлик эмас, ғамгинлик, маърифатли руҳни суядиган ДАРД ва ФАР-ЁД борки, улар инсоннинг ҳиссий фожиаларини эрта ангилашга хизмат қилади.

Диншунос олимларнинг фикрига кўра, гуноҳ масаласига диққатини қаратмаган, гуноҳнинг оқибатлари, ундан халос бўлиш омилларини кўрсатмаган бирорта ҳам дин йўқ. Ислоҳ дини бўйича, гуноҳнинг аввали ахлоқ-одоб қоидаларидан текинмок, иймон ва диёнатга ҳилоф иш тутмокдир. Демак, гуноҳни ангилашнинг тарбиявий аҳамияти жуда каттадир. Диний таълимотларда таълим беришларича,

деган сотқу эмас сотиб олсанг» мисра-си бор. Шайх Ахмад «Оллоҳ дарди»ни ишқ ўтларида дилни ёқмок, покланиш изтироблари гамаъ, ёлгон, макр, мансаб ва бойлик хисларига қул бўлмаслик деб тўшунган.

Ахмад Ясавий болалигиданоқ таълим ва иршод билан машхур бўлади. Саккиз ёшидан ҳикмат айта бошлайди. У ҳикматларида бу ҳақда шундай мисраларни келтиради: «Худого ҳамду сано бўлсинки, менга пиримуғон май ичирди», — бу ерда май маъноси маънода айтилади, яъни илоҳий илм назарда тутилади. Шоир саккиз ёшида ҳикмат айта бошлаган бўлса, тўққиз ёшида анча билимли эканлигини, шунинг учун қўлдан-қўлга олинганини сўзлайди. Шайх Ахмад мутаассавуфлар қоида-сиғасига кўра, илм-маърифат ўрганиб, фақир-ликда яшайди, муридларига зоҳир ва ботин илмларини ўргатди, қолган вақтда тоат-ибодат қилди, бўш вақтларида қошиқ, кинча йўниб,

шоир ва буюк мутафаккир, файласуф ҳамдир. Унинг поэтик меъроси гоёат нозик ва теран мушоҳадаларга бойлиги билан ажралиб туради:

*Бешак билинг, бу дунё барча элдин ўтаро,
Ишонмагил молнига, бир кун
қўлдин кетаро,
Ота-она, қариндош, қаён
кетти фикр қил,
Тўрт оёғли чўбш-от бир кун сенга етаро.*

Тарихдан маълумки, Ясавий халқ орасида камбағал, ғарибларнинг ҳимо-ячиси сифатида катта шухрат қозонган эди:

*Кун кўрмаган эсиз маҳбуб маҳпорлар,
Юраклари қўрқуб бўлди садпорлар.
Дардларига даво топпақ елдорлар,
Мунглиг бўлиб кофирга хор бўлди, кўринг.*

Бу ўринда Ясавий «кофир»лар деб байри динларни эмас, иймон-этикодини йўқотган, нафс балосига

ЯССАВИЙ ВА МАЪНАВИЙ-АХЛОҚИЙ ТАРБИЯ

*Нафс ила дунёга дил берган
фосиқлар сиз бу кун,
Ясавий хок пойидан
айлаб олинг туморлар.*

Абдулла Орипов.

инсон гуноҳ қилиб, кейин гуноҳини анкир белгилаб, уни бартараф этишда қўлқамасдан ҳаракат эта олма комил инсонга айланади. Ёш авлодга таълим-тарбия ишларида авваломбор, гуноҳ ва унинг оқибатларини тўғри ангилаш ҳар бир тарбиячининг елкасидаги масъулиятли юкдир.

Гуноҳга икромлик покланиш демакдир. Аммо гуноҳга икромлик ёлғиз айбларига икромлик дегани эмас. Моҳиятини ангилаб, ҳақиқатнинг муқаддас эшигига қалит солиш ҳамдир. Гуноҳ ҳиссиётларини енгиш Ахмад Ясавий ҳикматларида нафсини енгиш билан боғлиқ тарзда тарбия этилади. Исломий китобларда кўрсатилишича, нафсга қарши кураш «нафс алломадари»ни енгишдан бошланади. Чунки нафс кишига тўравонлик, мунофиқлик, адоват, подонлик, юз-силикка ундайдиган нафосий қувватдир. Ясавий таърифига кўра, нафс «ябон қушдек қўлга қўнмас». Бу қуш ўз хоҳишча парвоз этаверса, одамни қушдан-қушга тўғрилқидан оздираве-ради.

Ясавий ҳулосалари шуки, нафс ички, лекин жуда катта душман, у инсондаги бутунлиқни синдиради, унинг амридан маънавий озоишталик барҳам топади. Шоир ҳикматларида «Оллоҳ

уларни сотиб кун кечирганлиги тари-хий маълумотлардан маълум.

Ясавий барча муридларини Ҳақ йўлида илм олишга, меҳнат қилишга даъват этган, унгача «зоги билим ли-босидан махрум», калтабин ва худпа-раст кимсаларгина нодон саналмаган. Балки у «олимман деб китоб ўқиб» маъни уқмаслар, фикрсизлик зулма-тидан руҳий сим-сиёх амалдорларни ҳам ашаддий нодонлар сафига қўшган. Илмнинг афзаллигини таъкидловчи ушбу тўртликларда ҳар бир инсонни вақтини ғанимат билиб, илм олишга ундайди:

*Эсиз олим амал қилмай йўлда қолур,
Ўқув ўқмай дунё молин қўлга олур.
Манманлиқдин, эсиз уқрин зоеб қилур,
Жону дилда Ҳақ зикрини айтинг, дўстлар.*

Ахмад Ясавий ҳикматларининг илм мавзуси худого муҳаббат, охирига на-фасгача шу сеғи ғами билан кун кечи-риш, тавбаю таазуру, сабуру тоқат ва маънавий шижоат, ёлғизликдаги ҳаёл ва тасаввур камолоти, тўғрилқил ва самимият, нафсдан ғолиблик, фақру фаю каби гоё ва масалалар талқинидан таркиб топган.

Ҳўжа Ахмад Ясавий фақат йирик дин арбоби бўлибгина қолмай, ажойиб

ғирифтор бўлган шахсларни назарда тутмокда.

Ясавий ҳикматларини ўқиганда беихтиёр шундай ҳулосага келинади: «Худо - инсон борлигининг энг олий зуҳуроти. Худо дилда яшайди. Бу дил илоҳий жозоба касб-этмоғи учун Оллоҳ иноятида тубдан янгиланади. Мава шунда қалб доирасидаги Инқилоб со-дир бўлади. Бу ҳақиқий ишқ. Инсон ҳақ ва ҳақиқат дардида ёниб ўртанмоғи керак. Шу вазифани қай даражада удалай олганлигига қараб одамнинг одамлигини ангилаш мумкин. У руҳан мутлақо эркинликка эришиши, ҳар қандай қарамликдан қуттилиши лозим. Агар кишида Ишқ бўлмаса, ҳатто салтанат соҳиби сифатида довруғ тарат-ганда ҳам қуруқ жазадидир. Чунки, «Ишқка етмок - ўтда куймок».

Ясавий ахлоқий поклик ва яхлит-лик учун қайтурган доғишманд, Шахс иймон овозини тинглашга, ёмонлик билан яхшиликни фарқлашга, ҳалол нима, ҳаром нима, ошқликда ёлғон даъволарга берилмасликка ўргатади.

Қоражон ТОШМУРОВА,
ТошДУ доценти.

«Не бало бофил эрур аҳли ғурур...»

(Навоий ижодида фалсафий қарашларнинг
ифодаланиши)

Одамларни ҳамиша фикр юритишга ундайдиган фалсафий масалалардан бири бу умрининг ўткинчилиги, ҳаётнинг тинимсиз ўзаришда бўлиши, «энг сўнгги ҳақиқат» - ғулим масаласидир. Умрининг бевафоллиги турли дунёқарашга ва савияга эга бўлган кишилар ўртасид турлича талқин қилинади. Айримлар чархнинг бевафоллигини рўқач қилиб, «беш қунлик дунё»да давру даврон суришга интилади. Бошқа бир тоифадаги одамлар эса ўткинчи умрда яхши ном қолдириш ҳақида қайғурди. Ижтимоий воқеликнинг вакили бўлган ҳар қандай ижодкор ҳам бу масалага ана шу икки нуқтадан туриб ёндашиши табиий. Мана шундай тўғулар, фикр-ўйлар таъсирида фалсафий қарашлар ҳам, дидактика ҳам, бадияят ҳам ўзга йўсинда шакллана боради. Шоир ҳам инсон. У ҳам барча қонзод учун табиий бўлган ўлим ҳодисаси қаршиида турлича руҳий ҳолатларга тушади. Баъзан таскин берадиган тушунчалар тўфайли кўтаринки руҳ билан яшаса, баъзан тушунқилик гирдобда қолади. Натижада инсон руҳиятининг турли қирралари, қалб кечинмаларининг хилма-хил товланишлари шоир қалами орқали лирик ифодасини топади.

Алишер Навоий ҳам, аввало, оддий инсон сифатида ана шу силри ҳодиса хусусида чуқур ўйга толади. Умрининг бебақоллиги ҳақидаги фалсафий мушоҳадалар шоир руҳиятига турли вазиятда, умрининг турли босқичларида ҳар хил таъсир кўрсатади. Чарҳинг кайфатворлиги, умрининг ўткинчилиги унинг шеъриятида маҳзун ва тушқун кайфиятларни юзага келтирса, эзгулик, абадиятга дахлдорлик ҳақида ўй сурганида асарларида умидворлик, кўтаринки руҳ ўз ифодасини топа бошлайди. «Утар дунё»ни тан олмаслик ҳолатларига, умрни беҳуда нарсаларга сарфлайдиганларга дуч келганда «дола тумҳича гайрати, пилла куртича химмати» йўкларга дашмон беради. Хуллас, Алишер Навоий ижодида хусусан, лирикасида ана шу фалсафий масала шу қадар кенг мавзуларга, ғовий йўналишларга, баъдий ифода йўсинларига туртки бергани, бу алоҳида мавзу бўлишга арзийдиган ҳодисадир.

Айрим мисолларга мурожаат этамиз. Алишер Навоийнинг «Кирди сиймобий либос ичра яна ул гулзор» деб бошланувчи машхур ғазали ҳанузгача шеърят муҳлис-ларининг қалбидан мустаҳкам ўрин олиб келади.

Шоир мазкур ғазал таркибига ҳам орифона бир байт киритган бўлиб, мазкур байт биз суз юритаётган мавзуга алоқадордир. Шоирнинг лирик ҳаҳрамони тасвирлаётган ёр жилваси, нозу ҳуснига маҳлиё бўлиб турганимизда, мазкур байт бирдиганига бизни ҳушёр торттиради ва кўнглимизга маҳзун кайфият соя ташлайди:

Танни чун сиймоь этар бу чархи ахзор оқибат,
Тун агар чун сиймоь улсун, гар яшил - бир чукми бор.
Алишер Навоийнинг умумбашарий характердаги фалсафий ва бетакдор бадияти замирида юксак ахлокий ўғит ҳам яширинганки, бу билан шоир ташки орога берилмаслик, яшашнинг чин моҳиятини теранроқ идрок этишга даъват этмоқда. Чархи аҳзаҳнинг касби фоний, танни сиймоь этмок эсан, нечук бул симобий ялтирокликка, яшил жилвагарликка берилмоғимиз керак?

Ов манзараси ва сўз ўйини воситасида ҳам шоирнинг мутафаккир лирик қаҳрамони бизни бебако дунё «кирди-

корлари»ни англаш сари етаклайди:

Гўр учун отмоқ недур ҳар лаҳза баҳромий каманд.
Чун сени Баҳромдек айлар ажал гўри шикор.

Сўз санъаткорининг файласуфона нигоҳи шу қадар
теранлик ва кенглик касб этадики, унда инсон хатти-ха-
ракати ва ҳаёт моҳияти, коинот ва унинг қичқар зарраси
бўлган инсон тақдирини таъдил уйғунлиқа намўён бўлади. Гўр,
яъни қулони товламок учун қамандирсмит ташлашдан
не фойда, агар бизни ҳам ажал шикор қилмок учун
қаманд гўрни тайёрлаб қилган бўлса?! Иккинчи, кенгрок
маънода «гўр» дунёвий лаззатлар ва ҳою ҳаваслар рамзи
қамдир. Биз уларга эришиш учун ўзимизни баҳромона
хис қилиб, худди Баҳром қулон овиға ружу қилгандек,
унинг ортидан интиламиз. Аммо биз, ўз тасаввуримизча,
Баҳром - яъни Миррш сайраси санъаткорини юксак мақомда
бўлсак ҳам бизни икки газ қаңбар - ер ости қули турибди-ку!

Байтда ўз ифодасини топган мужассам мазмун, ўлмас
гоя ширк яшаган давр учун ҳам, бизнинг замонамиз учун
ҳам бирдек аҳамиятга эга эканлигини назарда тутсақ,
шoirнинг лирик қаҳрамони ахлоқ жиҳатдан ҳам, фалса-
фий томондан ҳам инсоний фазилатлар тинимсиз сифа-
тда нақадар юксакликка кутарилганлигига амин бўламиз.
Шайтоний гурур, кибр-ҳаво ҳамда манманлик одам-

лар камолоти йулида хамиша гов бўлиб келган. Уз имконига ортикач баҳо беришдан тортиб, бошқалардан озгина устун томонига бино қўйишгача бўлган гурур силсиласини шоир турли бадий воситалар, умумлашма хулосалар, ўлмас гоиларни мужассам этган лирик асарлари билан парчалашга интилади:

Бир нафас умрга буйлмас мутааххид буйлмок,
Эй Навоий, не бало гофил эрур ахли гурур.

Шу каби орифона байтлар қайси мавзу ва руҳдаги ғазал бўлмасин, моҳият эътибори билан асарнинг таркибий қисмида қелади, яъни бошқа байтлар орасида алоҳида кўзага ташланиб, ажралиб турмайди. Ҳокоридаги байт ҳам ишқий-лирик ғазал таркибидеда қилиши шoirнинг дидактика яланғоч ҳолда эмас, балки бадий либосда, таъсири ифода йўсинида беришнинг кўринишларидан биридир.

Бу дамни тут ғаниматким, келур дамдин асар йўқтур,
Не дамким ўтти худ андин киши топмас нишон ҳаргиз.

Байтда лирик қаҳрамоннинг кайфиятидаги кутарин-килик, риндонда руҳ кўзга ташланиб турибди. Инсон тирик экан, умрининг ҳар бири лаҳзасини ганимат тутмоғи даркор. Утган кунлар унутилмоғи мумкин, эртанги кун ҳақида эса ҳеч ким хабар беролмайди. Шунинг учун ҳам инсон тушқунлик ва умидсизлик гирдобига қолиши яхши эмас. Ҳаётни севмоқ, унинг неъматларидан баҳраманд бўлиб яшамоқ керак. Шoir ижодида, у муурожаат қилган лирик жанрларнинг дероли барчасида ўткинчи дунё, ҳаётнинг мазмуни, яшашдан муддао нима эканлиги, инсон умрининг кўҳна тарихга нисбатан бири лаҳзалиги ҳақидаги фалсафий қарашлар кенг ва атрофлича ишланган. Айнан мана шу «сўнгги ҳақиқат» масаласи ҳам шоир ижодининг ғовий йўналишларини, услубий қирраларини, лирик жанрлар табиатини чқурук очишда кўл келади.

Хабибullo ЖЎРАЕВ.

ОЗГА АВАТОЛАРГА

МАКТУБ

(«XX аср миллий бадиий тафаккур
тараққиётининг етакчи
тамоийллари»)

Улкан сўз санъаткори Абдулла Ориповнинг беназир бир жасорат ва маҳорат билан битилган «Юзма-юз», «Сароб», «Жаннат», «Совға», «Генетика» каби умрбоқий асарлари бор. Фидойи ва жонкуяр шоиримизнинг алоҳида бир куйинчаклик билан ёзилган «Авлодларга мактуб» (1966 й.) шеърда истиқбол орзулари, истиқбол эҳтирослари беҳад таъсирчан бир тарзда ўз аксини топган. Устоднинг мазкур шеъри Ватанимиз учун оғир ва мусибатли кезларда - Тошкент зилзиласи пайтида қозога тушган. Ўша даврда бу воқеага бағишлаб қанча-қанча асарлар ёзилмаган дейсиз?! Бироқ уларнинг барчаси таъфатсиз замон ғалвиридан тушиб қолди. «Авлодларга мактуб» шеъри эса тарих синовларига бардош бериб, вақт имтиҳонларидан ўтиб бу кун бизга сафдош, ҳамнафас. Кечаги авлодлар ғожеаси ҳақида ёзилган шеър бугунги авлодлар қалби тўридан жой олган!..

Илк қарашда «Авлодларга мактуб» шеърдаги бош мақсад Тошкент зилзиласи кулфатлари ва вайронатарчиликларини тугатишда, табиий офат оқибатларини енгишда ҳалқимиз кўрсатган меҳнат жасоратларини ҳамда ўша йилларда ва кейинчалик бениҳоя тарғибташфиқ қилинган Тошкентга дўстлик ёрдами, хусусан қисматдош ва мустамлакадош ҳалқларнинг Ўзбекистонга қардошлик мададини улуглаш, куйлашдан иборатдай туюлади. Бироқ ушбу бетакрор бир услубда битилган шеър калтабин, укувсиз ўқувчидагина шундай таассурот қолдириши мумкин. Аслида шоирнинг асо-

сий мақсади мустабид салтанатнинг миллимиз тақдирини заррача ўйламаган ҳолда олиб бораётган ғайриинсоний сиёсатини, умумхалқ ғожиасини умумхалқ «байрами»га айлантириш сиёсатини, замоннинг расмий ва тантанавор адабий-сиёсий услубини фош қилишдан иборат эди. Ўз дардли шеърини олис ва озод келажакка мактуб тариқасида йўллаган шоир ёвуз замонанинг катта Ёлгонлари нафақат замондошларни, балки келгуси авлодларни ҳам ҷалғитмаслиги учун чин дилдан қайғуради:

*«Балки бир кимсанинг унут
дафтари
Ногоҳон етказар шу шеърни сизга,
У замон менсиз ҳам билурсиз айн
Бизнинг асримизнинг буюк офатин.
Балки туш кўргандай қолурсиз
ҳайрон,
Эшитиб Тошкентнинг
сабру-тоқатин».*

Ҳатто мусибатни ҳам мусибатдай Яшашига руҳсат берилмаган, кўргуликлардан «қувониш»га, кулфатлардан «шолланишга» маҳкум этилган Инсоннинг мазлум ва иложсиз қисмати шоирни чексиз ғазаблантирди:

*«Китобдан санани излаб у нафас
Балки юрагингиз энтиқиб урар.
Лекин қаршингизда ғожеа эмас,
Хушнуд одамларнинг сурати турар.
Таъида - сарғайган сатрлар аро
Кимнингдир сўзлари жаранглар
мағрур:
«Бундай жасоратни кўрмаган дунё
Чунки у асримиз Тошкентти эрур».
Шу замон кўзингиз олдида бирдан
Помлея тарихи қолур бир қақа».*

Дерсиз, ё Тошкентда ҳеч
ган бўлмаган,
Ё эса боболар сирли, шунақа».

Ҳақиқий санъат ва санъаткор ҳеч қачон Ёлгонга ғувҳолик бериш йўлидан боролмайди. Зеро, Ёлгонга йўлдошлик санъатнинг ўлими демакдир. Замонлар алмашинаверали, ушбу Қонунни эса заррача ўзгармайди. Ёлгон ва Ҳақиқатнинг азал-абал қурашида чин санъат ҳар доим Ҳақиқат томонда туради. Ёлгонни ёқлаган санъат эса адабиятдан умидвор бўлолмайди. Унинг умри ҳам - Ёлгоннинг умридай қисқа. Шўролар салтанатининг энг даҳшатли қабоҳатларидан бири - Ёлгоннинг ва ёлгон санъатнинг беқийёс даражада рағбатлантирилиши, авж олдирилиши эди. Устод Эркин Воҳидовнинг куйидаги аламли мисралари Ёлгон салтанатида беҳуда ўтган умримизга ёниқ бир марсиядай янграйди:

*Яхшидир аччиқ ҳақиқат,
Лек ширин ёлгон ёмон.
Ул ширин ёлгонга мендек
Алданиб қолган ёмон.*

«Авлодларга мактуб» салкам ярим дунёни Ёлгон қоплаган бир пайтда ва жафокаш Ҳақиқат ер билан яксон қилинган бир муҳитда битилган эди. Нафақат жаҳрдийда Ватанимиз, азобкаш элимиз, балки бутун дунёни Ёлгон билан юзма-юз турган беомон йиллар эди. Ёлгон мамлакатида зил-замбил ва залворли Суқунатнинг тоғдай оғирлигидан Замонанинг қалди эгилган эди. Теварак муҳит ва узоқ-яқинлар тошдай жонсиз, соқовга айланганди. Ижтимоий муҳит соқов суқунатдай тўнганди. Шоир ўз замондошлари билан мулоқотга киришиш, жилла қурса, ҳасратлашиш имкониятидан маҳрум бўлади. Унда шоирнинг ё ўтмишга, ё кулгусига мурожаат қилишдан ўзга чораси қолмайди. Ўшанда устод Рауф Парфи нажот излаб ўтмишга юз тутди:

*«Бир ёни баланд тоғ, мудрайди бесас
Бир ёни сўнгсиз қир - ухлайди уйқу.
Уртада бир қабр - кўзга
ташланмас.
Ҳайқириб уйғотар дунёларни у».*

Устод Абдулла Орипов эса маънавий мадал сўраб келажакка - келгуси авлодларга юзланади:

*«Дўстлар, буюк эди чиндан фожиа,
Асаблар тупроққа чўккан эди тиз.
Ва лекин ўйламаг сирлисиз дея,
Бизлар сирли эмас, оддий эдик биз.
Бу чексиз одамнинг ичу тошида
Нима бор? Илгарми одамзод кўзи?
Ким кўкрак керади дунё қошида,
Уни яратмаган бўлса гар ўзи.
Одамзод ҳаёли етмаган фалак
Гар инсон бошида айлантурса тош,
Илоҳж йўқ инсонга бардошдан бўлак,
Жасорат аталмас илоҳсиз
бардош».*

Мустамлака давридаги турлитуман ижтимоий раҳбарларнинг ҳамда маънавий-сиёсий ҳаётимизга тааллуқли қатор иллатларнинг шеърда теран ва ҳушёр таҳлили, беҳад нозик дид билан умумийлаштирилиши кишини ажаблантиради. Ўттиз йил бурун битилган мисраларда акс этган ҳақиқатнинг қўламдорлиги, ҳайратомуз башоратгўйлик ва поэтик нигоҳнинг ҳассослиги ҳусусан шу кеча-кундузда қалбимизда бўлакча ҳиссиётлар кўзгайди. Зўравон давлат сиёсатининг алдовларига, ҳаётдан ва ҳақиқатдан йироқ сохта шiorларига, мустамлакачилар қўлида кўгирчоққа айланган, элини-юртини унутган, иймонсиз қаламқашларнинг сурбет ёлгонларига басма-бас ғамзада шоир азобкаш халқини бор гаплардан, асл ҳақиқатдан хабардор этиш учун бутун қалби билан куйинади:

*"Сизга фалокатдан берганда
Дўстлик борасида ёзулар албат.
Ёзулар: "...биз бўлдик тенгсиз*

*биродар,
Бу ҳислат бизларга хос эрур фақат».*
Шу замон кўзингиз олдида беҳол
Рум Ромул номуздан солиб

*қолур дод.
Ўйларсиз, бундайн дўстликни аҳол
Кўрмаган экан-да қадим одамзод».*

Сўзга беҳад ҳассос муносабат, ҳар бир сўзини ўз бетакрор ўрнидагина қўллаш Абдулла Орипов бе-назир услубининг ёрқин қирраларидир. Шу боис унинг жозибадор лирикасида ўринсиз ишлатилган бирон сўз ёки образни, ножоиз

қўлланган бирорта иборани, ўз қиёмига етмаган истиора ё ташибеҳни учратолмайсиз. «Авлодларга мактуб»ни ўқиш жараёнида ҳам бунга қайта-қайта ишонч ҳосил қиласиз. Муаллиф мазкур шеърда ўз сўзининг тағдорлиги, серқирралиги билан бирга, айни чоғда, аниқ нишонга тегишганда алоҳида эътибор берган. Айни шу нуқтани назардан қуйидаги мисралар эътиборни тортади:

*Дўстлар, буюк эди чиндан фожиа,
Чиндан оғир эди машғум асорат.*

Бизнингча, «буюк фожиа», «машғум асорат» деркан шоир фақат табиий офатнигина кўзда тутмаган. Бу мисраларда ва умуман шеърда зилзиладан ҳам анчайин хатарли, табиий офатдан кўра ҳам минг бор кўрқинчли бешумор замон кулфатларига - ёлгон биродарлик, сохта дўстлик шiorлари ниқобида миллий асорат ва тутқунликни, мустамлакачи куллик ва мутеликни авж олдиришларига бевосита шамағ қилинаётганлиги шак-шубҳасиздир.

Ўзбекининг адоқсиз фожияларидан сўйлаётган, залворли дард ва буюк юрак билан битилган бу шеърнинг ўқинч ва ҳасрат оҳангларида ҳазин янграётган тугалланмаса ҳам кўнгилларни ҳамон ларза солади. Ва шоирнинг бу армонли хитоби фақатгина келгуси авлодларга, олис келажакка эмас, айни пайтда ва кўпроқ бу кунга, бизга, сизга, барча замондошларига - фақат Ёлгондан иборат ўз Замонига қаратилмаганмиди?!

Авлодлар, сиз мени тингланг

*бир нафас,
Сизга бир сеҳрдан берурман хабар.
Юз йилда қайтибди бундай*

фалокат,

Юз йил-ку тарихда қошининг

ораси.

*Азиз набиралар, унутманг фақат,
Ҳар бир фожиянинг бордир*

чораси.

Тупроқ кўзғолмасдан ўрнидан

баттар,

Солмасдан аввал даҳшат,

қатагон, —

Ер ости тинч турсин

десагиз агар,

Сизлар ер устида сўйламаг ёлгон!...

ХАДИСИ КУДСИЙ

*Эй одам боласи, билгинки,
саломатлик бирликда, илос
тақвода, ҳудожўйлик тавбада,
ибодат илмда ва бойлик
қаноатдадир.*

*Эй одам боласи, ғарибларга
паноҳ бўлгин, яқин қариндошлар
билан алоқа қилгин, гадо-ларни юпатгин (ҳолига мадад бўлгин), мусибат етганга меҳрибонлик қилгин, етимни ҳурматла ва унга меҳрибон отадек бўлгин. Ким мана шу си-фатда бўлиб, менам дуо қилиб сўраса, албатта, унга ижобат қиламан (тилагини бераман).*

*Эй одам боласи, агар сўзинг
ялтироқ-майин бўлиб, амалинг
қабиҳ бўлса, унда сен мунофиқ-ларнинг мунофиғисан.*

Эй одам фарзанди, агар ди-лингда қаролик ва баданингда дангасалик ва ризқингда танг-лик бўлса, бас, билгинки, бу-ларнинг сабаби беҳуда ва бе-маъно сўзларни кўп сўзлашинг-дандир, демек, бундан сақлан.

Эй одам боласи, сукут сақ-лашлик билан менам тан-сиҳатлик, хотиржамликни сўрагин.

паст-да... Тунов куни поччангта, худойимнинг ёрув кунига шукр қилмайдиган ношукр бандасизлар, деганимиз. Ана поччанг туриллатиб иморат устига иморат соляпти. У кишим теша тутиб нима каромат кўрсатапти? Тағин уста эмиш. Каттикрок тургин у ярамасга. Жилловини бўш қўйсанг, нималарни истамайди у кишим... Иштонсиз!

Қизалок отасининг иштонсиз холатини тўла тасаввур этишга улгурмай, холаси унинг шаънига шундай бир сифатларини қалаштириб ташлайдики, оқибатда, қизанинг мурғак тасаввур дунёси зирқираб, қўз ўнгиди отаси маймундан хунук, илондан захарли бир киёфа касб этади. У секин ховлига қочиб чиқади. Ини ёнида мудраб ётган итга хаваси келиб қарайди.

Холаси тезда кета қолмайди. Ичкарида тугамаган гурунг итнинг ини ёнида яна давом этади. Бу хол дарвоза олдида тағин такрорланади...

Ини деворига орқасини тираб, намиқкан наमतда жувижиқиб ўтирган қизалок ичкаридаги овознинг кучайишидан жанжал хали-вери тугамаслигини фаҳмлади. Коронғида ёлғиз ўтиргиси келмай, итини ёнига чақирди. Аммо шусиз ҳам тор уйчасини баттар танг қилган «мехмон»нинг қутилмаган ташрифидан хануз ажабланиб турган жонивор хушсизгина тинчиб қўя қолди. Кейин халқобдан нарига ноилж чўнқайди.

Аслида ит ҳам қизалок каби безовта эди. Ёрув деразалар ортидан келаётган шовкин яхшиликдан дарак бермаслигини сезиб, жанжал кучайганда, кулоқ чимириб, чўзиқ ва дардчил охангга тингшир, овоз пасайиши билан эса тинчланиб, деразаларга умидвор тикилар, емак илнжидида тумшугини ялаб-юлқарди. Унинг бу ҳолати шовкиннинг янги тўлқинигача давом этар ва орада уйчаси томон қараб-қараб қўйишни ҳам унутмасди.

Қизча узалиб, итнинг жанжиридан туғди. Аммо хирсдай жонивор қилт этмади. Қизалок ўзига ўпкаланиб, занжирни итқилди-да, қафтларини ёнига суртди. Сўнг жойига сурилиб, тиззаларини кучиб ўтираркан, тағин жанжалга жонсарак кулоқ туғди. Жанжалнинг боришига қараб, ичкаридаги манзарани тасаввур этди. Чамаси, отаси катта хона эшигига етолмай, ўртада гўддайиб туриб қолган. Кетишига онасининг тинимсиз жавраши монъелик қилмоқда. Онаси атиги бир зумга чакагини ўчирса бўлди, отаси катта хонага киришга улгуради. Шу билан жанжал ҳам якуни топиб, онаси қолган аламини қозон-товондан олади.

Афсуе, онаси тинчлини ҳаёлига ҳам келтирмасди. Дам-бадам, нега ичасиз, деб чинқиради-ю, аммо сўровига жа-

воб ҳам кутмай жаврашда давом этарди. Аслини олганда, жанжалга отасининг ичиши сабаб эмас, олдатгидек, шунчаки бир бахона у. Бу галги машаага онасининг «туғилган куни» туртки бўлганди. Ўша куни эр аёлга дурустроқ совға қилиш у ёқда турсин, туғилган кунни буткул унутиб, уйга ярим тунда қайтди. Бу хил тадбирга айрича эътибор берадиган она ўзини жуда ҳўрланган хис этади. Хола эса бунга тахқир тусини беради: «Нима бало, ердан чиққанмисан, тузукрок совғагайм арзитмабди сени». Ана шундан буён отасининг жойи яна бўлак. Аммо она бунгаям чидамайди: «Афтин кўрсам, елкам тиришади. Эр нималигиниям эсимдан чиқариб қўйдим...». Шусиз ҳам куёвини жишидан ёмон кўрадиган опанинг афти бўжмаяди: «Уф-ф, қилиқ хиди анқиб турган шу сассик таканинг нимасини кўмсайсан? Қўявер, бир тавбасига таянсин. Гўддайишни ким қўйибди унга. Агар отам ёнига қирмаганда, юрарди чолдевориди. Асли булар уруғи билан паст, яхшиликни билмайди».

Қизалокнинг назарида отаси онасини биргина кучиши билан қундалик жанжал тугайдигандек туюлади. Отасининг тиззаларига сўйқалиб, онамини қучоқланг, дегиси келади. Лекин ий-

манади. Тунлари отаси ўрнига ўзи онасини қучмоққа интилади. Бундай вақтда онаси уни ё кучоғига тортади, ё тинч ёт, деб жеркиб беради.

Қизалок ичкаридаги жанжалнинг тинчлишини беҳуда кутаркан, қовқоқлари оғирлашиб, бошини деворга суяди. Киприклари чапқилишга улгурмай, бирдан ёмғир қучайиб, у чўчиб тушади. Уйча томини беаёв савалаётган ёмғир овозига бирпас кулоқ тутиб, ташқарига қўз солди. Дераза ёруғи тушиб турган халқоб юзи қайнар, ит эса занжирини судраб, пингиллаганча нари-бери бориб келарди. Охири бўлмади шекилли, жонивор инга бош сукди. Унинг қайноқ нафасини нақ юзиди хис қилган қизалок итнинг бўйинбоғидан тутиб, ичкарига тортди. Шусиз ҳам бошқа иложи қолмаган жонивор унинг қаватига сукилди. Хўрак истаб қизанинг қўлларини ялади. Сўнг силқиниб, уни бошдан-оёқ шалаббо қилди.

Ит қаватига киргач, анчагина хотиржамланган қизалок жанжал овозига ортик эътибор бермай қўйди. Энди у итнинг пинжига кириб, исимокни ўйларди. Аммо унинг мақсадини тўшунмаган ва умрида бу хил юмушни адо этмаган жониворнинг жойлашиши қийин бўлди. Ғимирлайвериб, қизча-

Расмни Лайло Салимжоновна чизган.

нинг жонига тегиб кетди. Охири, бир амаллаб қўзилгач, қизчанинг эркига қўйиб берди. Ит улкан эди, қизалоқ унинг пинжига бемаъл жойлашди. Бошда одам боласининг бу қилиги итга эриш туюлиб, бу нимаси, дегандек интраниб ёнгини. Сўнг бандасининг ўзидан паноҳ исташи ёқиб тушди шекли, ёнгини бос қилди, хатто қизчанинг муздек ёноқларини бир-икки ялаб ҳам қўйди. Худди қизча билан умр бўйи бир катакда яшаб келаётгандек, тезда унга қўниқиб ҳам қолди. Ташқарида эса тинимсиз ёмғир қуярди.

Уйдаги жанжал анча кеч тугади. Бу пайтда ёмғир тиниб, ховли саҳнида пайдо бўлган катта халқоб юзидан сўнгги томчилар доирачалар ясар, нам ҳавода тутун иси анкирди. Қизча эса жанжал босилганидан беҳабар, итнинг пинжидан ширин тушлар кўриб ётарди. Жонивор бўлса, қимирлашдан ҳайкиб, қизалоқнинг юзидан кўз узмаган қўйи, дам-бадам унинг юзи ва қўлини астагина ялаб-ялаб қўярди.

Уйдагилар қизчанинг йўқлигини ҳийла кеч пайқашди. Жанжал бошланиши билан секин жилиб қолишдан хабардор она аввал уни хоналардан кидирди. Сўнг ховлига ошди. Қизча ҳеч қаерда йўқ эди. У ховликиб эри-

нинг бошига борди. Энди кўзи илинай деб турган эр унинг хабаридан учиб турди. Ёв қувғандай хоналарга бир-бир бош сукиб чиқди. Кейин ховлига тушди-да, шал-шул халқоб кечиб, омборхона томонга чопди. Қайтаётиб, итнинг ини ёнида қаловланиб турган аёлга дуч келди. Энди у ўн дақиқа бурунги жиззак, урушқоқ аёлга сира ўхшамас, тўсатдан бошига тушган бу фалокатдан фақат эри фориг эта оладигандек; умид кўзи билан жовдирди. Аслида, қимнинг қанакалиги бахтсизликнинг шабадасиданок аён бўлади деганларидек, аёл бутунлай саросимада қолган, тўқлик ва подонликнинг нуқси урмиш қўзларидеги қибр-хаво ўрнини бандасининг оғизона талвасаси эгаллаган, нафаси бўғзига тикилиб, нуқул икки гапни такрорларди.

- Энди нима қилдик, а? Қаерда бўлиши мумкин, а?

Эр довдираб қўчага югурди. Ҳадемай тун сукуятининг дарвозаларга урилаётган мушт зарбининг тарақ-туруки тилкалай бошлади.

Қизча ҳеч қаерда йўқ эди. Ховли кўни-қўшнига тўлди.

Бу вақтда тор инда ўзи истаган осойишталикни топган қизалоқ тўполондан беҳабар тинчгина ухлаб

ётарди. Фақат итгина безовта эди. Қизалоқни бағридан тортиб олишларини пайқаб, потинчланса-да, лекин уни қўзаб юборишдан қўчиб, қимирламасликка уриларди. Уғужанак бўлиб ётган қизалоқнинг муздек ёноғини иссиқ тили билан оҳиста яларкан, инга қизиксиниб мўралаган қимсанинг шарпасини сезиб, ғазабкор ириллади. Бироқ қимса қизчани илғашга улгурмади.

- Эя, мана бу ерда экан!

Турганлар ин томонга ёпирилишди. Ит тағиш ириллади. Қимдир унинг занжирдан тортиди. Жонивор ноилж ташқарида сирғалиб чиқаркан, ғазаб тошиб, одамларга ташланди. Аммо эгасининг тепкисига бардош беролмай, ёнгини ганча ин ёношига чекинди. Шовқиндан уйғониб кетган қизалоқ индан ўрмалаб чиқди-да, шуурсиз бир ҳолатда бориб, итнинг бўйнидан қучишга уринди.

Қизчани итдан ажратиб, уйга олиб киришди. Тўғиб қолган оёқ-қўлларини ишқалай бошлади. Қизалоқ гоҳ тепасидаги одамларга, гоҳ баланд шифта жовдираб боқаркан, беихтиёр хархаша қилмоққа тушди.

- Итимга кетаман! Итимга...

Бахтиёр ЭШОНЖОНОВ

ИМОМ АЛ-БУХОРИЙ ЯШАГАН ДАВР

Имом ал-Бухорий даври халифаликнинг бир неча мустақил давлатларга бўлиниш даврига тўғри келди. Бу давлатлар ислом динининг янада кенг тарқалишига катта куч сарфлади. Сомониёлар ислом дини равақини Хитой ҳудудларигагача ёйишга муваффақ бўлдилар.

Ал-Бухорийнинг тўлиқ исми Абу Абдуллоҳ Муҳаммад ибн Исмоил ибн Иброҳим ибн ал-Муғйра ибн Бардизбаҳ ал-Жуфий бўлиб, ҳижрий 194 (милодий 810) йил шаввол ойининг 13-сида, жумъа куни Бухоро шаҳрида дунёга келади. Ал-Бухорийнинг бобоси ўз қавмининг динига эътиқод қилар эди Бардизбаҳ асли форсча сўз бўлиб, бухороликлар тилида "зироатчи", "деҳқон" маъносини англатади. Бардизбаҳнинг ўғли ал-Муғйра Бухорода ҳукмронлик қилган Яман ал-Жуфий даврида ислом динини

қабул қилди. Аммо ал-Муғйранинг ўғли Иброҳим ҳақида илмий-тарихий манбаларда аниқ маълумотлар йўқ. Ал-Бухорий, отаси Исмоил ибн Иброҳим ҳақида ўзининг "Тарихул Кабир" асарида батафсил ҳикоя қилган. Исмоил ибн Иброҳим кўз даврининг бадавлат кишиларидан бўлиб, ҳадис илмидан хабардор бўлган. У ўз даврининг машҳур олим, фикҳшунос ва муҳаддислари имом Молик ва Ҳаммод ибн Зайддан сабоқ олган. Яна бир манбада ал-Бухорийнинг отаси Исмоил тижорат билан шуғулланганлиги хусусида маълумот мавжуд. Машҳур муҳаддис Аҳмад ибн Ҳафсининг ривоят қилишича: ал-Бухорийнинг отаси Исмоилнинг олдида кирганида, у ўлими олдида: "Шунча мол-дунё ортирган бўлсам ҳам уларнинг орасида озгина бўлса-да

ҳаром йўл билан топилганини ҳеч ҳам билмайман", деганини эшитганман.

Ал-Бухорийнинг отаси унинг ёшлик пайтидаёқ вафот этиб, у онасининг қўлида тарбияланди. Ал-Бухорий ёшлик пайтидаёқ қўзи ожизлик касалига учраган эди. Манбаларда айтилишича, унинг онаси тушида Иброҳим алайҳиссаломни кўрган ва у зот: "Эй она, Аллоҳ сенинг кўп кўз ёшларинг ва дуоларинг тўғайли ўғлингга қўзининг нурини қайтарди", деган экан. Шундан кейин ал-Бухорийнинг қўзлари кўра бошлаган. Ал-Бухорий ёшлигидан ақл-идроқли, ўткир зехли ва маърифатга ҳаваси қучли бўлган, турли фанларни, айниқса, ҳадис илмини зўр қизиқчи билан ўрганади. Ал-Бухорий ҳадисларни ёдлашни 10 ёшидан ёки ундан ҳам илгарироқ бошлаган. Манбаларда

курساتилишича, у ёшлик чоғидан бошлаб ўз юртидаги турли ровийлардан эшитган ҳадисларини, шунингдек Абдуллоҳ ибн ал-Муборак ва ал-Вакийъ ибн Жарроҳ каби олимларнинг тўпламларини ёд олган. Ал-Бухорий ҳижрий 205 (милодий 820) йилдан бошлаб ҳадисларни ўрганишни бошлади ва ҳижрий 210 (милодий 825) йилгача ўз ватанидаги машҳур муҳаддислардан ҳадис илми борасида сабоқ олди.

Хижрий 210 (милодий 825) йили ал-Бухорий онаси ва акаси Аҳмад билан ҳаж ибодатини адо этиш учун Маккага сафар қилди. Ал-Бухорий Маккада илм ўрганиш учун қолади. Акаси Аҳмад онаси билан Бухорога қайтиб келадилар. Айни пайдан бошлаб унинг ҳаётида муҳим давр бошланди. Ал-Бухорий ўзи ҳақида хикоя қилиб, "Бир кунги бир киши одамларга ҳадис айтатиб шундай деди: Суфён Абу Зубайрдан у Иброҳимдан ривоят қилишича деганида, мен, Абу Зубайр Иброҳимдан ривоят қилмаган дедим. Шунда ҳалиги шахс мени койиди. Шунда мен бориб аслига қаранг, дедим. У киши бориб аслига қараб келиб деди, унда кимдан ривоят қилган. Мен Зубайр ибн Абдий Иброҳимдан ривоят қилган, дедим. Ҳалиги шахс хатосини тўғрилаб, "Сен ҳақсан" деди ва "Ёшинг нечада?" деб сўради. Шунда мен "Ёшим 11 да" дедим". Бундан маълум бўлишича, ал-Бухорий 11 ёшидаёқ ҳадис илмини пухта эгаллаб, ўз ватанидаги муҳаддислар билан бу борада мунозаралар қилган.

Ал-Бухорийнинг котиби Муҳаммад ибн Абу Ҳотим у ҳақда шундай ёзган эди: "Ҳошид ибн Исмоил ва бошқалардан эшитишимча, ал-Бухорий ёшлик пайтидаёқ эшитган ҳадисларини тўғри муноқаша қилар эди ва дарс пайтида жуда ҳам ёзар эди. Биз қуни биз унга, сен ўзинг дарсни ёзмасдан биз билан тортишасан, вақтингни нима билан ўтказасан?" – деганимизда, у бизга ёзган ҳадисларимизни кўрсатишимизни сўради. Шунда биз 15 мингга яқин ёзган ҳадисларимизни кўрсатдик. Ал-Бухорий уларни барчасини ёддан айтиб берди. Биз у орқали баъзи хатоларимизни тўғрилаб олдик."

Ал-Бухорий 100 минг саҳийҳ ҳадис ва 200 минг саҳийҳ бўлмаган ҳадисларни ёддан билган. Ал-Бухорий билимини эътироф этган машҳур муҳаддис ибн Ҳузайма шундай деган: "Мен тирик эканман, фақат ал-Бухорийнинг ҳадислари

дан ўрганаман." Ал-Бухорийдан ривоят қилишларича: "Мен мингта ҳикоя ҳикоя қилиб, 18 ёшимда Саҳоба ва Тобейяларнинг ривоят қилган ҳадисларини ўргандим ва уларни тартиблаб рисола шаклига келтирдим. Ушбу рисоламни кечалари пайғамбар қабрлари олдида ёздим," деган эди. Ал-Бухорийнинг котиби Муҳаммад ибн Абү Хотим ал-Бухорийнинг ҳадис илмига бўлган иштиёқини тавсифлаб шундай ёзади: "Агарда ал-Бухорий билан сафарга чиқсам йўл ярмида кечга қчин бирорта хонадонда тунаш учун қолар эдик. Уша кечаси ал-Бухорий 15 мартадан 20 мартагача туриб шავм ёқиб, ёдига тушган ҳадисни ёзиб кейин янтар эди. Ал-Бухорий Миср, Шом, Хижоз, Ироқ ва бошқа юртларда илмий сафарда бўлган. Узи ҳақида ҳикоя қилиб: "Мен сафарим давомида Шом, Миср, Арабистон ярим оролида икки марта, Басрада тўрт марта, Хижозда олти марта бўлдим. Кўфа ва Бағдодда эса неча марта бўлганимни ақс эслолмайман деган эди." Шунингдек у "Менга Умар ибн ал-Фалласнинг ҳамсабоқлари бир ҳадисни айтишганда, мен бу ҳадисни билмайман" дедим. Шунда улар Умарнинг олдига бориб хабар қилишганида, Умар: "Муҳаммад ибн Исмоил билмаган ҳадис, ҳадис эмас," деган эди. Абу Бакр Кавзоний айтишича: "Муҳаммад ибн Исмоилдек зехни ўткир кишини ҳали кўрмаганман, чунки у олимлардан ҳадис китобини олиб, бир ўқиб чиқишда ёдлаб олар эди."

мажбур этди. Ал-Бухорий Самарқанд шаҳриники Хартанг кишлоғига келиб ўша ердаги қариндошлариникида бир канча вақт турди. Бир кун ал-Бухорий кечки ибодатдан сўнг дуо қилиб деди: "Эй раббим, ер юзи мен учун тор бўлиб қолди, мени ўз хузурунгга олгин." Бир ой ўтар-ўтмас ал-Бухорий бу дунёдан қўз юмди ва Хартанг кишлоғига дафн қилинди.

АЁЛ - ОИЛА ТАЯНЧИ

Низомий номидаги Тошкент Давлат педагогика институтиди «Оила» лабораторияси кўндан фаолият кўрсатмоқда. У республикамизда бу турдаги ягона илмий-тадқиқот масканидир. Унинг бугунги кундаги мақсад-вазифалари ҳусусида лаборатория мудир, фалсафа фанлари номзоди Муҳаммаджон Зарипов билан суҳбатлашдик.

- Муҳаммаджон ака, оила ҳақида ҳар ким турлича тушуничага эга. Сиз уни қандай таърифлаган бўлардингиз?

- Тўғрисини айтганда, Президентимиз Фармоийини ешитган дақиқамда юрагимда қувонч ва фахр туйғулари уйғонди. Ахир оила жамиятнинг бошланғич таянчи, асосий негизини ташкил этади. Шунинг учун ҳам уни кичик давлатга ўхшатиш мумкин. Биласиз, кимники оиласи тинч бўлса, ишида ҳам барака ва унум бўлади. Юртимизда оиланинг мустақамлиги аздалан турмушининг асосий омили саналган. Шунинг ҳисобига олган ҳолда институтимизда «Оила» лабораторияси ташкил этилган.

Оилани кичик давлат, дедик. Давлатнинг ўзига хос фаолияти, бошқариш усуллари бўлади. Демак, оилада ҳам шундай хусусиятлар мавжуд. Оилавий муносабатлар турлича шариҳланади, турли эътиқод ва ахлоқий, сиёсий, ҳуқуқий, диний мезонлар асосида шаклланган бўлса ҳам буюк умуминсоний қадриятларга асосланади. У жамиятнинг мустақамлиги ва барқарорлиги ҳамда инсон камолотини таъминловчи омиллардан биридир. Барқарор оила бўлмаса мустақам жамият ҳам, давлат ҳам, истиқболли порлоқ миллат ҳам бўлиши мумкин эмас.

Президентимиз ўзининг «Ўзбекистоннинг ўз истиқлол ва тараққиёт йўли» номли асарида шундай таъкидлайди: «Оила - турмуш ва виждон қонунлари асосида қурилади, ўзининг кўп асрлик мустақам ва маънавий таянчлигига эга бўлади, оилада демократик негизларга асос солинади, одамларнинг талаб, эҳти-

ёжлари ва қадриятлари шаклланади». Дарҳақиқат, ҳар бир миллатнинг оилавий муносабатлари бора-бора тарихий анъаналари ва қадриятлари мавжуд. Маълумки, оила ташкил топишида никоҳнинг ҳуқуқий асоси бўлиб, бир оилага мансуб кишиларнинг бир-бирлари олдиди, жамият олдиди ҳуқуқ ва мажбуриятларини, ахлоқий ҳамда ҳуқуқий масъулиятларини белгилайди. Оила муқаддаслиги, эру хотин ўртасидаги муҳаббат ва садоқатга асосланган муносабатлар, болажонлик, ёшларни ҳалол меҳнат қилишга ўргатиш, ватанпарварлик руҳида тарбиялаш, ота-онага ҳурмат ўзбек хонадонларининг асрий анъанаси бўлиб келган.

- Оиланинг барқарорлиги ва мустақамлигини таъминлаш асрлар давомида халқимизнинг ажойиб бир қадрияти, дедик. Сизнингча, оиланинг мустақамлигини таъминлайдиган нарсаси нима?

- Ҳақиқатан ҳам халқимиз ҳамма вақт оиланинг мустақамлигини қадрлаган ва бу удумни авлоддан-авлодга ўтказиб келган. Масалан, ўтмиш авлодларимиз бўлган туркий халқларда аёл кишининг қиммати ниҳоятда улуг бўлган. XVI асрда Туркистонга келган араб сайёҳи Ибн Баттута Хоразмда аёлларнинг мавқеи жуда ҳам баланд бўлганлигини ёзди. У Хоразмшоҳларнинг хотини катта ҳуқуқларга эгалигини, чет давлатлардан келган элчилар, сайёҳлар билан бемалол суҳбатлашиб, давлатни бошқариш юзасидан маслаҳатлар бериб туришини ҳам катта мамнуният билан баён этган.

Ўзбек оилаларида аёл унинг фойзи, оиланинг негизидир. Аёлнинг камтарлиги, эр ва фарзандларига меҳрибонлиги, ҳатто итлоатлиги оила барқарорлиги ва ширин турмушнинг замини бўлиб келган. Итлоатлилик эрига ишонч ва ҳурматнинг ифодаси бўлган. Шунингдек, итлоатлилик андишалликланинг, шарму ҳаётнинг белгиси ҳамдир. Албатта аёл ўз ҳақ-ҳуқуқини ҳимоя

қиладиган бўлмоғи ва ўз қадр-қимматини туширмаслиги ҳам керак. Оиладаги тенглик эр ва хотиннинг ўзаро ҳуқуқ талашишидан иборат эмас, балки уларнинг ҳар бири ўз бурчини оталик, оналик бурчини виждонан бажаришидир. Мустақам оила қарор топтиришнинг муҳим шартларидан бири аёлларни ҳимоялаш, уларни жамиятдаги обрў-эътиборини муносиб даражага кўтаришдир. Аёлнинг қадри улуг бўлган жамиятдагина мустақам оила қарор топади, болалар олижаноб, ахлоқий фазилатларнинг соҳиби сифатида воёга етадилар.

- Фарзандлар тарбиясида кимнинг роли катта деб ҳисоблайсиз?

- Фарзанд - оила бахти ва қувончи. Оиланинг элга манзур бўлиши кўп жиҳатдан болаларга ўргатган одоби, ҳуқ-атворида ўз аксини топади.

Фарзандларнинг оқил бўлиб етишишларида ота ва онанинг меҳри уйғунлашгандагина яхши самара беради. Отанинг оиладаги салмоғини, айниқса, бева қолган аёллар яхши тушунади. Отасизлик болалар тарбиясига салбий таъсир қилишини турмушнинг ўзи кўрсатган. Оилада она ғамхўр, кўнгилчан уй бекаси, ота куч-қудрат, жасурилик, талабчанлик рамзидир.

- Айни кунларда лабораторияда қандай ишларни амалга ошираётирсизлар?

- Олиб борилаётган кузатувлар шундан далolat берадики, оила муаммоларини педагоглар, таъбатчилар, ҳуқуқшунослар, файласуфлар, психологлар иштирокида ўрганиш лозим. Ҳозир «Оилам - фахрим маним» мавзусида илмий-амалий анжуманга тайёргарлик кўраётимиз. Бунда биз шарқона оилага, оилавий тарбияга жуда катта эътибор бериб келинганлигини назарда тутган ҳолда ушбу анжуманни маҳалаларда, аёллар кўпчилиги ташкил этган корхоналарда, олий ўқув юрларининг юқори курс талабалари орасида ўтказмоқчимиз.

Бугунги кунда оила муаммолари қандай ҳал этилиши кераклигига асосий эътиборни қаратмоқдамиз.

Суҳбатчи

М.НАБИЕВА ёзиб олади.

Ҳамза номидаги академик драма театри Эркин Ҳушвактовнинг «Чимидик» асарини сахналаштиради. Асарни Тургун Азизов ва Мунаввара Абдуллаевалар ҳамкорликда фольклор-этнографик томоша тарзида сахналаштирдилар. Спектакл кутилмаганда катта шов-шувларга сабаб бўлди.

«Чимидик» асаригадаги гап-сузлар, муомала ва муносабатлар, кийим-кечак, юриш-туриш ва, нихоят, урф-одатлар ҳам бошдан-оёк Қашқадарё воҳисига хос. Биз истибдод даврида қанчадан-қанча миллий удумларимизни унутган эканмиз. Истиқлол шарофати билан шу удумларимизни тиклашга эришдик. Саҳналаштирувчи режиссёрлар ҳам асарнинг айнан шу жиҳатига эътибор берганлари учун спектакль жанрини «фольклор-этнографик томоша» деб белгиланганлар.

Спектаклда тўй сахналари иштирокчиларидан ташқари асосан уч қаҳрамон катнашади: Момо (Д. Икромова), йигит (А. Абдувахобов), қиз (М. Мухторова). Асар воқеалари келин билан қувнинг биринчи висол оқшомида бўлиб ўтади. Чамилдқ пок жой, унга қадам қўйганларнинг фирқи ва истақлари ҳам мусоффо ва пок бўлиши шарт. Режиссёрларнинг нияти ҳам шун. Артистлар ниятини турли-туман ифода воситаларини уйғун қўллаш орқали ҳаққоний оқишга ҳаҳиямат берадилар. Урф-одатлари мизга, инсоний, самимий муносабатларга меҳр уйғотадилар. Бир-бирини бегона икки ёш бир ёстўққа бос қўйиб.

мутлако яги хаёт кечириш учун, бир умр бир-бирига вафодор, тош келса кемириб, сел келса симириб яқдл яшаш учун чимилдиққа кирганлар. Воқеалар қутулмаган ҳолатларни юзга келтириб чиқаради. Сабаби, икки ёш тўйдан аввал бир-бирини кўрмаган. Шу боис қизнинг кўнгли йўқ, йигит ҳам қиз калбага йўл тополмай гаран. Йигитнинг ушлаган муҳаббати, қизнинг оруз-умидлари томошабан маҳорат билан етказилади.

Момо Д.Икромова ихросиде миллий урф-одатларимизга бутун қалби, меҳри билан берилган аёл. У турмушда қанчадан-қанча азоб-уқубат тортган бироқ қийинчиликларга мардона бардош бера олган. Актриса ҳаётда кўп нарсани кўрган момонинг чимилдикнинг азизлигини келин билан қувға сингдиришга уринишини, икки ёшнинг бир-бири билан яхши бўлиб кетишига ишончини маҳорат билан тасвирлайди. Унинг пурмамо насихатлари, ўзига ярашган жозибали ҳазил-мutoйиблари, наиники томошабинларга, балки сахнадошларига ҳам бир дунё завқ-шавқ бағишлайди. (Яқинда бўлиб ўтган театр фестивалида Д.Икромованинг юқори соҳирларидан бирини олганлиги ҳам бежиз эмас.)

Йигит бразили актёр Абдурайим Абдувахобов ижро этади. Куёв бола туладан келган, ёши бироз катта. Йигит илгари бир маротаба адашган ва ачу йиллар буйдоқ юрган. Бирок гап-сўзлардан қочиб, уйланишга аҳд қилади ва кизни фақат чимилдикда кўраман деб шарт қўлади. Йигит чимилдикда ўтирган моҳипайкар келин олдига ўзини қандай тутишини, нима қиларини билмайди. Келинини қўйсарлиги, шарт-тақлиги уни бироз тангитиб қўяди ҳам. Шунда йигит (А. Абдувахобов) аста-секин бошидан кечирган воқеа-ҳодисаларни эртак айтигандай ҳикоя қила бошлайди. Актёр ҳаҳрамон бошидан кечирганларини ширин, эзитувчи лафз билан ҳикоя қиладики, қайсар киз тингиллаб, кўнглида унга нисбатан хайрхолик, сўнг бир илик туйиб

уйғонади. Томошабин ҳам ўзи сезмаган ҳолда бу ҳикояни гоҳ қизиқсиниб, гоҳ куйиниб, гоҳ кулиб тинглайди.

Мадина Мухторова ижросидаги қиз эса, энди 16-17 ёшга тулган ўта хурка қиз қиёфасида гавдалинади. Ҳаётда ҳали ҳеч нарсани қўрмаган, мухаббат тўғрисида ҳам китобларда ўқиган, шоира бўлиш ниятида, шахарга бориб ўқимоқчи. Турмушга чиқиб бу орзулардан махрум бўладигандай.

Йигит қилган ишидан пушаймон,
қизга жавобини беради. Қиз кетишга
тайёр. Бироқ момонинг қистовлари
туфайли иккиси шу чимилдикда қолиб,
аста-секин бир-бирини тушуна бош-
лайди. Асар икки ёшнинг тўйи билан
тўғайди.

Режиссеринг сахавий талқини билан муаллиф тақлиф этган жанр тасдиқланиши ёхуд бутунлай бошқа сахавий шакл майдонга келиши мумкин. Бунда режиссернинг маҳорати иш беради. Б. Ёлдошевнинг «театрда театр» услуб бўлмаганда, ким билсин, «Келинлар қўзғолоди» бу қадар муваффақиятга эришмаган бўлармиди. Шу каби Т. Азизов ва М. Абдуллаевларнинг режиссерлик услуби бўлмаганда, «Чимилдик» шу даражада томошабон бўлиши ва умуман сахна юзини қурши қарғомунда ёди. Мухими шуки, томошабин «Чимилдик»ка тушмоқда. Зарурат тугайли ёки ташқилии равишда эмас, балки ўзи ўзоҳиси билан театрға ошиқмоқда. Демак, бугун томошабинга ёркин миллий драматург зарур экан. «Чимилдик» спектакли томошабин театрға келмапти дед нарқ нолиш ўрниға театр фюда востоситари яйраб қўллайдиган, актёрлар учун ҳам, томошабинлар учун ҳам ёл материал берадиган, режиссер фантазисини ёркин ишға солидиган драматургияни кидириш, топш, драматурглар билан ёркинми ишлаш даркорлигини қўрсатади. Ана шундагина спектакль шунчаки қулдирмайди, ёр-мак бўлмайди, балки томошабиннинг ақл-заковатини ўстириб, унда миллий ғуруринг қўчайишға хизмат қилади.

Сарвиноз ҚОДИРОВА,
санъатшунослик номзоди.

муносиб хисса қўшилар.

Албатта, улар ишлаган атамалар хилма-хил ва ниҳоят катта салмоққа эга. Улар орасида Навоий томонидан: «Бу фанда андоқ мунаққас ва муфид /тоза ва фойдали/ рисола йўқтур», деб баҳолаган Абдурахмон Жомийнинг «Рисолаи мусикийн ас алоҳида аҳамият касб этади. Асар Навоийнинг илтимоси билан дарслик сифатида ёзилган. Шунинг учун ҳам муаллиф содда, ифодали усулларда бу фаннинг муҳим кирраларини тушунтириб беради. Асар мумтоз мусиканинг мукамал назариясидир. Бу назария бу кунги «Шашмаком»нинг вужудга келишида катта аҳамият касб этган «Дувозахмаком» /ун икки маком/ тизими таркиботларини изоҳлаш асосида ифода этилган. Шунинг учун ҳам миллий мусиками атамаларини мазкур рисолада келтирилган атамаларга киёслаб, баъзи нуқсонларни бартафат этишда ундан фойдаланиш ўринли деб топдик.

Рисолада, айни замонда, фойдаланиши мумкин бўлган атамалар жуда кўп бўлса-да, биз улардан баъзиларни, яъни бугунги мусикашунослигимизда энг кўп қўлланадиган турган фараз атамалар ўрнида қўллашда афзалликка эга бўлганлари устида тўхталамиз.

НАҒМА - Жомий ўз рисоласининг асосий қисмининг ана шу атамани изоҳлашдан бошлайди. Бу атамани завотун-нағма /нағма пайдо қилувчи/ чолларидан ҳосил бўлади. «Нағма деб шундай овозга айтиладики, унинг бир замон ўзаниб туриши хис этилади. Бу кайд даф /чилдирма/ ва каф /чапак/ каби урилганда чиккан овози нағма дейилмайдиган гаيري лаҳияи /қўл бўла олмайдиган/ никралардан эхтироз /ажратиб олиш/ учундир» деб бошлайди таърифини олим. Таъриф тўлағимизга ўқилганда, давом этиб туриши хис этилган, тингловчини ўзига мойил этган, кескинлик ва салмоқлик /хилдат ва сакл/ хусусиятларига эга товуш нағма дейилиши тушунилади.

Энди хозирги мусикашуносликда қўлланаётган тон атамасининг изоҳига тўхталайлик /юнонча tonos - зўр бериши, қўланиши, таъкидлаш/. 1. Антик баландликка эга бўлган товуш, яъни товуш берувчи жисмининг ҳар доим бир хил тўқилганиши. 2. Бир текс темп-рацияланган товуш каторда икки товуш оралиғидаги фарк; бу бир хилдаги иккита ярим тонга тенг бўлиб, бўли бутун тон деб юритилади... Тон ҳамма изоҳлари билан ҳам Жомий таъриф берган нағмадан ортик маъно касб эта олмайди. Лекин нағма мусика истилоҳида истеъмолдан чиқиб, халқ тилидаги /ноз этиш, товлаш, чалитиш/ маъно хусусиятлари билан маълум бўлгани

учун ундан тон ўрнида фойдаланиш эриш туюлади. Лекин илмда тон атамаси ўрнида нағмадан фойдаланишга ҳеч бир монев йўқдир.

БУЎД атамаси Жомий таъбири билан айтганда, биттадан ортик нағмадан ҳосил бўлган таълиф /бирирма/. Умуман олганда, у икки мусикий товуш ва улар оралиғини ифодалайди. Бунда икки мусикий товуш баланд-пастлиги жиҳати билан бир-биридан фарк қилади. Ғарб мусикашунослигида бундай атамани интервал қўлланади.

Албатта, бўлдан бир неча хил бўлади. Уларнинг маълум қисмлари ўз махсус номларига эга:

ЗУ-Л-КУЛЛ - бу атамани хусусида олим: «Бир нағма ўз назираси /ўхшаши/ билан келса, унда ҳамма нағмалар иштирок этиши, эшитилиши ҳисобга олиниб, бўлди зу-л-кулл деб номланади», дейди. Ғарбда бу истилоҳ ўрнида латинча саккизинчи маъносини ифодаловчи octava атамаси қўлланилади. Бунда кенглиги саккиз поғона бўлган оралик назарда тутилган /паст ва юқориги «до», паст ва юқориги «ре» ва ҳокказо/. Қўрналидики, октавага нисбатан зу-л-куллнинг ифода қўлами кенгрок ва ҳуброк. Ўз-ўзидан маълумки, унда баланд-паст товушлар нисбати 2:1.

ЗУ-Л-КУЛЛ МАРРАТАЙН - ғарбча шакли икки октава ёки квинтдесима. Бу бўлдинг баланд-паст товушлари нисбати 4:1. Бу атамани соддалаштириб, икки зу-л-кулл дейиш мумкин.

Яна бири - зу-л-хамс - у ғарбча квинта атамасига тўғри келади.

Яна бири зу-л-арбаъ, у ғарбча кварта атамасига мувофиқ.

Яна бири - зу-л-кулл ва - л - арбаъ, уни ғарбча ундецимага киёслаш мумкин.

Яна бири - зу-л-кулл ва - л - хамс, уни дуодецимага тенг қўйиш мумкин.

Ғарбчадан ярим калъа усулида қабул қилинган катта секунда истилоҳи ўрнида та н и н и й атамаси, кичик секунда ўрнида муҷаннаб атамаларини, шунингдек, хозирги истилоҳда мавжуд кичик ярим тон ўрнида бакья ёки фазла атамалари мавжудлиги эътиборлидир. Мазкур атамалардан зу-л-кулл ва-л-арбаъ, зу-л-кулл ва-л-хамс кабиларини тўрттали зулкул ва бештали зулкул шаклларида ўзбек тили конуниятларига мослаштириш ҳам мумкин.

Қолаверса, бўл интервалга нисбатан миллий шакл ифода этиши билан бирга, маъносининг кенглиги нуқтаи назаридан ҳам аҳамиятли. Макомшунос И. Ражабов: «Ўтмишда бўллар /интерваллар/нинг турлари хозирги замон мусика назариясидаги интервалларга қўра анча қўл бўлган», - дейди.

Мусикашунослигимизда «товуш-

катор» ёки «ункатор» деб юритилувчи атамалар ҳам бор. Булар рус тилида мавжуд «звукоряд»нинг таржимаси. Бундай атамалар аслида йўқ. Улар ифодалайдиган маънони Жомий жамъ ёки унинг кўпчилик шакли жумъ атамаси воситасида беради.

РИТМ ҳам хозирги мусикашунослигимизда энг кўп истеъмолда бўлган атамалардан. У юнонча rhythm - бир текис оқим маъносидиғи сўздан олинган бўлиб, мусикий асардаги товушларнинг узун-қискаликлари жиҳатидан бўлган муносабатларини ифодалайди. Жомийнинг рисоласида ийкоъ атамаси шундай тушунтирилади: «Нағма шундай овоздан иборатдурки, унда муайян замон чўзиқлиги мавжуд бўлиб, у ўз ибтидо ва интиҳосига эгадир. Унинг бошланиши /мабала/ никра дейилади. Никра кетма-кет келганда кейингиси аввалгисидан ҳосил бўлган нағманинг чўзли-шига халал бериши тўғрйли улар орасидаги замонлар /мутахаллала деб аталиб/ махдуд /ҳамраланган/ бўлиши мумкин. Бу махдуд замонларнинг ҳар бир гуруҳи бир даврни ташкил қилса, /икро жараёнида/ у охирига етганда яна бошидан бошланиши керак. Бундай даврларнинг маълум низомига асосида муайян замонлар чегарасидаги никралар гуруҳини ийкоъ дейдилар» /XIX фасл/. Жомий рисолининг кейинги фаслларида ийконинг бўлинишлари, турлари ҳақида батафсил маълумотлар берган. Маълум бўладики, ғарбча ритм ўрнида ийкоъ атамасини қўллаш ўзбек мусикашунослиги учун тўғри йўлдир.

Булардан ташқари, йўғон товушни ифодаловчи бас атамаси ўрнида бам, композиция атамаси ўрнида таълиф, пауза атамаси ўрнида вақф, лад атамаси ўрнида маком ва ҳоказо истилоҳлардан фойдаланиш ўринли.

Шундай қилиб, Жомий илмий меросининг дурдоналаридан бўлган «Рисолаи мусикийн»да келтирилган бизнинг хозирги замон мусиками, мусикашунослигимизда, шунингдек атамашунослигимизда муҳим ўрин тутиши мумкин бўлган атамалар билан қисқача танишиди. Изланишлар шуни кўрсатмоқдаки, ўзбек мусикашунослиги мазкур рисола каби асарларнинг чуқур ўрганилиши ва татбиқ этила бориши билан ўзининг янги-янги кирраларини намойиш этади.

Нафас ШОДМОНОВ,
Қарши ДУ ўзбек тилшунослиги
кафедраси ўқитувчиси.

К аромат холанинг қон босими кўтарилиб, бинойидай юрган одам бирдан ўзини таппа ташлади. Бир қўли, бир оёғи ишламай, кечга бориб тили ҳам айланмай қолди.

Хаётда куйди-пишди одам беморликни беса-ранжом ўтказадими, ё жон ҳалқумига келганда ўзини қасерга қўйишни билмай қоладими, Каро-мат хола ҳам ҳаммани оёққа турғазди. Унинг тер-мулиб қарашларидан, гоҳ кўзини очиб, гоҳ кўзини қисиб, гоҳ лабларини жужжайтириб нималарни-дир айтмоқчидай тебранишларидан ўғил-қизла-рига, неварга, келинларига васият қилмоқчими, «Мени олиб қолинглар, олиб қолинглар, ўлгим йўқ, яшамоқчиман, яшамоқчиман», деб илтижо қилаётирми, билиб бўлмасди.

«Тез ёрдам» машинаси ўша куниеъ Каромат холани касалхонага олиб кетди. Бели бақувват ўғиллари уни алоҳида хонага ётқизишди. Касалхо-на бош врачидан тортиб, бўлим мудури, ҳамшира-лар унинг бошида гирдикапалак.

Каромат хола касалхонада уйлагидан баттар оғирлашди. Ҳушидан кетди. Икки-уч кун ана кет-ди, мана кетди олпозда озғига сув томизиб ўти-ришди. Учинчи кун у инграб-инграб, керишиб-керишиб ўзига келди.

Каромат хола кўзини очмаса ҳам гап-сўзларни эшитар, дўхтирларнинг тинимсиз қириб-чиқиши-ни сезиб ётарди.

Бешинчи кун у оппоқ хонанинг ичини ғира-шира кўра бошлади. Ич-ичига тушиб кетган кўз соққалари тўлишиб киприклари пирпиради. У каравотнинг этагида тикка турган одам шарпасига узоқ тикилди. Оппоқ халатли врач оқ хона ичида унчалик ажралиб кўринмас, фақат унинг парда орқасидан кўзга чалинаётгандай қош-кўзлари, юзи Каромат холага яқинлашиб-яқинлашиб келарди. Уни аввал катта ўғлига, сўнг кенжасига ўхшатди, ёнидаги келинини пайқамасди ҳам. Келини Каро-мат холанинг ёшланган кўзларини оқ доқа билан артиб ўзини билдирмоқчи бўлар, чап қўлини уқалаб ўтирарди.

Каромат хола оқ шарпага тикилганча тикилиб қолди. Аста-секин оқ шарпанинг бошидаги салла-га ўхшаган оппоқ шапкачани, мовий рангдаги қўйлагини ажратди, бироздан кейин оқ шарпа чехраси ёриша бошлади. Каромат хола унга қараб турган новча бўйли, келишган, истараси иссиқ, кўзойнак таққан йигит ўғли эмас, дўхтир эканини ажратди.

Каромат холанинг юзига ҳаёт нури қайта бош-лаганидан кўнгли тўлган дўхтир қўли билан «Безов-та бўлманг, безовта бўлманг» ишорасини қилди.

Каромат хола бир ойдан кейин бери кела бош-лади. Тили гўлдираб-гўлдираб чиқадиган, чап қўли-нинг бармоқларини аста-секин қимирлатадиган, каравотда ўзи ўтириб, ўзи ётадиган, муздек оёғининг рангида ҳам ўзгариш сезгандай бўлди.

Тилаб МАҲМУДОВ

КЎЗОЙНАКЛИ ДЎХТИР

(Ҳикоя)

Уни кўп дўхтирлар кўришди. Айниқса, кўзойнакли дўхтир навбатчи бўлиб қолса, кўнгли анча ёри-шиб кетади. У билан гаплашгиси, унга ўзини нимагадир яқин олгиси келади.

Кўзойнакли дўхтир ҳам бошқа беморларни кун-да бир марта кўрса, Каромат холадан икки-уч марта хабар олади. Бу гал у ёқ-бу ёқдан узоқ гап-лашиб ўтирди. Чиқиб кетиш олдидан беихтиёр кўзойнагини олиб унинг бир ойнасига пуфлаб илиқ нафас юбордида, дастрўмоли билан артиб қайта кўзига тақаётганда Каромат хола унинг бир кўзи йилтираб турганини, қорачиғ ўрнига шиша қўйилганини сезди. Аввалига Каромат холанинг хаёлига ҳеч нарса келмади, дўхтир чиқиб кетгач, ётган жойида гоҳ у ёнбошига гоҳ бу ёнбошига ўти-рилиб кўрди, кўзойнакли дўхтир ҳеч кўз ўнгидан

кетмай қолди. У кўзойнакли дўхтирни ўйлаган сари «Йўғ-э, наҳотки?» деб қўяр, икки кўзи эшикка миҳланиб ётарди.

Кўзойнакли дўхтир хонага кирганда Каромат холанинг кўзи энди илинган эди. Дўхтир секин орқасига қайтмоқчи бўлиб бир қадам ташлаган эди, Каромат холанинг «Вой, кет...манг...манг...кет...манг, мен ух...ла...ма...дим» деган сўзларини эшитиб унинг ёнига ўтирди.

Каромат хола кўзойнакли дўхтирга ютиб юборгудай термулар, кўзлар гоҳ дўхтирнинг бежирим бурни, қалин ширали лаблари, кенг пешонаси, эрта оқара бошлаган сочи, айниқса, кўзойнагига тикилиб қарали.

- Мени, бо... ла... ларимни бил... дин... гиз, кўр... дингиз. Сиз... га минг раҳ... мат, дўх... тир... , - деди Каромат хола, - Бо... ла, ча...қан...гиз бор... ми, о... та-о...нан... гиз тирик...ми, худо... ё ...ро... ҳа...тин... гиз... ни... кўриш... син!

Кўзойнакли дўхтир бироз жим турди-да «Оилам бор, хола, аммо ота-онам йўқ, уларни билмайман. Мен болалар уйида ўсганман» деди.

Кўзойнакли дўхтир хонадан чиқиб кетдию, Каромат холанинг аҳволи яна оғирлашди. Касалхонага келган биринчи кунидай қарахт аҳволда кўзини шипга тикканча қимир этмай, «Эй худойим, наҳотки, наҳотки?» деб жонсарак пичирларди. Орадан қирқ йил ўтиб, Каромат хола алақачон унутиб юборган бўлса-да ахён-ахёнда унинг ёлига тушиб қоладиган муҳиш бир воқеа уни ларзага солиб, ларзага солиб қўярди.

... Каромат хола ёшлигида ниҳоятда чиройли бўлган эди. Эри урушга кетиш олдидан, урушда юриб ҳам акасида Кароматни ёлғиз қолдирмаслик, уни Тошкентга кўчириб олиб келишни илтимос қилавергач, Каромат Намангандан Тошкентга келиб қолади. Уни қайин оғаси мактабга адабиёт ўқитувчиси қилиб жойлаштиради. Шўҳ, сочи атлас кўйлагидан узун, кўзлари ўйнаб чарақлайдиган, ҳар сўзида шеър, мақол селдай ёғиладиган Каромат мактабда адабиёт тўғрагини ташкил этиб, кечкурунлари ёш йигит-қизлар билан шеърхонлик қилар, биргалашиб кино, театрларга борарди. У ўқимаган китоб, кўрмаган кино, борманган театр қолмади. Тез кунда унга овсини ҳам қўшилиб, Жангоҳдаги концертлар, театр, цирк томошаларига биргалашиб борадиган бўлишди.

Қиш эди. Ўртаовулда мактаб директори бўлиб ишлайдиган, ойда бир-икки бор Тошкентдаги бола-чақалари, келинидан хабар олиб кетадиган қайин оғаси худди шу кунни келган эди. Алламаҳалгача гапшлашиб ўтиришди. Каромат эридан олган хатларни йиғлаб-йиғлаб ўқиб берди. Эрталаб тонг ёришмасдан, узоқ-узоқлардан трамвай ёлдиракларининг бурилиш чорраҳаларидан тараладиган чинқирққча ўхшаш товушлари эшитила бошлаган пайтда қайин оғаси мактаб очилишига етиб бориш

учун жўнаб кетди. Каромат овсини ёнида қайин оғасини эшиккача кузатиб чиқди, сўнгра ичкарига қайтиб ўзини иссиқ ўринга ташладию, биқинининг остида ғалати оғриқ сезди. Оғриқ кучайиб, кенгайиб борарди. Аввал овсинини турғазмоқчи бўлди. Ийманди. Кейин кўрқиб кетди. Тўққиз ойдан буён хавотирда кўни-кўшнилари кўзидан қочиб, кенг атлас кўйлақда юрса ҳам охирини ўйламаган экан.

Оғриқ зўрайгандан зўрайиб «Дод!» деб юборишига сал қолди. Кўйлақчан ташқарига отилди. У бошланг, оёқланг ҳовлининг четидаги ҳожатхонага югурмоқчи эди. Тун бўйи одам бели баробар ҳовлига қор ёққан эди. У ҳожатхона томонга икки-уч қадам ташламасидан уни шундай оғир дард чирмаб олдики, оғриқ, азоб ва совуқ кўшилиб бели букчайди, бирдан оппоқ қор лойқа кўлмакка айланиб, оёқларига илашган чинқирқ товушини эшитди. У жон ҳолатда ўзини қақалоқ устига ташлади. Нима қиларини билмай, қақалоқнинг оғзини юмиб нафасини ўчирмоққа уринаётганда, кўллари сирғалиб жимжилоғи қақалоқнинг кўзига кириб кетгандай бўлди.

Қақалоқнинг товушини эшитиб ичкаридан югуриб чиққан овсини оппоқ қор устида қип-қизил қонга беланиб, телбаларча тебранган она-болани кўриб бир лаҳза ҳангу манг қотиб қолди. У овсинининг оғироёқлигидан хабари бўлсаям, бунақа аҳволда кўраман, деб ўйламаган эди. «Ҳа, яшшамагур!» дея олди, холос. У Кароматнинг оёқлари остида қақалоқни олдида уйга югуриб кириб кетди...

Каромат бир ой кўчагаям чиқмади, мактабга ҳам бормади. Ўйлаб-ўйлаб овсинлар бир кўзи оқиб тушган қақалоқни болалар уйига топширишди. Овсинлар исноддан осонгина қутилишди. Каромат эридан қора хат олгач, ўзи ўйнашиб қўйган мактаб директори турмушга чиқди, ундан уч ўғил, икки қиз кўрди.

...Каромат хола касалхонада тузалиб тузалмади, тортилиб узилмади. Охири уни олиб кетадиган бўлишди. «Энди уйда даволаса ҳам бўлади» дейишди дўхтирлар.

Каромат холани олиб кетгани ўрта қўлдай-ўрта қўлдай ўғиллари келишди. У билан хайрлашгани кўзойнакли дўхтир хонага кирганда Каромат хола кўзларини аланг-жаланг ўйнатиб ётарди.

- Безовта бўлманг, онажон, - деди кўзойнакли дўхтир қаравотга энгашиб, - соғайиб кетасиз, қаранг, қанақа ўғилларингиз бор экан.

Каромат холанинг қулоғига «Онажон» сўзи ўқдай кириб, кўзларидан тирқираб ёш чиқди. Шунча кун ёлдираб ётган Каромат хола тиниқ бир товушда «Раҳмат, болам!» деди-да бир қўли билан кўзойнакли дўхтирнинг бўйнига маҳкам ёпишганча хўнг-хўнг йиғлай бошлади.

1997 й.

"ЎЗБЕКЛИГИМ БИЛАН ФАХРЛАНАМАН"

Халқимиз бағрикенглиги, саҳийлиги, меҳмондўстлиги, меҳнатқашлиги, мард ва тантиворлиги билан, ўлмас ва тулганмас маънавий мероси билан юксак санъаткорлик салоҳиятига эга бўлган халқдир.

Қўшиқ айтишни, қўшиқлари билан халқнинг меҳрини қозонишни ким хоҳламайди дейсиз? Она юртининг, азиз воҳасининг бутун гўзаллигини ёниб кўйлай олган, ширали овоз соҳибини Норали Алланазаров биргина воҳадоларининг эмас, балки бутун халқимизнинг қалбидан муносиб ўрин олди, десам муболаға бўлмайди. 1997 йил «Ўзбекистон - Ватаним маним» кўрик-танловида фахрли биринчи ўринни олган иктидорли хонанда яқинда Олмонияда ўтказилган «Ўзбекистон маданияти» кўнларида юртимизнинг таниқли санъаткорлари билан биргаликда иштирок этиб, халқ йўлида айтиладиган «Гулдона» қўшиғи билан олмонияликлар олқишига сазовор бўлди.

- Норали ака, фольклор дас-тангиз ва санъатга кириб кели-шингиз ҳақида сўзлаб берсан-гиз. Нега айнан шу йўлни танла-дингиз?

- Бизнинг халқ-фольклор дас-тамиз воҳамиздаги таниқли жа-моалардан ҳисобланади. Унути-либ бораётган удумларимиз, қа-димги қўшиқларимиз ва лапар-ларимизни янгича оҳангларда талқин этиш ва халқимизга етқа-зишни олдимизга мақсад қилиб қўйганмиз. Юртимизда ўтказил-ган Мустақиллик, Наврўз бай-рамларида, «Шарқ тароналари» биринчи Халқаро мусиқа фести-валида, Бухоро ва Хива шаҳар-ларининг 2500 йиллик тантана-ларида иштирок этдик. Респу-блика миқёсидаги «Алла ва бешиқ удумлари», фольклор жамоа-ларининг танловларида мунтазам қатнашиб, фахрли ўринларни қўлга киритдик. Уйимизда санъ-атни жуда қадрлашади. Биласиз, байрамларимиз дўмбира ва чан-қовузсиз, бахшиларнинг қизгин айтишувларисиз ўтмайди. Бола-лигимда байрамларда, халқ са-йилларида бахшилар созларини черта бошласалар, сознинг жо-зибали оҳанги менинг бола қал-бимни олис-олис кенгликларга олиб кетарди. Назаримда, санъ-атга бўлган иштиёқ менда ўша вақтларда туғилганди. Шундан-ми, фольклор қўшиқларни сева-ман, бу муҳаббат менга она сути билан кирган. Чунки онам анъ-анавий халқ қўшиқларининг, айниқса, аллаларнинг моҳир иж-рочиси, ёшлари етмишдан ош-ган бўлса-да, ҳозир ҳам мароми-га етказиб қўшиқ айта оладилар. Аввало онамнинг таъсири, қола-верса устозлар... Шу сабабли мактабни битиргач, ҳеч иккилан-май санъат йўлини танладим.

- Олмония таассуротлари ҳақида сўзлаб берсангиз.

- Олмонияда ўтказилган Ўзбе-кистон маданияти кўнларида юр-тимиздан кўплаб санъаткорлар, ёзувчи ва рассомлар иштирок этди. Бизларни жуда яхши қутиб олишди. Жаҳонга юз тутаетган Ўзбекистонимизнинг обрўйи хо-рижий юртларда нечоғли юксак-лиги, уларнинг юртимизга, санъ-атимизга эътибори қалбимни фахр туйғуларига тўлдирди. Қаерда концерт бермайлик,

53

ШАРҚ, ИЛОХИЙ ШАРҚ...

(ҒУЛОМ ЗАФАРИЙ ВА МУСИҚА МАДАНИЯТИ)

Композитор Ғулом Зафарий... 20-йиллар рус матбуотида унинг номи шу тарзда ёзилар эди. Дарҳақиқат, Ғулом Зафарий миллий муסיқамиз, умуман Шарқ муסיқасининг билимдони бўлган. У бутун бориғи билан муסיқага ихлос қўйган эди. Шунинг учун бўлса керак, унинг деярли барча драмалари ҳамда дostonларига куй ва қўшиқлар сингдирилиб юборилган. Муסיқа ва театрни уйғунлаштириш тилаги унда ижодининг илк давридаёқ пайдо бўлган. Бу даврда ўлкамизга Озарбайжон театри намояндалари бир неча марта гастроллар уюштирилганлар. Тили, дини бир, урф-одати яқин бўлган озар халқининг қалби ва руҳи акс этган бу пьесалар ўзбек халқи ўртасида шухрат қозонган. Айниқса, муסיқали драмалар халқнинг самимий муҳаббатига сазовор бўлган. Табиатан муסיқага мойиллиги кучли бўлган Ғулом Зафарийда ҳам бу асарлар билан танишиш, Озарбайжон режиссёрлари билан ҳамкорликда ишлаш исзис кетмайдди, албатта. Ғулом Зафарий ўзбек тилида ҳам мана шундай муסיқали драмалар яратиш иштиёқи билан ёнади. У дастлаб кичик-кичик муסיқали сахна асарлари ярата бориб, 1920 йилда машҳур «Ҳалима» муסיқали драмасини яратишга муваффақ бўлади ва ҳақиқи равишда ўзбек муסיқали драмасининг асосчиси деган улуғ номга мушарраф этилади.

«Ҳалима» 20-йиллар ўзбек маданияти ҳаётида ёрқин воқеа бўлди. Бу асар оддий халқ ўртасида ҳам, зиёлилар орасида ҳам кенг шухрат қозонди. «Ҳалима»ни кўриш учун халқ қайта-қайта театрга келар, драмаларга қўшиқлар барчага ёд бўлиб кетган эди. Бу жараёни Чўлпоннинг қуйидаги сўзлари яққол тасвирлаб беради: «11

декабрда ўшал ўзимиз кўрган қишлоқ «Турон» биносига юзинчи мартаба бўлса керак «Ҳалима» уйналди... Асарнинг алланечанчи мартаба қўйилишига қарамасдан, халқ тўладир, жой тегишмайди» (Қаландар. «Саҳна-мизда». «Туркистон» газетаси, 1922 йил 16 декабрь). «Ҳалима» драмаси Ўзбекистоннинг қўпала шаҳарларида, шунингдек, Москва ва Ленинград сахналарида ҳам намоиш қилинган. Бу асар халқнинг шу қадар муҳаббатига сазовор бўлган эдики, то қаттол тузум Ғулом Зафарийни қатагон этмагунча ўзбек сахнасида тушмаган. Бу қадар халқ муҳаббатига сазовор бўлган асар ўзбек театри тарихида ноёб ҳодиса эди. Фикримизнинг исботи сифатида яна бу жараёнинг шохиди бўлган Чўлпонга мурожаат қиламиз: «Ҳалима» кўп қўйилишида ҳамма пьесалардан ортиқ туради. Ўзининг ёқимли қуйлари билан халқни қанчалик мафтун қилган бўлса, шухрати билан ҳам Ғулом Зафарийга рус матбуотида «Ўзбек бастакори» номини бердириди». Ҳақиқатан, рус театршуноси Б.А.Пестовский ҳам ўзининг «Ўзбек театри тарихи» мақоласида драматургини «Композитор Ғулом Зафарий» деб атайди.

Ўзбекистонда яшаб ижод этган рус муסיқашунослари Ғулом Зафарийнинг ноёб истеъдодини қадрлаб, унга юқори баҳо берганлар. Шулардан бири - В.А.Успенскийнинг москвалик дўсти В.М.Беляева ёзган мактубида шундай сатрлар бор: «Самарқанда Ғулом Зафарий билан учрашдим, сента унинг манзилини ёзиб кўрсатаман. Самарқанд, Китоб палатаси - унга. У билан болганишининг чин дилдан маслаҳат бераман, муסיқа ҳақида у жуда кўп нарсаларни билади, энг асо-

сийси, ихтиёрида жуда нодир китоблар бўлиб, шуларнинг орасида муסיқа ҳақида ёзганлари ҳам бор. Унга сен ҳақингда гапириб бердим, у инглиз газетасига сенинг буюртманг бўйича Самарқанд муסיқа ва театри муҳити ҳақида ёзиб юбориши мумкин».

Успенский бу мактубда муболага қилмаган эди. Чиндан ҳам, Ғулом Зафарий муסיқа ҳақида теран билимга эга бўлган. У чуқур илмий тадқиқотлар натижасида ўзбек миллий ҳофизлик мактаби шажарасини тузиб чиққан, форс, ҳинд, умуман, Шарқ куй ва чолғуларини мукамал билган. Унинг 1922 йил «Инқилоб» журналида эълон қилинган «Шарқ куйлари ва чолғулари» мақоласини ўқиган киши бунга амин бўлади.

Шарқда муסיқа инсонни Илоҳиётга яқинлаштирувчи мўъжиза деб қаралган. Шунингдек, табиат ва инсон руҳининг уйғунлигига ҳам катта эътибор берилган. Ҳар бир муסיқа ил фасллари, ой ва куннинг вақтларига қараб ижод қилинган ва ижро этилган. Чунки табиатнинг ўзида буюк муסיқийлик мавжуд. Табиатдаги ўзгаришлар инсон руҳиятига таъсир этиши фанда аллақачон исбот этилган. Чунотчи, булутли ёмғирли кун кишида аллақандай ҳазин, маънос қайфият ҳосил қилади ва аксинча, қуёшли, очик кунлар, айниқса, баҳор фаслида кўтаринки қайфият уйғотади. Муסיқа мана шу қайфиятни кучайтирувчи, ўткирлаштирувчи воситадир. Ғулом Зафарий юқорида тилга олинган мақоласида бунга алоҳида таъкидлаб ўтади: «Шарқ чолғусининг чолғу тонувчилари шундоқ усто ясабладир-ким, бир кеча-кундузни ўн иккига бўлиб, ҳар бир бўлимни табиатнинг ўзгарувига қараб, бир таъсир остида ҳисоблаб ва шунга тўғрилаб бирор куй ясайдилар, ўн икки бўлимда ўн икки қуйдирким: 1. Раҳовий...».

Ўзи яратган ҳар бир нарсанинг андозасини табиатдан оладиган буюк Шарқ илоҳий неъмат бўлган муסיқад ҳам ҳажоний уйғунлик бўзилмаслигини ҳисобга олган. «Туркистонда ҳам ҳар бир куйни чолмоқ учун вақт ва кийим белгиланадурлар», - деб ёзади Ғулом Зафарий.

Кўринадикки, Шарқда баъзи бир руҳий хасталиклари даволашда ҳам муסיқадан фойдаланилган. Бундан ташқари, муסיқа турли ҳаёт ташвишлари оқибатида инсон руҳи ва қалбини қоплаган кир-губорларни ювиб, тозарттиради, унга маънавий куч бағишлайди.

Муסיқа ашула ва рақсга мўлжалланганлигига қараб ҳам бир неча турга бўлинади: «Туркистон куйларининг ҳар бири уч бўлимга бўлинув. 1. Ўқиб чалинмоқ бўлими, ўқимоқ йўли. 2.

Ўқимай чалинатургон бўлими: «Мушкулот», 3. Уйин бўлими: - «Уфур». Ҳар бир бўлим бир неча куйдан иборат бўлиб, ўқиш йўли тўрт куйлар... Мақолада Гулом Зафарий 200 га яқин Шарқ куйларини номма-ном санаб кўрсатади, уларни туркумларга ажратиб ўзига хос хусусиятлари, усуллари ҳақида тўхталади. Бу қадар теран билимга у заҳматли меҳнатлари эъзига эришган эди. Гулом Зафарий мусиқа назарияси ва тарихига оид жуда қадимий ва ноёб қўлэмма манбалар билан танишган, Туркистоннинг кўплаб шаҳар ва қишлоқларида кезиб, кўплаб куй ва қўшиқлар, термаларни йиғиб, ўрганиб чиққан эди. Гулом Зафарийнинг халқимизнинг бой маънавий мероси намуналари бўлган куй ва чолгуларнинг унутилиб, йўқолиб бораётганлиги жуда таъвишга солган. Шунинг учун у кўплаб сахна асарларига мумтоз ва халқ куйларидан намуналар қиритди, уларга қайта жон бағишлашга ҳаракат қилди. Масалан, бир парадик кичик сахна асарлари бўлган «Баҳор»да «Сайра, булбул», «Баҳор», «Муножот», «Савт», «Тарона» каби куйларни, «Гунафша»пьесасида «Реза», «Уфур», «Тўсқинчиликда «Лайли», «Андижон бора-рай, дедим», «Қашқарча», «Яллама ёрим» каби куйларни тилга олди. Драматург биринча «Халима» мусикали драмасида ундан ортиқ куйлардан фойдаланади.

Ҳар бир халқни бошқа миллатдан ажратиб турувчи ўзига хос миллий хусусиятлари бўлади. Бу унинг тилида, урф-олати, маънавий ҳаётида яққол кўзга ташланади. Мусиқа ҳам миллий, ҳам умуминсоний ҳодисадир. Юскак санъат асари фақат бир миллатнигина бойлиги бўлиб қолмайди. У тараққийётнинг илк даврларидан бери келатган маънавий таъжирга бир халқа бўлиб қўшилиши ва умумхалқ мулки бўлиб қолади. Ҳар бир халқ жаҳон маънавияти хазинасига имкон қадар ўз улушини қўшиб боради.

Мусиқа инсониятга Оллоҳ томонидан ато этилган энг буюк неъматлардан бири.

Мусиқа инсон қалбиниң қаърига кириб бориб, ҳатто сўз ҳам қиёда эта олмайдиған туйғуларни юзга чиқаради ва руҳиятга бекиёе даражада таъсир ўтказади. Ўзбек халқида қалидан тўй ва матъакалар, байрам ва сайиллар куй-қўшиқларсиз ўтмаган. Бахшилар, оқинлар, хонандаю созандаларга эл катта ҳурмат кўрсатган. Бундан ташқари, оммавий ижро этиладиган куй ва қўшиқлар ҳам мавжуд. Гулом Зафарий бир мақоласида шундай ёзади: «Бу куйлардан бошқа ўзбеки-нинг ўз руҳи, ўз юрагида йил сайин турлук туйғулар таъсири билан

чиқарилиб турган куйлар жуда қўндир. Бундай куйларни Силарёе областсида терма, Фарғонада реза деб атайдилар. Бундан бошқа ёр-ёр - ўлан, лапар, алёр деган куйлар ҳам бордирким, халқ ўртасида бир-бирларига қарши куйланурлар. Шундоқки, ёр-ёр - ўлан тўйларда йигитлар билан қизлар орасида бир-бирларига қарши куйланур. Лапар далада уйнаб юрган чоқда, алёр эса майхўрлик баъмига хос куйдир. Таасеуфки, бундай куйлар кундан-кунга унутилиб бормоқдалар».

Гулом Зафарий мақолада ўша даврда истеъмолда бўлган ҳамда йўқолиб бораётган Шарқ чолгуларидан йигир-маганини санаб кўрсатади. Баъзи бир чолгу асбобларининг унутилиб бораётганлиги уни изтиробга солади. Унинг мақолани ёзишдан муроди ҳам ушбу муаммага кенг жамоатчилик этиб-борини қаратиш, йўқолиб бораётган маънавий дурдоналарини имкон даража-сида сақлаб қолишга даъват қилиш-дан иборат эди. У турли чолгу асбоб-ларининг тарихи, тақдири, тарқалган жойлари ҳақида ҳам тўхталиб ўтди: «Чолғучилар қуроллариға келганда, баъзи эллар орасида ижод этилиб, мужалларига хос бўлгондир. Танбур Туркистонга, рубоб Афғонистонга, саро Ҳинд билан Эронга, уд Миср билан Туркияга, лекин бу чолгу асбоблари бутун Шарқда баробар ишлатилиб келингандир. Ўзимизнинг Чингатао адабиётида кубиз, чанг, гиж-жак, най, рубоб, бабобан деган нарсалар кўринадур. Маълум бир куйларда чанг, гижжак, най, танбур, дутур Туркистонда истеъмолда. Кўбүз Фарғона қишлоғларида, рубоб Бухорода ўлим ҳолида ётадилар».

Гулом Зафарийни қийнаган муам-молардан яна бири Шўро ҳукумати ва унинг тарбиясини олган баъзи бир илмий нигилистларнинг маданий меросга муносабати масаласи эди. Улар Октябрь тўнтаришигача бўлган маданий меросдан, жумладан, мусикадан бутунлай воз кециб, янги пролетар маданиятини яратиш керак, деб даъво қилардилар. Уларнинг фик-рича, Октябрь тўнтарилишигача яратилган санъат асарлари фақат зодагонларга хизмат қилган, халққа ёт ва тушунарсиз бўлган.

Даврнинг энг илгор зиёлилари маданий мероснинг буткул инкор этилишига қарши чиқардилар, минг йиллик маънавиятдан воз кечис онадан юз ўтиришдек кечириб бўлмас гуноҳ эканлигини таъкидладилар. Улуғ адиб Фитрат бу даврда «Ўзбек классик мусиқаси ва унинг тарихи» (1926) китобини ёзди, «Аланга» жаридасининг 1928 йил 2-сонида «Ўзбек мусиқаси тўғрисида» мақоласини эълон қилди. Фитрат ўзбек мусиқасига

шундай таъриф беради: «Бир мусиқаки, ёлғиз ўзининг классик қисмида уч юздан ортиқ куй сақланган; бир мусиқаки, бу кун ўн бешга яқин чолгу-нинг эгасидир, бир мусиқаки, унинг текширишга лойиқ ўз назарияси, усу-ли бор; уни махтагонлар тўғри сўйларлар».

Гулом Зафарий ҳам миллий ниги-листларнинг нотўғри қарашларига қарши «Ўзбек мусиқаси тўғрисида», «Мусиқа муаммоси» каби мақола-ларини эълон қилди. Муаллиф «Ўзбек мусиқаси тўғрисида» мақоласида қу-йилдигиларни ёзади: «Замонамиз янги турмуш куриш даври бўлиб, кўплар турли нарсаларни янги турмушга бирга олиб кириш тўғрисида фикр юрита бошладилар. Жумладан, мусиқа ҳақидаги ўз мулоҳазаларини катта йиғинларда, ҳатто матбуотда айтид-лар. Шундайки, янги турмуш истак-ларига мусиқамиз жавоб бера олмаг-ани баробарида мусиқа ўзбекининг ўз мусиқаси бўлмай, араб, эрон ва Ҳинд-дан кириб келган ёт ва руҳи тушунар-сиз энг эски мусиқа, биз бунда ҳозирги замон истагига лойиқ жавоб ололмай-миз деб... бу мусиқа ўзбекиники эмас, шунга кўра янги ўзбек» мусиқаси яратиш керак ёки Оврўпо мусиқасига кўчиш керак, дегувчилар бўлди ва бўлмоқда. Мен мана шуларга жавоб учун шу мақолани тақдим этаман. Мақоладан Гулом Зафарийнинг нуқ-тадон мусиқашунос, халқ тарихининг билимдон эканлиги намоён бўлади. У ўзбек мумтоз мусиқасининг узоқ асрларга кириб борувчи теран илди-зларига эғалиги, ўзбек халқи маънавий дунёсининг ажралмас бўлаги бўлиб келганлигини таъкидлаётгани: «Ўзбек мусиқаси умумшарқ ила баббарбар-дир, кенг ўрин олгон мусиқа-дир. Ўзбекда эскидан бери маълум мусиқа бўлгон». Гулом Зафарий ўз фикр-ларининг исботи сифатида инкор этиб бўлмас далил, ҳужжатлар келтиради. У мумтоз мусиқамизнинг ўлмас дур-доналари бўлган мақом ва мақом шўббалари, уларнинг юртимизнинг қайси шаҳарларида кенг тарқал-ганлигига ҳам атрофчила шарҳлаб беради. Мақола ўртасида Гулом Зафарий ўзбек халқининг бой мусиқий меросини тўла ўрганиб ва унга суяниб, шунингдек, зарур ўринларда Оврўпо мусиқа назарияси ва усулларидан фой-даланиб янги ўзбек мусиқасини ри-вожлантириш керак деган ҳулосага келади.

Олим УСМОНОВ.

Магический

Йўқ бўлур сувда ҳубоблар сингари.

«Жаҳд ва сазй этма, маътал ва мутаваккил бў!» Жабарийларнинг бу каби ғафлатга элтгучи даъволари иблисларнинг аййуҳанноси кабидир. Шул боисидан минбаъд мен уларнинг ҳар нечук сўзларига зинҳор-базинҳор қулоқ тутмасман.

ЛИСОНИЙ ТАРЖИМА

Жабр этиб жабрийлар, ул маккоралар,
Айлади жисмимни пора-поралар.

Маъно оламида пўст дегани нима? Фоятда ранго-ранг, пардоз-андозли, оҳанжамали сўзлар, лутфлар ҳам сув юзидаги ҳалқа-ҳалқа нақшлар каби йўқ бўлиб кетади.

ЛИСОНИЙ ТАРЖИМА

Жабарийларнинг ҳийла ва дасисалари мени боғлади. Уларнинг оғочдан ясалган қилчилари жисмимни реш-реш қилди. Арслонга ташиб бўлган одам газаб хангомга да ўз-ўзига дашном бериб, дерди: «Сайё-жаҳдни тарк этиб, таваккул эти, муҳтож бўлган нарсаларингни муҳайё этиб, келтирурмиз», каби жабарийлар тарафидан воқеъ бўлган ёлгон ваъдалар мени барво айлади. Жабарийларнинг даъво-ю дашномлари оғочдан ясалган қилчиси мисоли эса-да, на чорак, мен ғофил ва заил бўлдим.

МАСНАВИЙ

Бардарон, эй дил, ту эшонро, маист,
Пўсташон баркан, ки ғайри
пўст нест.

ТАРЖИМА

Йиртгил, эй кўнгил, уларни
шиддат эт,
 Пўстдан ўзга нарсамас бу безбет.

ЛИСОНИЙ ТАРЖИМА

Арслон ўз кўнглига мурожаат қилади: «Эй кўнгил, сен тўхтама, сабр этма, шиддатли бўл! Уларнинг пўстаklarини кўпориб ташла. Зеро, улар пўстдан бошқа нарса эмас!»

ШАРХ

Арслонга ташбеҳ бўлган одам
водий аҳлини таҳқир этароқ, ўз-
ўзига дейди: водий аҳлини ва жаба-
рииларнинг сўзларини тинглаб
ўтирмақ қатъиян мумкин эмас. Эй
кўнғил, уларни раъيات қилмоқ абас.
Энди бу маккор ва ҳийлагарлар-
нинг терисини сидирмоқ керак.
Чунки, улар зоҳиран инсон эса-да,
аслида пўстдангина иборат ҳайвон-
дир.

МАСНАВИЙ

Пу́ст чӣ бу́д? Гуфти́ҳои ранг-ранг,
Чун зарра бар об каш набвад даранг.

ТАРЖИМА

Пусть нима? Ул ранг-баранг сүзлар бари,

ШАРХ

Юқориди муҳтарам ўқувчимиз мутлола эътиш бир қатор муборак байтлар арслонга нисбатан бериладган бадқаҳр ва шижоатли, тинсиз-тизгинсиз, бироқ бир махлуқлар жамоаси томонидан авраб-алданаётган зот тилидан зикр қилинди.

Қуйида баён этилгуси бир қатор байтларда Мавлоно ҳазратларининг қуруқ пўста қиёс этилган маънисиз сўзининг зарарли оқибатлари ҳақидаги теран ҳикматлари ифода этилади.

Бу маъно бир ориф ва комил зот томонидан ҳикоя қилинади. Чунончи, маъносиз ва ҳақиқатсиз сўзлар маъзи этибордан холи пўст каби оддийдир. Бундай саботсиз ва ҳавоға соврилгувчи сўзлар бир тарафдан сўйланса, бир тарафдан махв бўлиб бораверади.

Одам боласи ўз табиати иқтисога биноан ҳақиқат истовчи мураккаб идрок соҳибӣ бўлиши маълумдир. Ҳамага аён ҳақиқат шуки, асл ҳақиқат биттадир. Бироқ, у қандай, қаёқда, тугал-тўқис изохӣ ва қиёфаси нечук – қарийб бани башарга гўёта қоронғу. Маъни бозорида гўё анвоий ҳақиқат сотилди, гўё барча ҳақиқат сўроқлайди ва топдим деган заҳоти сотиб олаверди. Ҳама ўз ҳақиқати баҳосини мушаклларини шишириб кўтараверишди, ҳама муғомбирлик ва пасткашлик билан унинг шаштини қарс синдиришга рағбат кўрсатди. Ҳали Одам алайҳисалом давриданок ҳақ

3-ин сабаб ман нашнавам он
дамдама,
Бонги девонаст ва ғўлон он ҳама.

ТАРЖИМА

Шул сабаб мен тингласмен,
сўйлама,
Дев ва гўллар бонгидир бу дамдама.

ЛИСОНЬ ТАРЖИМА

Шунинг учун мен бу разилларнинг сўзларини тинглаб ўтиришни истайман. Буларнинг бари дев ва иблисларнинг ваҳмангиз садосидир.

Давоми. Боши ўтган сонларда.

йўлидан дафъатан чалғиб кетган инсон ҳамон чалғиб келмоқда. Бироз юқорирокдан қараганда кумурсқалар дунёсидан зарра фарқ қилмайдиган бани башар жамоаси ўз ина бу инга элтгучи йўлларнинг сўл-соғида, бош-адонгда нималар борлигини билмайди ва буни билмакка унинг идрокки ожизлик қилди. Мана, тасаввур қилинг, кумурсқа жон ҳолатида чуқурликка, яъни ҳалокат томон бораётганини фақат ўша ҳалокатнинг анграйган оғиздагина фаҳм этади. Ини томон гулдурос солиб босиб келаётган селни кумурсқа қаёқдан билсин ва нечук бу офатга бас келсин? Ҳўш, кумурсқадан бир неча минг марта улканроқ инсон илоҳий тақдир, раббоний қазо ва қадарнинг истак-иродаси қошида нима деган гап? Модомки, инсон Худо берган ақл-тафаккурини ҳамона ўз қавмдошларини нест-нобуд этмак учунгина ярайдиган аслахлар «кашф» этишига, бир сиким тупроқни ҳавога шоппириб, сўнг уни тақсим-тақсим этмакка, бир-бировини қулликка гирифтор қилмакка исроф этар экан - у ким бўлди? Юқоридан назар солиш қувватингиз бўлса, сиз бу «кумурсқалар олами»га боқинг: мана бу узун чўзилиб бораётган «темир жонолғичлар» нақадар кумурсқа қаторини эста солиди...

Сўзлар...Уларнинг қанчаси ўлик. Уларнинг қанчаси Мавлоно ҳазратлари айтганларидек, қуруқ пўстага менгзайди. Аммо, ҳамма сўзлайди, аммо ҳамма «ҳақиқат» ясаydi. Бу «Ҳақиқат» одамлар он-ида «моддий» шаклга киргунча эритиб қуюлаверади. Ва бир қаро кунда бу эритма мия бўшлиғида гимирлай бошлайди...

Сўзлар...Мағзи эътиборсиз сўзлар. Азиймуш-шаън Куръонда буюрилганидек: «Масалу калимати хобийсатин кашажаратин хобийсатини жтуссату мин фавқил арзи малаҳо мин қорорин». Маъноси: Хобис ва нопок бўлган калиманинг ҳоли ва мисли бад ва хабис оғоч кабидики, ер устидан қўпориладган, унинг учун ҳеч қарор йўқдир. («Иброҳим» сураси, 26-оят).

МАСНАВИЙ

Ин сухан чун пўст ва маъний мағз дон,
Ин сухан чун нафс ва маъний ҳамчунон.

ТАРЖИМА

Бу калом пўстдир ва маъно мағздор,

Бу калом нафс ҳамда маъно нафсдир.

ЛИСОНЬ ТАРЖИМА

Бу калом - сўз пўст ва маънони мағз, деб бил. Бу калом - сўз нафс, яъни жон бўлиб, маъно ҳам байни жондир.

ЩАРХ

Инсон вужудидаги қалб, димоғ ва неча-неча мўйтабар аъзоларга нисбатан бадан жилди қанчалик оддий бўлса, оддий сўзлар - лафзлар ҳам маънога қиёсан шу қадар эътиборсиздир. Бироқ бадан жилди инсоннинг қанчадан-қанча аъзосини сатр (парда) билан муҳофаза этгучи улуғ имкон эса, зарарли сўз - лафзлар ҳеч бир нарсани муҳофаза этмакка қодир эмас.

МАСНАВИЙ

Пусть бошад мағзи бадро айбнўш,
Мағзи некўро зи ғайрат Ғайб нўш.

ТАРЖИМА

Пусть бад мағз айбини сир сақлаюр,
Яхши мағзни ғайридан Ғайб асраюр.

ЛИСОНЬ ТАРЖИМА

Пўст ярамас мағз ва ичакларни сатр этади, яъни яширади, яхши манфаатбахш мағзни гайридан Ғайб, яъни Худойи таъоло асрайди.

ШАРХ

Пустта монанд сӯз - алфоз, яъни залолат ва шароратта тўйинган сӯз бир дассос ва золимнинг айбини, фосид мақсадларини пинҳон тутадиган ва ғафлат уругини сочди. Аммо мағзи эзгу ва пок бўлган Худойи таъоло муриллари аллақандай асрагувчи ёҳуд ҳифз-ҳимоят этгувчи сўзларга муҳтож эмас. У зотларни Ғайбнинг Ўзи, яъни Худо асрайди. Бинобарин, пўст каби оддий бўлган шахслар айни шундай қаломга, мағз монанд урафо (орифлар) Холикуланомга илтижо қиладилар.

МАСНАВИЙ

Чун қалам аз боди бад, дафтар зи об,
Хар чи бинвиси фано гардад шитоб.

ТАРЖИМА

Хома боди бад ва дафтар сув эрур,

Нени ёзсанг ҳам фанога еткуррур.

ЛИСОНИЙ ТАРЖИМА

Агар қалам совуқ шамолдан -
боддан бўлиб, дафтар сувдан эса,
ҳар нима ёзсанг ҳам зудликда маҳв
ва фано бўлади.

ШАРХ

Мақсад ва восита ҳавою ҳавасдан иборат бўлса, бу кайфиятни ифода этгучи сўз - каломлар маънисиз ва зарарли бўлгани боисдан зумда йўқ бўлади.

Бинобарин, Ҳаққа йўғрилган сўзгина собит ва ҳайрли якун топувчидир. Бу ҳусусда юқоридаги байтлар шарҳида қисман айтиб ўтилди.

МАСНАВИЙ

Нақши об аст ар вафо жӯй аз он,
Боз гардӣ дастҳои худ газон.

ТАРЖИМА

Гар вафо истар эсанг бу сўзлар
Сув юзинда нақшдир, афсуслар!

ЛИСОНЬ ТАРЖИМА

Маъносиз сўз сув юзидаги нақшлар кабидир. Агар ўша нақшдан вафо ва сабот истар эсанг афсуснадомат чекмакка маҳкумсан.

ШАРХ

Маънисиз ва ҳақиқатсиз сўзлар, таъбирлар сув юзига ёйилган нақшлар мисолдир. Агар бундай маънисиз ва ҳақиқатсиз, зарарли оқибатлар келтирувчи сўзлардан надомат чекмакни истамасанг ва мардона сўзламоқдек бир олий манзилга етмоқни ирода этсанг, маънолар манбаъи, ҳикмат дарёси бўлган азиймуш-шаън Куръон ва Худой таъолонинг ҳабиби бўлмиш зотнинг ҳадиси шарифларига мурожаат эт!

МАСНАВИЙ

Бод дар мардум ҳаво ва орзуст,
Чун ҳаво бигзошти, пайфои «Ху»ст.

ТАРЖИМА

Халқ ҳаво, орзулари бир боддир,
Тарк қилсанг Бир Ўзи имдоддир.

ЛИСОНИЙ ТАРЖИМА

Ҳаво-ҳавас, майда-чуйда орзу-илинжлар инсондаги бод - совуқ шамол мисоли. Агар бу каби бемаъни орзу-ҳавасларни тарк этмакни истасанг, ҳеч сўнгги йўқ ивирик илинжлардан воз кечмоқчи бўлсанг, ушбу ҳолни Худойи таъолодан пайғом - хушхабар, деб бил.

ШАРҲ

Инсон ҳар нечук ҳаво ва орзуи нафсни тарк этар бўлса, бунӣ бир маънавий мужда, бир абадий эҳсон деб билсин. Ҳаво ва орзуи нафсдан фароғат эта билмоқ учун бир тарафдан ўз ақлини раббоний зикр ва фикр билан ишғол айласин, бошқа томондан нафса мухолифат қилиш баробарида инсонийлик вази-фасини асло тарк этмасин. Тари-хан маълумки, нафс ва ҳавойи орзуни йўқ қилиш ҳақида энг кўп сўзлаган ва энг кўп ёзган зот бу машҳур Рум файласуфи Санқадур эди. Бироқ унинг фикри-зикри руҳонийятдан маҳрум бўлгани учун бетасйирлигига қолиб кетди. Аслида эса, файласуфнинг ўзи ҳавойи нафса қаттиқ берилган зот бўлган экан...

Бугун эса бечора файласуфимизнинг орзу-ҳавасларини доғда қолдириб кетадиган кимсалар тўзони ичида димиққан куйи яшайтирмиз. Нафснинг оламшумул қудратини қарангки, бутун башарият унинг ногораси садолари остида рақс туша бошлади.

МАСНАВИЙ

*Хуш бувад пайғомҳои Кирдикор,
К-ў зи сар то пой бошад пойдор.*

ТАРЖИМА

*Хуш эрур Оллоҳнинг пайғомлари,
Ким эрур пойдор онларинг бари.*

ЛИСОНИЙ ТАРЖИМА

Ҳақ таъоло ҳазратларининг саодат белгиси бўлган пайғом ва ишоратлари гўзалдир. Зеро, бу ишорат бошдан-оёқ, яъни аввалдан-охиригача пойдор - устувордир.

ШАРҲ

Ислом аҳли - мусулмонлар учун

бир талай раббоний ишорат ва башоратлар бор. Биринчиси азиймуш-шаън Куръондир. Куръон қадрини оддий ақл воситасида идрок этмоқ маҳол, бироқ унинг қудратли ҳукмлари ижросига жидду жаҳд этганларнинг қисмати олийдир.

Азиймуш-шаън Куръоннинг ҳар бир ибораси саломатлиқнинг буюк манбаси, ҳар бир маъносӣ ниҳоятда теран уммондир. Ҳавойи нафсни тарк этиб, шаръий вазифалар ижросига киришмоқ ҳиссининг инсон шуурида уйғониши муқаррар раббоний пайғомдир.

МАСНАВИЙ

*Хутбаи шоҳон бигардад в-он киё,
Жуз киё ва хутбаҳои анбиё.*

ТАРЖИМА

*Шоҳларнинг хутбаси ўтгай, фақат
Анбиёлар хутбаси қолгай абад.*

ЛИСОНИЙ ТАРЖИМА

Шоҳлар зотиға махсус бўлган хутбалари, азамат, раёсат ва давлатлари вафотлари баробарида мубаддал бўлади, яъни унутилади. Фақат анбиёлар азамат ва хутбалари мубаддал бўлмайди, боқий қолади. (Шарҳ қилинди).

МАСНАВИЙ

*З-он, ки пўши подшоҳон аз ҳавост,
Бори номи анбиё аз Кибриёст*

ТАРЖИМА

*Чунки, шоҳлар хилвати ёлғиз ҳаво,
Анбиёнинг бору йўғи Кибриё.*

ЛИСОНИЙ ТАРЖИМА

Зеро, шоҳларнинг шаън-шавкати ҳаво, яъни, дунёвий аҳволдандир. Анбиёнинг бутун йўл-йўриғи Кибриё, яъни Худойи таъолодандир.

ШАРҲ

Жаҳондор шоҳлар ҳам бақо оламиға риҳлат айлагач, уларнинг зотиға махсус бўлган нарсалар исзиз йўқ бўлиб кетади. Энг буюк подшоҳлардан қолса тўрт-беш равоқ, беш-олти мақбара, иншоотлар қолиши эҳтимол. Бироқ улар ҳам ёзилзила ёхуд сўнгсиз жангу жадал-

лар касридан пайҳон бўлади. Аммо, анбиёлар ҳикмати боқийдир. Ҳали фарзанди башардан бирор кимса мен фалон пайғамбардан-да ақл-диқроқ ёхуд донороқман, деб даъво қилган эмас. Аммо бир-биридан чунон ҳам пурзўр ҳукмдорлар шу қадар кўпки, баъзан наҳот ер уларнинг зугумиға абадан дош бера олади, деб уйлаб қоласиз.

МАСНАВИЙ

*Аз дирамҳо номи шоҳон баркананд,
Номи Аҳмад то абад бармезананд.*

ТАРЖИМА

*Шоҳларнинг номи дирамҳадан кўнар,
Лек Аҳмад номи боқий зикр ўлур.*

ЛИСОНИЙ ТАРЖИМА

Шоҳлар вафотидан сўнг, уларнинг номи ақчалар ва тошлар юзидан кўпориб ташланди. Аммо, пайғамбаримиз Аҳмад алайҳиссалоту вассаломнинг муборак номларини қиёматға қадар ёд этадилар.

ШАРҲ

«Анбиёлар хотимаси» деб шарҳланган саййидимиз Мухаммад Мустафо соллаллоху алайҳи васалламнинг муборак номлари токи сажлага бош қўйишға қурбли, қувватли якка-ю-ягона мусулмон қолгунға қадар зикр этилаверади. Инсон суваратида яратилмиш ва азалда буюкликнинг энг олий мартабаси ила мушарраф этилмиш зот - Раббоний пайғомларнинг сўнгги элчиси, башарият бошидаги сўнгги қуёш Мухаммад алайҳиссалом «оламларға раҳмат қилиб» юборилган муборак бир зот. Парвардигор, наҳот бир зот бутун башарият учун қайғурса. Кези келганда ота ўз ўғлиға, ўғил ўз отасиға қайғурмайди-ку. Ҳолбуки, у ҳам суварат, зоҳиран одам! Биргина зот башарни энг тўри йўлға солиш учун жон чекса! Дунёда йўлу йўлбошчи камми? Бугун дунёнинг тенг ярми Мухаммадий йўлида юрибди. Кези келганда ота ўз фарзандини, фарзанд ўз жигарбандини йўлға сололмайди-ку! Оллоҳ иродасиға мусулмона бош эгиб, унинг барҳақ расули йўлида юрган зотларнинг охирати хайрлидир. Бу дунёда йўл кўп. Ҳоҳ у йўлда, ҳоҳ бу йўлда юринг,

манзил битта. Йўл сўнггини ўйланг.
Манзилни унутманг. Манзил - битта.

МАСНАВИЙ

Номи Аҳмад номи жумла анбиёст,
Чунки сад омад навад ҳам пеш аст.

ТАРЖИМА

Аҳмад исми анбиёлар номидир,
Чунки, юз келди ва тўқсон олдидир.

ЛИСОНЬИ ТАРЖИМА

Расуллар силсиласининг сўнги, Кибриё хабиби, пайғамбаримиз (с.а.в.) муборак номлари жумла анбиёларнинг номларидир. Чунки, юз адади ёлға олинди, тўқсон эса унинг олдида, яъни тўқсон юзнинг ичиди.

ШАРХ

Оламлар фахри пайгамбаримиз (с.а.в.) ҳазратларининг шарофатли номлари илалабд ёд этилиши оқибатида, барча анбиёларнинг номлари ҳам боқий ва барҳаёт. Ушбу ҳикмат асбоби бу: шон-шавкат соҳиби бўлган анбиёларнинг бую вазифалари илоҳий иродотни таълифи ва ижроси эди. Расулимиз (с.а.в.) илоҳий қонуларини башар фарзандига дастур тарзида етқарур эканлар, жумла анбиёларнинг бу йўлда чеккан заҳматларини ҳурматлаб, тақдирлаб ёд этмоқни буюрмишлар. Пайгамбарлар - Ҳақиқат элчилари ҳамма давру замонда Аллоҳ таълимотини одамларга етказмоқ шарафидан саодатманд бўлганлар. Бу йўлда улар чеккан ташаққуларни тил билан баён айланининг имкони борми? Башариёт тўфондек айқириб бораётган дунё саҳросида биргина зот қўлларини ҳавога чўзиб «Файина тахзабу!».. «Қаён кетмоқдасиз?!» деб бонг урса. Биргина зот. Олдинда айқирган қўтирган, маст-аласт оломон. «Қаён кетмоқдасиз?!» дейди бир ҳокисор одам. «Қаёққа?!» - дейди қўзларидан қон чайқалаётган даҳшат. «Онанг-никига!.. Йўқол!..». Даҳшат қўллари битиз қилади. «Ким бу ивирсики!...». «Гадои!..» дейди даҳшат аҳли. «Йўқ, менгадои эмасман! Мен сизларга юборилган Олдоҳнинг элчисиман! Мен сизларни огоҳлантирмоқчиман, холос. Чунки, сиз сур тортиб бораётган йўл

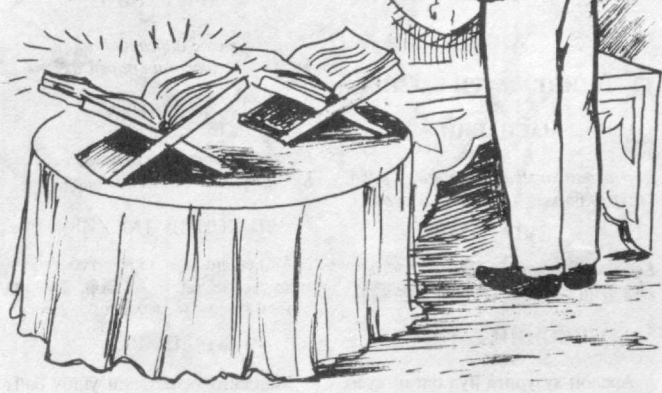
сўнгида тубсиз чоҳ бор. Битта қол-
май барингиз маҳв бўлишини
мумкин!..». «Йўл сўнгида чоҳ!..».
«Ҳэ-э онангни. Йўл сўнгида ман-
шат бор! Ўйин-кулгу бор! Рақс-су-
рур бор! Ҳамма-ҳамма нарсa бор!
Йўқол, кўз ўнгимиздан гадоивач-
ча!..»

Даҳшат сахрони сиқувга олгандек тирсиллайди, жириллайди, деп-синади, қайт қилади, бўкиради ва гурос билан йўлда давом этаверади...

Бисмиллаҳир роҳманир роҳийм.

Таббат яда Абий Лаҳабив ватаб
(Ҳалок бўлди Абу Лаҳабнинг икки
қўли ва ҳалок бўлди унинг ўзи ҳам).

Таъсир: Абу Лаҳаб Абдуллузо-
бин Абдулмутталиб ҳазрати пай-
гамбарнинг (с.ав.) амакиси эди.
Бироқ ўзининг шақоват ва куфри
туфайлидан ҳазрат пайгамбарга
қаттиқ душманлик қиларди. Ҳазрат
Расулulloҳ умумий ижтимоий
орасида одамларга илоҳий
пайғомни етказур маҳалларида Абу
Лаҳаб ул зотни тошбўрон қиларди.
Ҳазрат пайгамбарнинг оёқлари
жиққа қонга беланиб кетар, бироқ
Оллоҳ каломининг зикридан тўх-
тмас эдилар. Абу Лаҳаб дерди:
«Эй одамлар! Муҳаммаднинг гап-
ларига қулоқ солманглар. Зеро, у
ёлғончидир!». Баъзида дерди:
«Муҳаммад бизга ўлимдан сўнг
тирилишни ваъда қилмоқда.
Бўлиши мумкин эмас. Бу ҳақиқатга
хилоф!». Сўзлари сунгига эса қўл-
ларини чўзганча хитоб қиларди:
«Сиз, эй ҳар икки қафлларим, син-
гингиз. Мен сизларда Муҳаммад
ваъда қилаётган бирор нарсани
кўрмайман!..». Кунларнинг бири-
да ҳазрат пайгамбар (с.ав.) Сафо
тоғига кўтарилдилар ва одамларни
жам қилдилар. Бағоят таъсирли

сўзлар билан уларни ислом динига даъват қила бошладилар. Абу Лаҳаб ҳам ўша ерда ҳозир эди. У деди: «Эй барбод бўлгур, бизни шунинг учун бу ерга тўпладингми?». Уламо Соҳиб Рухулмаъонийнинг ривоят қилишча, Абу Лаҳаб ҳазрат пайғамбарга отмок учун кўларига тош олади. Абу Лаҳабнинг жаҳолати зўрайгандан-зўрайиб борди. Қачонки уни илоҳий аъзаблар оғоҳ этсалар, менинг мол ва авлодим шу қадар кўпки, ҳар қандай аъзабдан

қутилиб кетаман, дерди. Унинг аёли Умми Жамил ҳам пайғамбаримизнинг буюк душманларидан эди. Абу Лаҳаб ёққан гулханга бу аёл ўтин қаларди.

Ушбу сурада ҳар иккисининг ниҳоят илоҳий азобга гирифтор бўлиши баён этилади. Абу Лаҳаб эмас, кимда-ким, хоҳ эр, хоҳ хотин, хоҳ қариндош, хоҳи бегона бўлсин, Ҳаққа нисбатан душманлик камарини боғласа, зулолатга учрайди, хор-зор бўлади. Пайғамбарнинг яқин қариндоши бўлса ҳам Абу Лаҳаб ва унинг хотини илоҳий жазодан қочиб қутулолмади. Қўлларини ҳавода силкиб, лофлар урган, ўз қудратидан гоят ғурурланиб, Худонинг маъсум ва муқаддас пайғамбарига қўл кўтарган Абу Лаҳабнинг қўллари синди, хор-зорликда маҳв бўлди.

«Лаҳаб» мақкий суралардан. Бадр ғазвасидан етти кун ўтгач, Абу Лаҳабнинг жисмида даҳшатли жароҳат пайдо бўлди. Бу оғир касалликдан ваҳимага тушган аҳлу аёли уни уйдан бир овлоқ даштга чиқариб ташладилар. Шундай қилиб хор-зорликда оламдан кўз юмди. Уч кунга довор биров жасаднинг яқинига йўлай олмади. Уч кун ичида бадан гўштлари тўкила бошлади. Сўнг бир неча ҳабаш ҳаммоллар чуқур қаздилар ва жасадни чўпга илиб, уни ташлаб тош билан тўлдирдилар... Ҳақиқат йўлларига чақир тиканлар тўшаб, олов тўсиқлар алангасини лангиллатган Абу Лаҳабнинг хотини ҳам илоҳий жазога гирифтор бўлди.

ҲАМ ДАР БАЁНИ МАКРИ ХАРГҶШ

ҚҶННИНГ МАКРИ БАЁНИДА

МАСНАВИЙ

*Дар шудан харгўш нас таъхир кард,
Макрҳо бо хештан тақдир кард.*

ТАРЖИМА

*Кеч қолиб борди қуён шер сориға,
Йўл бўйи сайқал бериб ўз макриға.*

ЛИСОНИЙ ТАРЖИМА

Арслон ҳузурига йўл олган қуён

ҳийла муддат кечикиб борди. Йўл-йўлақай арслонга нисбатан қўллаш лозим бўлган ҳийлаларини астойдил пиширтди, яъни тақдир қилди.

ШАРҶ

Водий аҳлига мансуб бўлган кимса арслонга қиёс қилинган зот қошига йўл олган кезида унга нисбатан ишлатилиши лозим бўлган макр ва ҳийлаларини миёсида пиширтиб, зеҳнида қайта-қайта жонлантириб борди.

МАСНАВИЙ

*Дар раҳ омад баъди таъхир дароз,
То ба гўши шер гўяд як-ду роз.*

ТАРЖИМА

*Йўлга тушиди таъхир айлаб хўб дароз,
Токи шерга сўйласин бир-икки роз.*

ЛИСОНИЙ ТАРЖИМА

Қуён шер қошига пинҳон икки оғиз роз айтиш мақсадида узоқ кечикиб йўл олди.

ШАРҶ

Золим интизор. Водий аҳли таҳликали жунбўшда. Луқма бўлиши лозим бўлган қуён ҳийла урчуғини йиғираяпти. Охири нима бўлади? Худо билсин. Бир урвоқ жон мен ҳаммангизни бу мустабид қўл остидан озод қиламан, деб чираниб ётибди. Водий аҳли ҳайрон. Золим кўзлари қизарган сайин қизариб, жаҳли олов бўлиб бормоқда...

МАСНАВИЙ

*То чи оламҳое дарсавдой ақл,
То чи бопахност ин дарёй ақл.*

ТАРЖИМА

*Бу ақл савдосининг дунёлари,
Бу ақл дарёсининг паҳнолари.*

ЛИСОНИЙ ТАРЖИМА

Ақл савдосида, унинг туб-тубларидан не-не оламлар бор. Бу ақл дарёси нечоғли вусъатли.

ШАРҶ

Мавлоно ҳазратлари ушбу байт

ва қуйида келгувчи байтларда бир ориф тилидан ўз мақсал-мудлоаларини баён этадилар. Ҳақиқатда, ақлнинг ниҳоятсиз бағрида - дарёсида нечоғли сир-асрорлар, ажойиботлар, сонсиз-саноксиз ҳукму ҳикматлар бор. Дунёда одам боласида инъом этилган руҳониятдан ташқари ақл каби манфаатли ҳеч нарса йўқдир. Ақл моддий ва маънавий олам ўртасидаги бир маҳалдир. Ақл ўз қудратига ноил бўлмоқ учун ҳам руҳ файзидан, ҳам баданнинг интизомидан улуг ҳисса олади. Комил ақл ҳам руҳоний олам ва ҳам жисмоний оламга хизмат қилиб, икки дунё саодатига ноил этади. Ақл улўҳияти ва маънавий ҳақиқатлари билан инсоният жамиятининг буюк руҳий табақаларини пайдо қилиб, дунёвий ишларга интизом истеҳсол қилади ва уни ижро этади. Инсонлардан жисман миллиёнларча карра қудратли бўлган жисмларда ақл нури ва гавҳари йўқ. Ақл соҳиби бўлган инсон саодат ва абодиятга қовушади. Ақлдирки, бир онда дунёларни сайр этади. Ақлдирки, самовий жисмларнинг ҳаракат даражалари ва суратларини кашф этишдан ташқари, уларнинг ўзаро муносабатларини ва вазнларини тайин этишда истеҳдодини ишга солади. Ақлдирки, ўзи қўринмасида барча нарсаларни қўла биледи.

Ақл Оламлар Парвардигори томонидан фақат одам боласигагина берилган буюк бир неъматдир. Бу муждани тотли-тотли неъматлар яратишга сарфлаётганларнинг бир ёнида, уни одам боласини ер юзидан сулуриб ташлаш мақсадида ишлатаётганлар, унинг ёнида эса буюк ақлни фақатгина тамаки тутатишга сарф этаётганлар ҳам бор...

МАСНАВИЙ

*Суврати мо андарин баҳри азоб,
Медавад чун косаҳо бар рўй об.*

ТАРЖИМА

*Жисмимиз ушбу азоб дарёсида,
Чайқалар чун косалар сув юзида.*

ЛИСОНИЙ ТАРЖИМА

Жисмимиз, сувратимиз бу азоб дарёси - оламда сув юзида қалқиб юрган коса бамисоли.

ШАРҶ

Жисм - сув сатҳида қалқиб тур-

ган коса. Нега айнан коса? Нега тараша, хода, пұқак, латта-лутта эмас? Айни коса. Сув юзидә чир бум-буш коса. Уни мавьлар чор атрофга итқитади, чайқатади, коса гир айланади. Тараша охир чўкади. Латта-лутта ҳам қәққадир илиниб-юлиниб йўқ бўлади. Биз ҳам шундай буш косамиз. Ҳаёт дарёсида чайқала-чайқала оқиб бораётган коса. Эй косалар, нимкосалар, буш косалар... Ҳали ҳозир мавж бир шаппатлайди-да, биз бузоб дарёси тубларига шўнғиймиз.

МАСНАВИЙ

То нашуд пур бар сари дарё чу ташт,
Чунки пур шуд ташт дар рӯй
фарқ зашт.

ТАРЖИМА

Токи қондай тўлмаса бу косалар,
Чўкмагай у, беҳуда талвосалар.

ЛИСОНИЙ ТАРЖИМА

Токи сувратимиз косаси ҳақиқий ақлнинг ҳаёт суви билан тўлмагунга қадар зоҳиран сув юзидаги коса каби қалқиб, чайқалиб, ўйнаб турaveraди. Қачонки, бу коса ҳақиқий ақл ва ишқ билан тўлар экан, бу азоб дарёсининг тубидаги ҳақиқий ҳаёт оғушига фарқ бўлади.

ШАРХ

Инсон боласи фоний ҳодисалар билан машғул экан, зоҳиран ақл дарёси юзюда сузуди ва назари тушган нарсаларга алданди. Зоҳирида эса одамни маънан майиб этгувчи ҳодисалар тўлиб-тошиб ётибди. У ўзи сезмаган ҳолда бизга берилгани шу экан-да, дейди-да ҳаёт деб билган балчиқзорга боши билан шўнғинди. У зоҳирий ҳодисалар, яъни нафс жаноблари ҳукм юрти-заётган одамлар жамоасини «ҳаёт» деб ғумон этади. Чаёқалади. Яшашни истасанг чириллаб айлинингни ўрган, дейди устозлар. Ўзи азалда Мутлақ Азал куриб кўйган дунёни айта кура бошлайди. Кураверади. У куради, бу ёқдан ағдарилаверади. Агар Аллоҳ дунёдаги жамийки махлукларга ҳам ин куриш эҳтиёжини берганда, оламда инлонлар шаҳри, фил ва арслонларнинг штатлари пайдо бўларди. Одам сўнгги асрларда ўзига, ўз эқинларига эмас, атрофига, ўз вужуди деворларига кўпроқ эътибор бера бошлади. Масалан, ҳеч бир аёл ҳатто онасига ҳам ўзига эътибор берганчалик эътибор қаратмайди. Бирор эр ўзи қураётган бошпанага берган эътиборини фарзанд ёхуд аёлига бери-майди. Онасининг, хотинининг ҳас-ратида ўлибди, деган гапдан кура,

уйига ўт тушиб бутун молу-дунёси
ёниб битгач, юраги таққа тўхтабди,
деган гапларни кўп эшитиб қола-
мис. Бунинг ҳаммаси зоҳирий ақл
- бўш қосанинг жилвалари. Сув
юзиди қалқиб юрган бўш қосалар-
нинг лабалаб сувга тўлиши ҳар бир
инсоннинг инон-ихтиёрида. У ис-
таса машаққат билан бўйин бергув-
чи ақлни топади. Бир оз машаққат-
дан қочса, ақл унга тутруғини ҳам
қўрсатмайди.

МАСНАВИЙ

Ақл пинҳонаст ва зоҳир оламе,
Суврати мо мавҷ ё аз вай наме.

ТАРЖИМА

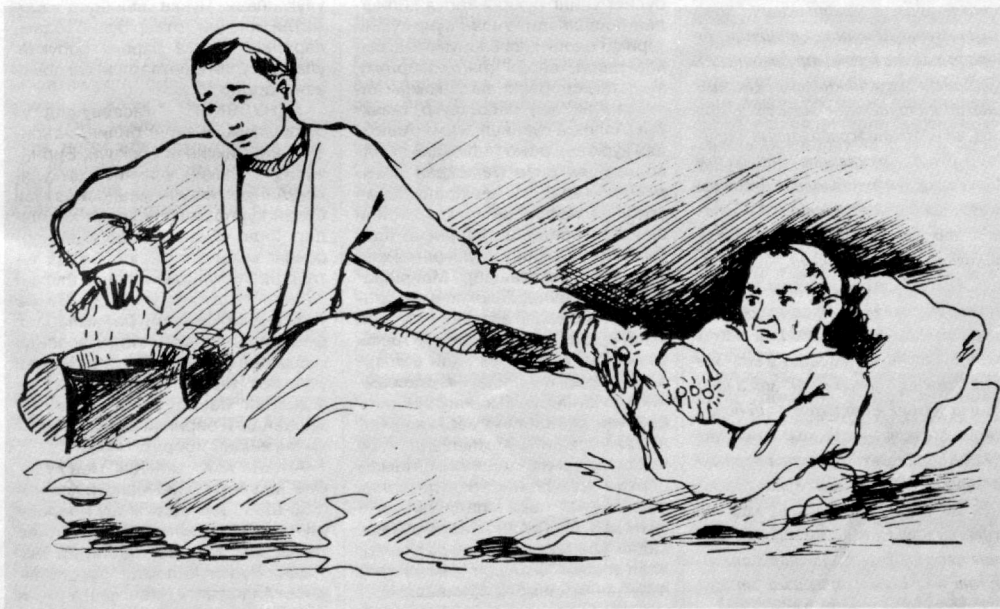
Ақл пинҳон ҳамда зоҳир олам у,
Аксимиз - мавҷдир ва ё ундан
нам у.

ЛИСОНЬ ТАРЖИМА

Ақл пинхон ва зоҳир бир оламдир. Бизнинг сувратимиз мавж ёхуд унинг намидир, яъни мавждан ҳосил бўлган намликдир.

Мутаржим - Асқар Маҳкам.
Мушорих - Обиддин Пошшо.

(Давоми бор.)

ТАСАВВУФ ИСТИЛОҲЛАРИНИНГ ҚИСҚАЧА ИЗОҲЛИ ЛУҒАТИ

Тасаввуф - камолот йўли. Тасаввуф - покляниш. Тасаввуф - руҳий ва жисмоний комиллик. Бироқ тасаввуфни тушуниш ва билиш унинг истилоҳларини ўрганишдан бошланади. Тасаввуф истилоҳлари ғоят кенг тушунадир. Унинг доирасида сўфиёна сўз, ибора, тасаввуф силсилалари ва улар билан боғлиқ масалалар, сўфий ва мутасаввифларнинг ҳаёти, фаолияти ҳамда яратган асарлари, шунингдек, жуда кўп дунёвий, диний-фалсафий, ахлоқий-эстетик тушунчалар киради.

Гарчи мустақиллик даврида тасаввуфга доир анча ишлар қилинган бўлса-да, ҳанузгача мукамал тасаввуф луғати яратилганича йўқ. Аммо қувончли томони шундаки, бу борада илк тажрибалар бошланган. Ҳурматли ўқувчиларимиз ҳукмига ҳавола қилинаётган мазкур луғат ҳам шундай тажрибалардан биридир. Унинг муаллифи Абдусалом Абдуқодилов кўп йиллардан буён тасаввуф билан шугулланади. Бу борада 5 та китоби ва 20 дан ортиқ мақоласи эъён қилинган.

Олим Ҳўжанд Давлат университетидида ишлайди. Филология фанлари номзоди, доцент. Ҳозирги пайтда А.Абдуқодилов тасаввуф ва Алишер Навоий ижодиёти масаласи бўйича илмий тадқиқот олиб бораётипти. Мазкур луғат ҳам олимнинг шу йўлда қилаётган ишлари сирасига киради. Унда тасаввуфнинг омма учун энг зарур масалалари, машхур сўфий ва мутасаввифлар ҳамда уларнинг асарлари қисқача шарҳланган. Луғат журналхонларимизга маъқул бўлади, деган умиддамиз.

АДАБ (кўпл.одоб) - ҳар жиҳатдан ўзини тутиш, билимдонлик, яхши хулқ-аъдор бўлиб, у ички ва ташқи нафсни тийишда намоён бўлади. Чунки адаб хулқни чиройли қилиш, сўзни ва феълни соз қилишдир. Тасаввуфнинг асосида адаб туради. Дарвоқе, Ҳожа Баҳоуддин Нақшбанднинг таъкидлашича, тасаввуф йўли адабдан иборатдир.

Тасаввуфда адаб тўрт қисмга бўлинади. 1.Шариат адаби. Бу исломнинг беш талаби - калимаи шаҳодат, намоз, рўза, закот, ҳаж ва пайгамбар суннати, яъни унинг айтганларига риоя қилишдир. 2.Тарикат адаби. Бу тасаввуфнинг бирор тарикатига кириб, унинг адабига риоя этиш. Тарикатга қадам қўйиш маълум бир сулуқ пирига мурид бўлиб, унинг йўлини қабул қилишдан бошланади. Ундан сўнг сўфий тарикат одоби ҳисобланувчи мақомлар-тавба, вараъ (парҳезкорлик), зухд (тақводорлик), факр (камбағалликка қўниқш), сабр, шукр, таваккул (Аллоҳга суяниш), хавф (Аллоҳдан қўрқиш), ражо (Аллоҳдан умидворлик) ва ризо (Аллоҳдан розилик) каби адаб босқичларини босиб ўтиб, ўз нафси ва хулқ-аъворини шакллантиради. 3. Маърифат адаби. Бу илмуляқин, айнуляқин ва ҳақуляқинни эгаллашдир. Маърифат адаби жараёнида илоҳий илм ўрганилади. Бошқача айтганда, Қуръон ўқиб ўрганилади. У орқали Аллоҳ танилади. Коинот ва аҳли башарнинг бирлиги Аллоҳда муҳассамлиги, яхшилик ва ёмонликнинг нисбийлиги ақл билан эмас, қалб билан англанади. 4. Ҳақиқат адаби. Бу босқичда ўзлик, менликка батамом барҳам берилади. Натижада, солиқ фанога етиб, бако топади. Бошқача айтганда, Аллоҳдан ўзга ҳамма нарсадан воз кечилган, ваҳдат майи, яъни илоҳий ягоналик тажаллиёти нуридан баҳраманд бўлинади.

АВЛИЁ (бирл.вали) - Аллоҳнинг

суюкли дўсти. Шариат ва тарикатда камолга етиб, ғайб илмидан хабардор бўлган зот. Авлиё Аллоҳ томонидан халқ учун белгиланган паноҳ бўлиб, оламни бошқаришда қатнашади. Ер юзидаги авлиёлар 356 тадан 500 тагачадир. Улар гуруҳларга бўлинади. Авлиёлик поясининг энг юксагида бир нафар кутб (энг улуг авлиё) туради. Иккинчи ўринни 4 та автод (эл таянчлари), учинчи ўринни 7 та ахйор (энг яхшилар), тўртинчи ўринни 40 та абдол (ўринбосарлар), бешинчиси 70 та нуқоб (йўлбошчилар), олтинчиси 300 та нуқоб (олижаноблар) ва ҳоказолар эгаллайди. Авлиёлар гуруҳидан бирортаси вафот этса, кейингисидан унинг ўрнига ўтади. Авлиёлик исломда ҳам, тасаввуфда ҳам ғоят улугланади. Чунки авлиёлар қароматли, илоҳий зотлар бўлиб, одамларнинг ишига барака берувчи, уларни турли офатлардан сақловчи аъзолардир.

АЙНУЛЯҚИН - тасаввуфда уч босқичли Аллоҳнинг билиш маърифатининг иккинчи босқичи. Биринчиси илмуляқин, учинчиси ҳақуляқин. Айнуляқиннинг маъноси ўз кўзи билан кўриб, ишонч ҳосил қилишдир. Унда айнан қўриладиган нарсанинг моҳиятига ишонч кўзда тутилади. Айнуляқин орқали илоҳий сирнинг моҳияти очилади. Аммо унда ақл ва мантикий билимлардан фойдаланилмайди. Унинг асосида мушоҳада ётади. Мушоҳадага етиш учун эса тарикатнинг мақомат ва аҳволини босиб ўтиш керак. Бу жараёндаги биринчи вазифа нафсни енгилдан иборат.

АН АЛ - ҲАҚ - мен Ҳақ, мен Худоман. Машхур сўфий Мансур Ҳаллоҷ (858-922) нинг сўзи. У шу ибораси учун дорға тортилган. Зоҳиран олиб қараганда, бу иборда кўфр акс этади. Чунки исломда инсоннинг ўзини Аллоҳ билан тенглаштириши ёки Аллоҳлик даъво қилиши ширк-

дир. Ботинан эса Ан-ал-Ҳақда шак-коклик йўқ. Дарвоқе, улуг шоир ва сўфий Жалолиддин Румий Ан-ал-Ҳақни қуйидагича шарҳлайди: «Баъзилар бунӣ беқисс даъво деб билдилар, аммо «Ҳақ-менман» ифодаси аксинча улуг бир таслимни билдиради. Агар одам «Худонинг қулиман» деса, бу билан у ўзининг нафси(мени) ва Худо борлигини эътироф этади. «Худо менман» дегани эса айна пайтда, «Мен ғойибман. У (Худо) бутун борлиқдир, Худодан бошқа ҳеч нарса йўқ, мен соф йўқликдирман, мен - ҳечдирман» деб айтилганидир».

Демак, Ан-ал-Ҳақнинг маъноси менлик, ўзликдан бутунлай қутулиб, Аллоҳни тўла тан олишдир. Мансур Халлоқ фикрича, инсоний ўзликка батамом барҳам берилса, фақат руҳ қолади. Шундан сўнг икки рух бирлашувидан ҳулус (сингис) ҳолати юз беради. Ан-ал-Ҳақ ана шу икки руҳ қўшулишини ифодалаган ибора сифатида юзага келади.

АСМОЪ ВА СИФОТ (исмлар ва сифатлар) - Аллоҳ исми ва сифатларини ифодалаб, унинг моҳиятига ишора қилади. Барча исмлар Аллоҳ исмларининг жамидир. Исмлардаги сифат Аллоҳ исмларининг моҳиятини билдиради. Масалан, қодир қудратдан, олим илмдан ва ҳоказо. Бунӣ асмоул-хусно дейилади. Аллоҳ исмлари 99 та бўлиб, уч гуруҳга бўлинади. Биринчи гуруҳ яратувчининг зотидан далолат беради: воҳид, ғани, аввал, охир, жамил ва ҳоказо. Иккинчи гуруҳ азалий сифатларини билдиради: хай, қодир, олим ва ҳоказо. Учинчи гуруҳ Ҳақ феълнинг сифатларини билдиради; ҳолик, раззоқ, одил ва ҳоказо.

АТТОР - машҳур шоир ва сўфий. Тўла номи Абу Ҳомид Муҳаммад ибн Абу Бакр Иброҳим Нишопурий. 1151 йилда Нишопур яқинидаги Қадқани қишлоғида аттор оиласида туғилган.

Тазкираларда Атторнинг 100 дан ортқасар яратганлиги қайд этилади. Ўзи эса «Мантқиқ-ут-тайр», «Ас-сорнома», «Мушибатнома», «Хусравнома», «Мухторнома», «Илоҳийнома» кабиларни тилга олган.

АҚЛ - билим ва донолик. Ақл Аллоҳдан яралган. Шунинг учун у илоҳий нурдир. Муҳаммад Ғаззолий «Ихёул-умид-дин» асарида ақлни иккига бўлади: «Биринчиси: ақл деганда ишларнинг асл моҳиятини англаш тушунилади. Демак, у инсоннинг дилдан ўрин олган билишлик сифатидан иборат экан. Ақлнинг иккинчи маъноси бундай: ақл деб илмларни идрок қилувчини айтилади. Демак, у илоҳий неъмат

бўлган дилнинг ўзи экан. Сўфийлар ҳам ақлни иккига бўлганлар: 1. Ақли қулл. 2. Ақли жузъ. Ақли қулл Жаброил ва Муҳаммад нурига ишора. У мутлақ ақл бўлиб, илоҳийдир. Чунки унда Аллоҳ нури акс этади. Ақли жузъ инсониятга тегишли бўлиб, унинг ҳаёти ва яшаш тарзини ифодалайди. Ақли жузъ икки хил намоён бўлади: 1. Ақли маод-инсонни охиратдан огоҳ этувчи ва уни сўнгги манзилга пок олиб боришга хизмат қилувчи ақл.

2. Ақли маош-инсон яшаётган дунёни тушунтирувчи, уни воқелик билан муносабатга киритиб турувчи ақл. Ақли маод имони қомилларга, ақли маош эса қолган барча одамларга хосдир.

АҲАДИЯТ - Аллоҳ маърифатининг олий мартабаси, мутлоқ илоҳий моҳияти бўлиб, шак-шубҳасиз, бирликда тўлб тасаввур этилади. Бунда Аллоҳнинг моҳияти вужудига тенг бўлади. Аллоҳ бу мартабадан чиққанда воҳидият билан рўпара бўлади. Бу мартабада ўз ботиғида ифодаланган қасратни намоён этади, яъни асмоъ ва сифоти зоҳир бўлади. Бунда Аллоҳнинг ботини аҳад (бита), зоҳири эса қасрат (қўплик)дир. Тасаввуфдаги қасрат ва ваҳдат масаласи шу нуқтадан бошланади.

Б

БАҚО - фанодан кейинги даража. Унга етиш учун дунёвийликдан батамом покланиш лозим бўлади. Демак, сўфий ҳайвонийликдан қолиб қисқа, Аллоҳни дарқ этади ва бақо топади. Чунки сўфий фанода Аллоҳнинг исму сифатларини била олса, бақода илоҳий зот ҳақиқатини кўради ва бутун оламга Аллоҳ кўзи билан боқади. Зеро, бақода етган сўфий ҳақиқатнинг ягона ойнасига айланиб, бир кўзи билан Аллоҳни ва бир кўзи билан оламни борабар кўради. Ўзидан шундай фоний ва ўзида боқий бўлганлар зуъайнан дейилади. Бунинг учун аввало фонийлик талабларини бажариш лозимдир. Яъни, биринчидан, Аллоҳга қарши ҳаракатларга барҳам бериш. Бу борадаги энг ёмон ҳаракат Ҳаққа ширк келтириш бўлиб, ундан сақланиш лозим. Иккинчидан, ҳаёлдаги инсоний орзуларга барҳам бериш. Чунки инсоний орзуларнинг барчаси нафс билан боғлиқдир. Учинчидан, ҳайвоний хусусиятларни йўқотиш. Зеро, унинг асосида одамийликдан узок ҳатти-ҳаракатлар мавжуд бўлади. Тўртинчидан, ўзининг шахсий мавжудлигини унутмаслик ҳам нафсга боғланишдир. Бешинчидан,

моддий оламдан узилиш. Кўнгилда дунёга меҳр сақланар экан, фано ҳақида гап бўлиши ҳам мумкин эмас. Олтинчидан, Аллоҳдан бошқа ҳамма нарсадан воз кечиш. Еттинчидан, барча боғланишлардан узилган ҳолда Аллоҳни мушоҳада этиш. Демак, юқоридаги талабларда инсоний ўзлигининг турли даражалари умумлашган бўлиб, улардан қутулиш Ҳақ мушоҳадасига етказди. Илоҳийликка етиш фанонинг бақоси ҳисобланади.

Фанога етиш солиқнинг халқдан Ҳаққа сайри бўлса, бақога кўтарилиш эса Ҳақдан халққа сафаридир. Чунки бақога етган сўфий илоҳий сирдан воқиф қомил инсонга айланади. У энди Ҳақ тимсоли сифатида одамларга йўл-йўналиш қила олади. Уларга ўзидаги илоҳий билимдан таълим ва тарбия бериб, жамиятнинг поклиги, тинчлиги ва фаровонлиги учун масъул қутб вазифасини бажарайди.

БОЗГАШТ - қайтиш. Бунда ҳам тилда, ҳам дилда калимаи тайиба - ло илоҳа аллаллоху Муҳаммадур расулulloху тақоррлангу, ундан сўнг кўнгил орқали у талқин этилади. Талқинда «Худовандо, менинг мақсудим сенсан» жумласи айтилади. Али Сафий бу жумлани шундай изоҳлайди: «Бу бозгашт калимаси яъни ёки ёмон фикрларни одамдан ҳайдовчидир, у зикрни ҳолис қилади, зикрни ўзга нарсалардан озод қилади. Зикрни бошловчи бу бозгашт сўзларни айтаётган пайтда чин дилдан бўлмаётганини сезса ҳам, бироқ уни айтишни тарқ этмасин, бора-бора у ҳақиқатга айланиб, таъсири зоҳир бўлади». Демак, бозгашт зикри тўтовсиз тақрорлана-верса, у солиқни турли бехуда ҳаёллардан поклайди ва у аста-секин Аллоҳ иноятига етиб, унинг таважжудидан баҳраманд бўлади.

БОТИНИЯ - исмоилия фиркалари жами бўлиб, зоҳирийларга қарши Қуръоннинг ботиний маъносини эътироф этадилар. Масалан, ҳажнинг ботини имонга етиш, намознинг ботини имонга фармонбардорлик, итоат дейдилар. Улар саккиз фиркадан иборат: ботиния, исмоилия, сабия, бобакия, муҳаммира, қарматия, хуррамия, таъмия. Улар ўзаро муштаракликка эга. Уларнинг муштараклиги шундаки, Қуръоннинг моҳиятини Али ибн Абу Толиб ва унинг асҳоби билади, ҳолос дейдилар. Машҳур шоир Носир Хусрав (X аср) ҳам ботинийдир.

(Давоми келгуси сонларда.)

КУЁНЧИЛИК ТАЖРИБАСИ

Ёрдaмим эвaзигa дўстим икки куённи тaшлaб:

- Яхшилaб бoк, қaрa. Тeз oрaдa кўпaя-ди. Хoҳлa зўғир e, хoҳлa бoзoргa oлиб чиқ. - дeб кeтди.

У кeтди, мeн эсa куёнлaр билaн қoлдим. Бoқдим, қaрaдим. Ургaниб oлмaғу-ничa тaшқaригa чиқaрмaдим.

Куёнлaр ўтди, куёнлaр сeмирди, aммo кўпaймaди. Улaр яқинлaшиш ўрнигa, бир-бири билaн уришa бoшлaди. Ҳaр қaндaй oилaдaм кeлин-куёв бир-бирини яхши тaниб oлмaғуничa мoжaрoлaр бўлиб турaди, дeб эътибор бeрмaдим. Улaринг урушлaри эсa тoбoрa aвж oлди. Aқрaт-мaсaм бўлмaйдигaнгa ўхшaб қoлди.

Бундaй қaҳри қaттиқ эр-хoтирaлaрни биринчи кўришим эди, гaрчaнд кaйси бири эр, қaйсиниси хoтин экaнини бил-мaсaм хaм. Ҳaр ҳoлдa ургoчиси ўзининг хoтилигини бўйингa oлиб, oдoб тaлa-бигa бинoан ўзини бoсиб oлиши лoзим эди. Aқс ҳoлдa ҳaли қуриб улгурмaгaн oилa, қурилмaсдaн бўзилishi мумкин.

Негa бундaй бўлaпти, қaни, бир текшириб кўрайчи дeб қaрaсaм... Яхшиям қaрaганим - иккaлaсиям эрқaк бўлиб чиқди! Бунaқaдa улaр қaндaйям кўпaйсин. Aхир бu ҳўрoзининг тўхум тўғишини кут-гaндeк гaл-ку!

Хaтoни дaрҳoл тузaтдим: бoзoрдaн ўзимгa ёққaн икки ургoчисини тaнлaб, куёнлaрини ўйлaнтириб кўйдим. Дид-лaримиз бир хилми, билмaдим, рaфикa-лaри улaргa ёққaндeк эди. Ҳaр ҳoлдa aтpoфлaридa гирдиқaлaлaк бўлиб қoлдир-ку.

Орaлaридa рaшк низоиси тўғилмaслиғи учун, ҳaр эҳтимoлгa қaрши, oилaлaрни aлoҳидa кaтaқлaргa жoйлaштирдим.

Дўстим ҳaқ бўлиб чиқди - ҳeч қaнчa вaқт ўтмaй улaр бoлaлaй бoшлaдилaр. Дўстимнинг хaтoсини кeчрoқ aнглaгa-нимдaн aфсуслaнимдaн-aхир шu пaйтгaчa куёнлaр aнaям кўпрoқ бўлaр эди-дa!

Кейин билсaм, aфсуслaнишгa ҳeч хoжaт йўқ экaн, «Ўзингиздaн кўпaйинг-лaр» дeгaни куёнлaргa тeғишли бўлсa қeрaк, ургoчилaри пaтиллaтиб тўғиб тaш-лaйвeриб, бoлaлaш рeжaсини oртиғи билaн бaжaриб кўйди. Мeҳнaт тaқсимо-тигa кўрa - мeн кaтaқлaрни, улaр эсa бoлa-лaрини кўпaйтириш билaн oвoрa эдик.

Шu сaбaби мeни бир нaрсa тaж-жублaнтирaди: oдaмлaр тилaқлaри ичидa «Сeрфaрaздaн бўлинг-лaр»ни тeз-тeз ишлaтиб турaдилaр. Лeкин нeгaдир «Кўнeдeк кўпaйинг-лaр» дeмaйдилaр. Бe-кoр қилaдилaр, aхир сeрфaрaздaнликни куёнлaрдaн ўргaниш лoзим экaнини ўз кўзим билaн кўрдим-ку... Мaйлa, бир кун кeлиб шундaй ҳaм дeб қoлишaр, aхир oдaмлaрининг ўзини кўнeгa ўхшa-тишлaри янглик эмaс-ку!

«Ошнoлaригaн кимлигини aйт, сeнинг кимлигини aйтaмaн» дeгaн нaқл бoр. Куёнлaргa яқинлaшaним сaйин улaр-нинг кўнeлигa мeнгa ёқиб қoлди. Мaнa мeн шунхoдa бoшлaқлaримнинг кўз-лaрини шaмгaлaт қилиб, «куён» бўлиш oдaтини чиқардим. Кўёнлaрим қaнчaлик кўпaйгaни сaри мeнинг «куёнчиғим» ҳaм шунчaлик кaтталaшиб бoрмoқдa. Тaж-рибaмни oммaлaштириш учун эълoн бeрaммикaн, дeб турибaм. Тaжрибaм-ни кeлишлaнг нaрхдa сoтмoқчaм.

ТАРТИБСЕВАР

Ҳaр eрдa тaртиб бўлгaни яхши, aл-бaттa. Тaртиб бўлмaгaн жoйдa бaъзaн ўзимчa тaртиб ўрнaтмoқчи бўлaмaн. Лeкин aввaл тaртиббўзaрнинг бўйи вa гaвдaсини кўздaн кeчирaмaн, aқс ҳoлдa пaнд eб қoлиш мумкин экaн.

Мaнa, кeчaгидa aвтoбусдa кeтaёт-гaнимдa худди шундaй вaзирaт юз бeрди. Aвтoбуснинг oлди тoмoнидa ўтиргaн чип-тaчи сигaрeтaсини туташиб, бaмaйлaхo-тир чeкa бoшлaди. Сигaрeтaси жудa ёмoн экaн, тутуни кўзимни aчиштирди, нaфa-сим қaйтa бoшлaди.

Чиптaчи ўтиргaнидa бўй-бaсти кичик бўлиб кўрингaни учун, мeнинг жaҳлим чиқди. Чўнaгимдaн ўйнинг кaлитини oлиб, унинг ёнгинaсигa эзиб қўйилгaн: «Илтимoс, чeкилмaсин!» сўзлaрини, «Илтимoс, чeкил...син»гa aйлaнтириш мaқ-сaдидa «мa» бўгинини ўчирa бoшлaдим.

Чиптaчи хaйрон бўлиб:
- Нимa қилaяпсиз? - дeб сўрaди.
- Бирoв сизгa «Негa чeкaяпсиз?» дe-мaслиғи учун, «мa» бўгинини ўчирaяп-мaн, дeдим.

У ҳeч нaрсa дeмaди-дa, oғзигa тутун-и тўлдириб, кўзимгa пуфлaди. Кўзларим қaттиқ aчишиб, нaфaсим хижилдoғимгa кeлди. Мeн ҳaм бўш кeлмaдим, шaрттa oёғини бoсиб oлдим.

Чиптaчи oғриққa чидoлмaй сaқрaб турди. Шундa мeн қaттиқ янглишгaним-ни aнглaдим, ўтиргaнидa кичикнa кўрин-гaн oдaм, тургaнидa бoши шипгa eтaй дeб қoлди.

Қилмишимдaн aфсуслaниб, ёқaмни ўшaмoқчи бўлдим. Лeкин бунгa хoжaт қoлмaгaнди, ёқaмни чиптaчининг ўзи ўш-лaб, oлдигa тoртди. Сўнг мeнинг oёғимни eрдaн узиб, кўтариб дўқ қилa бoшлaди. Яхшиям aвтoбусдa oдaм лиқ тўлa экaн, бўлмaсa у бoшим билaн aвтoбуснинг тoмини тeшиш мўжaррaр эди.

Нимa қилишимни билмaй, бoшимни эғиб:

- Э, кaттa aкa, бу сизмидингиз? Мeн сизни тaнимaбмaн, - дeдим, худди эски тaнишимни учрaтиб қoлгaндaй. Янa нимa дейишимни кўтиб тургaн чиптaчи, мeни кўйиб юбoрди.

Шu пaйт aвтoбус бeкaтгa eтиб кeлиб, кeскин тўхтaди вa эшиқлaри oчилди. Мeн вaқтни бoй бeрмaй, эшиқ oлдигa су-қилиб ўтиб, aвтoбусдaн oтилиб чиқдим. Чиптaчи эсa мeнгa ҳўмрaйиб қaрaб қoлди.

Ергa тушиб oлгaч aвтoбуснинг oрқa гилдирaғини икки мaрoтaбa қaттиқ тeп-дим-дa, чиптaчи эсa қoлмaсин, дeб жўфтaқини рoстлaдим.

Қaнчa югургaнимни билмaймaн, лeкин уйғa eтиб кeлгaнимдa нaфaсим тижилa бoшлaгaнди. Қoчгaнимдa билин-мaгaн oёқ oғриғи уйдa aвжгa минди. Нимa қилaрини билмaйди, чaқaлoқнинг илиқчaнa пaмпeрсини oёғимнинг лaт eгaн жoйгa бoғлaдим.

Дoимo шундaй, ўзимчa хaётдa тaртиб ўрнaтмoқчи бўлиб, пaнд eб қoлaмaн. Бу гaлaтхoтo oёғимни лaт eғиздирдим. Лeкин ... мeн ҳaм у нoмaрднинг aвтoбусини яхшигaнa тeпдим-ку!

МУҲСИН ҒАНИЕВ.

Тўғилган

3
1998

Учредитель:
Министерство по делам
культуры
Республики Узбекистан.

На узбекском языке

Навбатчи муҳаррир
С.АХМЕДОВ

Мусаҳҳиҳ
М.АБДУЛЛАЁРОВА

Компьютерчи ва
сaxифaлoвчи
Нодира СОАТОВА

Муҳарририят турар жойи:
700029, Тошкент – ГСП,
Буюк Тўрон кўчаси, 41-уй.

Телефонлар:

Бош муҳаррир – 136-78-90

Бош муҳаррир ўринбoсaри – 133-07-94

Мaсъул кoтиб – 133-07-94

Рaссoя вa мусaҳҳиҳ – 136-56-02

Бoсишгa рuxсaт eтилди
8.05.98 йил.

Қoғoз хaжми 60x84 1/16
Oфсет бoсмa.

Шaртли бoсмa тoбoғи 7,64.

Нaшриёт хисoб тoбoғи 9,88.

Шaртли бўёқли нусхa 18,5.

Буюртмa №2389

5916 нусхaдa чoп eтилди.

Сoтувдa эркин нaрх.

«Шaрк» нaшриёт-мaтбaа
кoнцepнининг бoсмaхoнaси.
700029, Тошкент шaҳри,
Буюк Тўрон кўчаси, 41.

© «ГУЛИСТОН» 3, 1998.

56-00

820

Муаввара

Чимилдик

ИНДЕКС 820

Баҳоси: чакана савдода —
эркин нарҳда.

Ҳамза номидаги академик драма театрида режиссерлар Турғун Азизов ва Мунаввара Абдуллаевалар сахналаштирган «ЧИМИЛДИК» фольклор-этнографик томоша театр мухлисларининг меҳр-муҳаббатини қозонди.

Суратларда: сценарий муаллифи Эркин Хушвақтов ҳамда спектаклдан кўринишлар.

